

DROŻYNYNA MARZENI

Jolanta Wasilewska

Program wychowania przedszkolnego

Jolanta Wasilewska

Program wychowania przedszkolnego

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 2021

Wydanie I (2021)

ISBN 978-83-02-20209-4

Opracowanie merytoryczne i redakcyjne: **Iwona Sośnicka**

Recenzja: **Emilia Raczek**

Redakcja i korekta: **Danuta Kownacka**

Redakcja techniczna: **Danuta Hutkowska**

Projekt graficzny okładki: **Dominik Krajewski**

Projekt graficzny: **Paweł Pawiński**

Projekt logotypu: **Małgorzata Heine**

Projekt piktogramów: **Agnieszka Siwczyk**

Fotoedycja: **Joanna Bańka**

Skład i łamanie: **Maria Dylewska**

Źródła ilustracji i fotografii:

Okładka: wir (w tle) – Pixxxsa/Shutterstock.com, laptop – Goran Bogicevic/Shutterstock.com

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

00-807 Warszawa, Aleje Jerozolimskie 96

KRS: 0000595068

Infolinia: 801 220 555

www.wsip.pl

Publikacja, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

Szanujemy cudzą własność i prawo.

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

Spis treści

■ Wstęp	4	■ V. Praca w grupach mieszanych a realizacja programu	
■ I. Założenia teoretyczne programu	6	1. Organizacja zajęć w grupie mieszanej	85
1. Podmiotowość dziecka	6	2. Zabawy swobodne i samodzielność w grupie mieszanej	87
2. Rozwój umiejętności społecznych dziecka w wieku przedszkolnym	8	3. Zalety grupy mieszanej w rozwoju umiejętności społecznych	87
3. Uczenie się poprzez zmysły	11	■ VI. Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi a realizacja programu ...	88
■ II. Cele kształcenia i wychowania	14	■ VII. Motywowanie dzieci	92
1. Ogólne cele kształcenia i wychowania	14	■ VIII. Monitorowanie realizacji podstawy programowej	96
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej	15	1. Planowanie pracy jako jeden z elementów monitorowania realizacji podstawy programowej	96
■ III. Realizacja celów wychowawczych	68	2. Respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	99
1. Zasady obowiązujące w grupie	68	3. Obserwacje pedagogiczne i diagnoza przedszkolna jako elementy monitorowania realizacji podstawy programowej	99
2. Obyczaje przedszkolne	69	■ IX. Współpraca z rodzicami	104
3. Wykonywanie pracy na rzecz grupy	69	■ X. Przykładowe scenariusze zajęć	108
4. Wspólne rozwiązywanie problemów grupy	69	■ Bibliografia	114
5. Plan dnia	70	■ Załączniki	117
6. Samodzielne rozwiązywanie konfliktów	71	Wniosek do dyrektora o dopuszczenie do użytku programu nauczania	117
7. Nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami	72	Przykładowy schemat planu pracy wychowawczo-dydaktycznej	118
8. Nawiązanie relacji z dzieckiem	72		
■ IV. Metody, techniki, formy i zasady realizacji programu	75		
1. Metody i techniki	75		
2. Formy	83		
3. Zasady	83		

Program „Drużyna marzeń” jest przeznaczony dla nauczycieli dzieci w wieku od 3 do 6 lat uczęszczających do przedszkola lub oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej. W szczególności polecany jest do pracy w grupach mieszanych, zróżnicowanych wiekowo. Jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego¹. Gwarantuje realizację podstawy programowej, a jednocześnie daje nauczycielom możliwość rozszerzenia treści w programach własnych, zgodnie z potrzebami konkretnej grupy. Ponieważ zapisy w podstawie programowej mają charakter bardzo ogólny, w programie „Drużyna marzeń” podane są treści edukacyjne, których realizacja umożliwi zdobycie przez dzieci umiejętności wskazanych w podstawie programowej. Uwzględnienie celów szczegółowych, opisujących umiejętności dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, ułatwi planowanie pracy z konkretnymi tematami. Cele te zostały podzielone na cztery etapy, zgodnie z grupami wiekowymi: trzylatki, czterolatki, pięcioletki i sześciolatki. Podział ten jest umowny. Jedynym kryterium doboru celów i treści nauczania oraz wymagań stawianych dziecku powinny być jego możliwości rozwojowe. Dlatego zwłaszcza nauczyciel pracujący z grupą dzieci w różnym wieku powinien traktować te cztery poziomy celów jako kolejne etapy osiągania określonych umiejętności, a podczas planowania sytuacji edukacyjnych powinien brać pod uwagę nie wiek dziecka, lecz jego aktualne możliwości i indywidualizować zadania zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami wychowanków.

W kontekście dynamiki zmian społecznych, gospodarczych, technologicznych i ekologicznych we współczesnym świecie program – dbając o wszechstronny rozwój dziecka – koncentruje się zwłaszcza na rozwoju tych kompetencji, które z jednej strony są niezbędnym warunkiem dobrego funkcjonowania we współczesnym świecie, z drugiej zaś sprawiają dzieciom coraz więcej trudności.

¹ Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356 ze zmianami).

Uwzględnia kompetencje kluczowe, sformułowane przez Parlament Europejski i Radę Europy w 2018 roku², oraz zdiagnozowane potrzeby dzieci. Do jego realizacji zalecane są efektywne, cenione przez nauczycieli i nowatorskie metody pracy.

Program „Drużyna marzeń” zapewnia rozwój wszystkich kompetencji kluczowych:

1. w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
2. językowych;
3. matematycznych oraz w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii;
4. cyfrowych;
5. osobistych, społecznych i w zakresie uczenia się;
6. obywatelskich;
7. w zakresie przedsiębiorczości;
8. w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Dbając o zdobywanie umiejętności zapewniających dzieciom dobre funkcjonowanie w obecnej rzeczywistości i przyszłości, program w równym stopniu sprzyja rozwijaniu tzw. umiejętności akademickich, takich jak: liczenie, czytanie, wiedza o otaczającym świecie, a także umiejętności społeczno-emocjonalnych. W rozwoju kompetencji matematycznych wykorzystuje lubianą przez nauczycieli, sprawdzoną i efektywną edukację matematyczną według koncepcji prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej, naukę kodowania i rozwijanie myślenia logicznego. Program kładzie nacisk na znaczenie kompetencji społecznych, które są fundamentem dobrego funkcjonowania każdego dziecka zarówno w rodzinie, jak i poza nią: w przedszkolu, szkole, a w przyszłości – w pracy zawodowej. Niedostatki w tym zakresie są często przyczyną nieporozumień i konfliktów wśród dzieci, podczas gdy umiejętne komunikowanie swoich potrzeb, bez krzywdzenia i atakowania innych, sprzyja nawiązaniu dobrych relacji. Program zwraca uwagę na to, że problemy w funkcjonowaniu dzieci w środowisku przedszkolnym wiążą się nie tylko – jak opisują to twórcy Treningu Umiejętności Społecznych (TUS)³ – z „nadwyżką

² Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. UE z dnia 4 czerwca 2018 r.).

³ E. McGinnis, A.P. Goldstein, *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia*, Warszawa 2001.

behawioralną” w zakresie ich rozwoju (co przejawia się nadmierną ruchliwością, wrażliwością układu nerwowego), lecz także z „behawioralnym deficytem” (brakami w zakresie umiejętności społecznych). Z pierwszego rodzaju przyczyn trudnych zachowań dzieci nauczyciele doskonale zdają sobie sprawę. Warto jednak zwrócić uwagę, że takie zachowania mogą być także spowodowane brakiem konkretnych umiejętności. Oprócz rozwijania umiejętności społecznych w toku codziennego współdziałania z innymi dziećmi i dorosłymi, obserwowania i naśladowania ich, program zachęca do systematycznego, przemyślanego i celowego uczenia dzieci konkretnych umiejętności. Mają temu służyć elementy Treningu Umiejętności Społecznych. Dzieciom przejawiającym trudności w kontaktach interpersonalnych pomoże to zdobyć konkretne umiejętności, a pozostałym – podnieść poziom tych umiejętności.

Nauczyciele pracujący w przedszkolu zauważają, że coraz więcej dzieci przejawia różnorodne trudności przetwarzania sensorycznego. Z tego powodu program kładzie nacisk na znaczenie zmysłów w nauce i proponuje sposoby pokonywania trudności związanych z zaburzeniami przetwarzania sensorycznego. W celu profilaktyki zaburzeń integracji sensorycznej oraz rozwoju kreatywności i ekspresji kulturalnej dzieci program zachęca do zabaw z wykorzystaniem pomocy powszechnie dostępnych w każdym przedszkolu. Pokazuje, jak każdy nauczyciel (nie terapeuta) może uwrażliwiać zmysły swoich podopiecznych i usprawniać przetwarzanie odbieranych bodźców. Zachęca do zapewnienia dzieciom jak największej ilości ruchu (najlepiej na świeżym powietrzu) oraz angażowania wszystkich zmysłów podczas pobytu dziecka w przedszkolu, zarówno w trakcie zajęć, jak i zabaw. Takie podejście sprzyja doskonaleniu przetwarzania zmysłowego u tych dzieci, u których jest ono prawidłowe, oraz wspieraniu integracji sensorycznej w przypadkach, gdy jest ona zaburzona.

Program uwzględnia znaczenie rozwoju inicjatywności i przedsiębiorczości dzieci, dokonującego się za pomocą wdrażania ich do samodzielności i współodpowiedzialności za funkcjonowanie grupy przedszkolnej w duchu pozytywnej dyscypliny. Wspiera także rozpoznawanie przez dzieci swoich mocnych stron i zainteresowań oraz zapoznaje przedszkolaki z pracą ludzi różnych zawodów, aby ułatwić preorientację zawodową. Przywiązuje dużą wagę do rozwijania samoświadomości i adekwatnej samooceny poprzez odpowiednie podejście do popełniania błędów, które traktowane są jako okazja do nauki. Głównym celem każdego nauczyciela powinno być rozwinięcie u dziecka pozytywnego obrazu samego siebie, mimo że nie we wszystkim jest ono doskonałe i nie wszystko zawsze mu się udaje. Dzieci uczą się o sobie na podstawie reakcji osób dorosłych; opinię o sobie

tworzą na podstawie tego, jak dorośli się do nich zwracają i co do nich mówią. Niezwykle istotne jest, czy reakcję dorosłego można zinterpretować jako „ufam ci, wiem, że sobie poradzisz”, czy też „zrobię to za ciebie, bo ty nie dasz sobie z tym rady, nic ci nie wychodzi”.

Dbając o wszechstronny rozwój dziecka, program zwraca uwagę na jego podmiotowość oraz rozwój w duchu wartości uniwersalnych. Zgodnie z celami wychowania przedszkolnego zawartymi w podstawie programowej przedszkole powinno umożliwić wychowankom gromadzenie doświadczeń prowadzących do poznania takich wartości, jak: prawda, dobro i piękno. Szczególne znaczenie w realizacji programu i zamierzonych celów ma postawa nauczyciela, który jest wzorem dla dzieci oraz modeluje ich umiejętności społeczne i przejmowane wartości. Jest on dla dziecka źródłem doświadczania wartości poprzez postawę, jaką prezentuje. Ta świadomość powinna mu towarzyszyć podczas pracy. Przedszkole musi być miejscem, w którym dziecko doświadcza wartości, poznaje je, a wraz z wiekiem tworzy własny system wartości, którym będzie się kierować w życiu.

Niniejszy program kładzie szczególny akcent na podmiotowe traktowanie dziecka, podążanie za jego potrzebami i zainteresowaniami, rozwijanie umiejętności społecznych, naukę komunikacji, profilaktykę zaburzeń przetwarzania sensorycznego, pomoc w dostrzeganiu i rozwijaniu mocnych stron dziecka. Cele te są realizowane z wykorzystaniem najnowszej wiedzy psychologicznej i pedagogicznej oraz nowoczesnych metod pracy, zwłaszcza metod aktywizujących. Daje to nauczycielom możliwość wykorzystania umiejętności zdobywanych w trakcie doskonalenia zawodowego, dotyczących zarówno specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci (integracji sensorycznej, terapii ręki), jak i wspierania zdolności dzieci poprzez rozwijanie ich umiejętności matematycznych, kreatywności i uzdolnień artystycznych.

Nauczyciel realizujący ten program powinien być świadomy, że najważniejszym warunkiem osiągnięcia celów w nim zawartych, a więc jego skuteczności, jest zbudowanie relacji z dzieckiem. Nawet najnowocześniejsze, najpopularniejsze metody stosowane w pracy z dzieckiem nie będą skuteczne, jeśli nie będzie ono miało poczucia, że nauczycielowi na nim zależy, że jest dla niego ważne, że jest akceptowane nawet wtedy, gdy nauczyciel nie pochwała jego zachowania. Psychologowie i pedagodzy udowodnili, że pozytywne relacje nauczyciela z dzieckiem sprzyjają zmianie jego zachowania, dlatego każdy nauczyciel, rozpoczynając realizację tego programu, powinien przeanalizować swoje relacje z dziećmi, zwłaszcza przejawiającymi trudne zachowania. Niech towarzyszy mu świadomość, że pierwszym krokiem, od którego należy rozpocząć realizację tego programu, jest zbudowanie pozytywnej relacji z dzieckiem.

I. Założenia teoretyczne programu

Świat, w którym żyjemy, to rzeczywistość oferująca ogromne możliwości w zakresie kształcenia, pracy wypoczynku, konsumpcji. Z jednej strony jest to wspaniała perspektywa, z drugiej strony wiąże się ona z koniecznością ciągłego dokonywania wyborów spośród wielości ofert. To z kolei wymaga od każdego człowieka rozlicznych umiejętności: analizy, selekcji informacji, krytycyzmu w podejściu do zalewających nas ze wszystkich stron ofert i reklam, przewidywania, szybkiego podejmowania decyzji, twórczego myślenia, rozumienia i przetwarzania informacji oraz odpowiedzialności.

Aby dokonać trafnych wyborów, trzeba dobrze znać własne możliwości, potrzeby i wartości, którymi kierujemy się w życiu. Trzeba też mieć adekwatną samoocenę, wiarę w siebie, odwagę w podejmowaniu decyzji. Zadaniem edukacji jest przygotowanie dziecka do życia. W związku z tym należy kształtować w nim cechy, które pomogą mu się odnaleźć w aktualnej rzeczywistości i sprostać jej wyzwaniom.

1. Podmiotowość dziecka

Zadaniem nauczyciela jest pomóc dziecku rozpoznać swoje predyspozycje, rozwijać wiarę w swoje możliwości, wzmacniać samoocenę i budować poczucie sprawczości. Dziecko powinno mieć możliwość dokonywania wyborów i ponoszenia za nie odpowiedzialności. Nauczyciel musi zrezygnować z autorytarnego traktowania dziecka, wydawania mu poleceń i oczekiwania ich bezrefleksyjnego wypełnienia. Należy porzucić powielane schematy i stereotypy, biernie podejście do rozwiązywania problemów. Istotą oddziaływań nauczyciela powinno się stać podmiotowe traktowanie dziecka, a więc „rozwijanie jego możliwości indywidualnych i społecznych, rozwój kompetencji do komunikowania się, konstruowania wiedzy i podejmowania nowych wyzwań w zgodzie ze wspólnotowym życiem”⁴.

Podmiotowe podejście do dziecka polega przede wszystkim na akceptacji dziecka takim, jakie ono jest – bez uprzedzeń. Pozwoli to na stworzenie atmosfery

zapewniającej mu poczucie bezpieczeństwa poprzez szanowanie jego godności, indywidualności, potrzeb rozwojowych oraz wyzwianie jego wielostronnej działalności. Dając dzieciom swobodę w podejmowaniu decyzji, należy zwrócić uwagę na zachowanie równowagi między samorealizacją a wartościami prospołecznymi, dlatego niezbędne jest równoczesne nauczanie i przekazywanie wartości, którymi dzieci powinny się kierować w osobistych wyborach. Nauczyciel podmiotowo traktujący swoich wychowanków stwarza im możliwość:

- dobrowolnego i swobodnego podejmowania działań;
- poszukiwania sposobów rozwiązywania zadań;
- samodzielnego oceniania wykonanych zadań i osiągniętych rezultatów⁵.

Nauczyciel taki powinien odznaczać się empatią w stosunku do dziecka, wczuwać się w jego przeżycia, starać się zrozumieć jego zachowanie – czym jest ono spowodowane, jakie potrzeby dziecka stanowią podłoże jego zachowania. Podmiotowe traktowanie dziecka to pozwalanie mu na bycie sobą, podejmowanie autonomicznych decyzji, zachowywanie się zgodnie z cechami osobowości i poziomem rozwoju adekwatnym do wieku.

Taki stosunek do dziecka pozwala mu poczuć własną sprawczość, napętnia je wiarą we własne możliwości poznawcze i działania. Podejście to jest ściśle związane z konstruktywistyczną teorią uczenia się, na której oparta jest obecna podstawa programowa wychowania przedszkolnego. Według konstruktywizmu wiedza nie jest przekazywana dziecku przez nauczyciela, lecz tworzona przez każdego człowieka indywidualnie na drodze własnego doświadczenia, poddawanego weryfikacji. Zgodnie z tym założeniem nauczyciel jest osobą, która stwarza dziecku środowisko sprzyjające nabywaniu doświadczeń i wiedzy. Dziecko poprzez indywidualnie podejmowaną aktywność tworzy swoją bazę wiedzy o świecie. Gdy dostaje możliwość samodzielnego poznawania świata i dochodzenia do wiedzy, rozwija się w nim poczucie, że potrafi zdobywać wiedzę bez pomocy, że jest skuteczne w działaniu. Istotne jest również

⁴ J. Bałachowicz, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Warszawa 2015, s. 12.

⁵ L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012.

umożliwienie wychowankom podejmowania decyzji i dokonywania wyborów. Samodzielność uczy dziecko odpowiedzialności i samokontroli, uodparnia na stres i pomaga radzić sobie z porażkami. Życzliwość i akceptacja, okazywane przez nauczyciela dziecku, sprzyjają jego odwadze w zadawaniu pytań i proszeniu o pomoc, gdy nie może sobie poradzić z wykonaniem zadania. Ważne w procesie rozwoju podmiotowości dziecka są: właściwa organizacja procesu wychowawczo-dydaktycznego i tworzenie warunków do wszechstronnej, samodzielnej aktywności dziecka.

Prof. Dorota Klus-Stańska wymienia dziewięć najistotniejszych założeń dydaktyki realizowanej na podstawie konstruktywistycznej teorii uczenia się:

1. Punktem wyjścia uczenia się jest zawsze aktywność dziecka, co oznacza, że zanim nauczyciel wyjaśni dziecku sposób rozwiązania zadania, powinien dać mu szansę na podjęcie samodzielnych prób jego wykonania.
2. Kluczowe w nauczaniu jest stawianie dziecka w sytuacjach problemowych, ponieważ mózg nie jest organem stworzonym do zapamiętywania, lecz szukania reguł, powiązań, rozwiązywania problemów.
3. Dla wsparcia uczenia się ważna jest znajomość przed-wiedzy dziecka, dlatego przed przygotowaniem scenariusza zajęć, przed wymyśleniem sytuacji edukacyjnych nauczyciel powinien się dowiedzieć, co dzieci już na dany temat wiedzą. Próby zainteresowania dzieci czymś, co od dawna jest dla nich oczywiste, spowodują, że będą się one nudzić i stracą motywację do nauki.
4. Nauczanie polega bardziej na rozpoznawaniu przez nauczyciela, co myśli dziecko, niż skłanianiu wychowanków, aby odgadli, co ma na myśli nauczyciel. Dlatego powinien on być otwarty na pytania i na wszelkie wypowiedzi dzieci oraz podążać za ich tokiem rozumowania, zaspokajając ich ciekawość,
5. Uczenie się nie polega na przyswajaniu cudzych pojęć, tylko na społecznym negocjowaniu znaczeń. Zamiast przekazywać informacje, należy pozwolić dzieciom samodzielnie doświadczać, eksperymentować i w ten sposób zdobywać wiedzę.
6. W pamięci dziecka bardziej pozostają poznawcze procedury dojścia do wyniku niż same wyniki, co mogą poświadczyć nauczyciele wykorzystujący metody badawcze.
7. Znaczna część uczenia się zachodzi na poziomie nieświadomym, co jest szczególnie widoczne w wychowaniu przedszkolnym, kiedy dzieci uczą się przez zabawę, która jest podstawową formą pracy z dziećmi w tym wieku.
8. Błędy popełniane przez dzieci są naturalnym elementem uczenia się. Od reakcji nauczyciela na nie zależy otwartość dziecka na podejmowanie nowych

wyzwań, nierezygnowanie z wysiłku, konsekwentne dążenie do celu. „Jeśli ktoś boi się popełniania błędów, nigdy nie zrobi nic oryginalnego”⁶.

9. Planowanie nauczania jest projektowaniem okazji dydaktycznych bez możliwości określenia cząstkowych efektów. Jeśli nauczyciel jest otwarty na potrzeby i zainteresowania dziecka, będzie podążał za nimi, pomagał w odnalezieniu odpowiedzi na pytania, przez co zajęcia nie zawsze potoczą się zgodnie z jego planem, jednak na pewno będą bardziej interesujące dla dzieci i efektywniejsze, ponieważ zaspokoją ich ciekawość⁷.

Podmiotowe traktowanie wychowanka to stwarzanie mu możliwości rozwoju umiejętności interpersonalnych, takich jak: rozwiązywanie konfliktów, współpraca, komunikowanie się (słuchanie i asertywność), adaptacja do nowych warunków. Równie istotne jest kształtowanie umiejętności intrapersonalnych, związanych z wiedzą o sobie, własnych słabych i mocnych stronach. Często nauczyciele dbający o wszechstronny rozwój dziecka koncentrują się na jego słabych stronach, starając się mu pomóc w wyrównaniu braków edukacyjnych. Zapominają jednak, że sukces można odnieść, bazując jedynie na swoich mocnych stronach⁸. Dlatego w trosce o dobro dziecka należy pomóc mu odnaleźć jego zalety i je rozwijać. W podmiotowym podejściu do dziecka trzeba odkrywać jego naturalne zdolności, jego „żywiół”. Według Kena Robinsona „żywiół to miejsce, w którym spotykają się twoje naturalne uzdolnienia i osobiste pasje”⁹. Wykonywanie zawodu czy zajmowanie się tym, co stanowi nasz żywiół, jest gwarancją szczęśliwego, spełnionego życia, dlatego nauczyciel powinien być uważny na to, w czym dziecko jest dobre i jakie działania sprawiają mu przyjemność. Nie należy w tych poszukiwaniach koncentrować się jedynie na umiejętnościach szkolnych czy artystycznych. Mocną stroną dziecka mogą być jego cechy osobowości, np. umiejętności organizacyjne, empatia, przywództwo.

Ważną rolę w podmiotowym traktowaniu dziecka odgrywają kompetencje nauczyciela. Zgodnie ze wskazaniami Krystyny Żuchelkowskiej¹⁰ nauczyciel powinien:

- postrzegać dziecko jako osobę zdolną do wykorzystywania swoich możliwości i do rozwijania własnej podmiotowości;
- stosować wobec każdego dziecka indywidualny program rozwoju, gwarantujący mu osiągnięcia na miarę jego możliwości;

⁶ K. Robinson, L. Aronica, *Uchwycić żywiół. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, Kraków 2012, s. 72.

⁷ D. Klus-Stańska, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Warszawa 2010.

⁸ M. Buckingham, *Wykorzystaj swoje silne strony*, Warszawa 2010.

⁹ K. Robinson, L. Aronica, dz. cyt., s. 12.

¹⁰ K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Bydgoszcz 2017.

- rozwijać u dzieci umiejętności współzycia w grupie;
- wspierać każde dziecko w samodzielnym zdobywaniu wiedzy;
- wykorzystywać metody mające na celu wszechstronny rozwój dziecka;
- rozwijać u dzieci tolerancję i szacunek dla innych ludzi, również tych pochodzących z odmiennych kultur;
- aktywnie prowadzić proces rozwoju, wychowania, edukacji dziecka i czerpać satysfakcję z tych działań.

Otwartość na potrzeby dziecka, indywidualne podejście do niego, podmiotowe traktowanie, dawanie swobody wyboru sprawią, że dziecko będzie miało wysoką samoocenę, wiarę we własne możliwości, ciekawość i otwartość na nowe zadania, z którymi będzie sobie w stanie samodzielnie poradzić, nie zrażając się porażkami. Taki człowiek będzie z pewnością dobrze funkcjonować jako dorosła, autonomiczna osoba, a to jest przecież celem edukacji.

2. Rozwój umiejętności społecznych dziecka w wieku przedszkolnym

Dziecko nie rodzi się z gotowymi, utrwalonymi i zdeteminowanymi sposobami zachowania się, lecz rozwija te umiejętności w trakcie swojego życia. To, na ile zachowanie człowieka jest determinowane genetycznie, a na ile kształtowane przez środowisko, jest cały czas przedmiotem dyskusji psychologów. Są wśród nich skrajni zwolennicy każdego z tych poglądów. Niemniej coraz częściej badacze skłaniają się do stwierdzenia, że oba te czynniki są ze sobą spójne i równie istotne. Ludzie poprzez swoje zachowanie wpływają na kształtowanie środowiska, które z kolei oddziałuje na ich rozwój, zachowanie i postawy.

Na rozwój społeczny dziecka mają wpływ:

- czynniki biologiczne – geny przekazane przez przodków, stan zdrowia, czynniki temperamentalno-osobowościowe, poziom inteligencji (u osób z niepełnosprawnością intelektualną występują deficyty w rozwoju społecznym);
- czynniki środowiskowe – czynniki oddziałujące na dziecko w okresie prenatalnym, perinatalnym i postnatalnym (pokarm, czynniki toksyczne, stresory, uszkodzenia mechaniczne), rodzina dziecka oraz trening społeczny, odbywający się w sposób zarówno naturalny, jak i celowy;
- aktywność własna jednostki – każda osoba na skutek własnych działań może rozwijać swoje umiejętności społeczne (np. przez angażowanie się w akcje społeczne, wolontariat, kierowanie innymi, życie towarzyskie)¹¹.

¹¹ J. Węglarz, D. Bentkowska, *Trening umiejętności społecznych dzieci i młodzieży*, Gdańsk 2020.

Według teorii społecznego poznania Alberta Bandury, która jest najczęściej wykorzystywana przez współczesnych psychologów, wzory zachowań tworzymy poprzez bezpośrednie doświadczenie i obserwację (modelowanie)¹².

Bezpośrednie **doświadczenie** w uczeniu się zachowań spełnia trzy funkcje:

- informacyjną – ludzie obserwują następstwa swoich zachowań i w ten sposób zdobywają wiedzę, które zachowania są pożądane, oraz gromadzą wskazówki na przyszłość;
- motywującą – dzięki zgromadzonym doświadczeniom ludzie przewidują, jakie następstwa może wywołać ich zachowanie, jakie może przynieść konsekwencje; oczekiwane rezultaty są motywatorem przyszłych działań;
- wzmacniającą (informacyjną następstw zachowania) – zmiana zachowania nie następuje automatycznie, nieświadomie w wyniku zadziałania bodźca wzmacniającego określone zachowanie, lecz dopiero wtedy, gdy człowiek uświadamia sobie, w jakich okolicznościach i po jakich zachowaniach nastąpiło wzmocnienie, ukierunkowuje swoje przyszłe działania.

Ponieważ uczenie się poprzez własne doświadczenie, czyli metodą prób i błędów, trwałoby bardzo długo i byłoby kosztowne dla jednostki, ludzie w większej mierze uczą się poprzez **modelowanie**, czyli obserwowanie i naśladowanie zachowania innych. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się obserwacyjne uczenie się zachodzi dzięki czterem rodzajom procesów. Są to:

1. Procesy uwagi – człowiek obserwuje zachowania innych. Ten rodzaj uczenia się jest uzależniony od spostrzegawczości jednostki. Na jej postawy ma wpływ to, z kim się ona spotyka i jakie sposoby zachowania najczęściej obserwuje. W większym stopniu przyswajane są zachowania osób, które są dla kogoś ważne.
2. Procesy przechowania / zapamiętywania – zachodzą z wykorzystaniem dwóch systemów reprezentacji: systemowego i werbalnego. Pierwszy jest charakterystyczny dla dzieci, polega na zapamiętywaniu obrazów pewnych zachowań. Drugi to zapamiętywanie instrukcji słownych, kodujących dane zachowanie. Zarówno jednej, jak i drugiej formie uczenia się sprzyjają powtórki i ćwiczenia.
3. Procesy odtwarzania motorycznego – to zastosowanie zapamiętanego działania w praktyce. Często pierwsze próby odtwarzania nie w pełni odpowiadają zapamiętanemu wzorowi, dlatego każde zachowanie wymaga doskonalenia poprzez powtarzanie, ale też otrzymywanie korygujących informacji zwrotnych.

¹² A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa 2007.

4. Procesy motywacyjne – ludzie nie odtwarzają wszystkich zaobserwowanych zachowań; powtarzają te, po których spodziewają się nagrody. Informacje, które zachowanie ma szansę na nagrodę, wynikają z obserwacji zachowań innych oraz tego, czy przyniosły one tym osobom oczekiwany efekt.

Rozwój społeczny dziecka następuje od momentu jego narodzin. Pierwszym środowiskiem społecznym jest dla niego rodzina, a pierwszym uczuciem – przywiązanie. W tym czasie, zgodnie z poglądami Zygmunta Freuda¹³ i Jeana Piageta¹⁴, dziecko nie ma poczucia odrębności. Kształtuje się ono w pierwszych miesiącach życia. Powstaje wtedy tzw. „ja” subiektywne – dziecko zauważa, że jest odrębną jednostką, oddzieloną od otaczającego go świata. Około dwunastego miesiąca życia zaczyna rozumieć, że kiedy nie widzi matki i ojca, to nie znaczy, że oni znikają. Około połowy drugiego roku życia tworzy się tzw. „ja” obiektywne – dziecko rozpoznaje siebie w lustrze i na zdjęciach, ma świadomość, że widzi właśnie siebie. Rozumienie odrębności własnego „ja” następuje w powiązaniu z rozwojem umiejętności wyrażania emocji. Już niemowlę rozpoznaje emocje innych ludzi. Po urodzeniu dzieci okazują takie emocje, jak ból, obrzydzenie, zadowolenie. Dwu-, trzymiesięczne dziecko zaczyna okazywać złość, smutek, strach w charakterystyczny dla siebie sposób. W okresie przedszkolnym rozwijają się takie uczucia, jak poczucie winy, wstydu czy dumy. U dzieci w wieku przedszkolnym pojawia się rozumienie tego, „kim jestem”, swoich cech i ról społecznych. Najpierw, około drugiego roku życia, dzieci zauważają swoją odrębność płciową: że są chłopcem lub dziewczynką. Między czwartym a siódmym rokiem życia zaczynają zauważać swoje cechy i zdolności. Zdają sobie sprawę z tego, co im dobrze wychodzi, a z czym mają trudności. Nie mają jeszcze jednak stworzonego obrazu własnej wartości, tylko świadomość umiejętności w różnych aspektach. W tym okresie zauważają swoje miejsce w strukturze. Widoczne jest to podczas zabaw tematycznych, w których mogą odgrywać rolę szefa lub pomocnika. W grupach dzieci występują wtedy hierarchiczne struktury dominacji. Już w grupach dzieci trzy- i czteroletnich pojawia się struktura grupy, a w niej – przywódcy i podwładni. Dzieci zaczynają się orientować, kogo mogą zaatakować, a komu muszą się podporządkować.

Wiek przedszkolny, począwszy od trzeciego roku życia, to czas, kiedy dziecko szuka kontaktu z rówieśnikami, więc zabawa z nimi ma dla niego ogromne znaczenie. Około trzeciego roku życia dzieci zaczynają wybierać do zabawy przedstawicieli tej samej płci. Możemy wtedy zaobserwować zawiązywanie się pierwszych przyjaźni.

Gdy dzieci mają około trzech, czterech lat, dotychczasowe zabawy wspólne (w czasie których dzieci, bawiąc się swoją zabawką, wchodziły w interakcje z innymi dziećmi) zastępowane są zabawami zespołowymi, podczas których kilkoro dzieci realizuje wspólny cel. Mogą to być zabawy konstrukcyjne lub symboliczne, polegające na odgrywaniu ról. Początkowo dzieci same przyjmują na siebie określoną rolę. Później przydzielają sobie wzajemnie role i udzielają wskazówek dotyczących zachowania odgrywanej postaci. W tym okresie dzieci lubią przebieranie się w kostiumy. Jest to czas, w którym dzieci często stwarzają sobie wymyślonego przyjaciela. W wieku pięciu, sześciu lat dzieci zaczynają się bawić w zabawy oparte na regułach. Zabawy mają ogromne znaczenie dla kształtowania się umiejętności społecznych dzieci. Szczególnie ważna jest w tym okresie umiejętność wchodzenia do grupy. Badacze obserwujący dzieci zauważyli¹⁵, że te, które mają tę umiejętność, obserwują zabawę innych i włączają się do niej. Dzieci, które nie mają tej umiejętności, próbują włączyć się do zabawy, przeszkadzając czy wręcz zachowując się agresywnie. Nauczyciel dostrzegający takie zachowania dziecka, zamiast je dyscyplinować, powinien się skupić na uczeniu dziecka, w jaki sposób włączać się do zabawy.

W kontaktach dzieci w wieku przedszkolnym zauważa się zachowania agresywne. W tym czasie agresja z instrumentalnej (mającej na celu zdobycie lub zniszczenie jakiegoś przedmiotu) przeradza się w agresję wrogą (wyrządzenie komuś krzywdy lub zdobycie przewagi). Wśród trzylatków agresja przybiera formę bicia, rzucania przedmiotami, czasami gryzienia. Z wiekiem, gdy następuje rozwój mowy dziecka, agresja czynna coraz częściej zanika, a jej miejsce zajmuje agresja werbalna. Ma to związek z rozwojem u dzieci rozumienia myśli i uczuć innych dzieci. Jednym z czynników wywołujących agresję jest frustracja. Dzieci rozpoczynające edukację przedszkolną są sfrustrowane, ponieważ nie otrzymują tego, co by w danej chwili chciały. Poza tym brak im jeszcze umiejętności społecznych, ułatwiających funkcjonowanie w grupie, w której się znalazły. Z czasem, gdy zdobywają nowe umiejętności, przyswajają sobie zasady panujące w grupie, więc frustracja się zmniejsza. Rodzice, którzy ulegają dzieciom pod wpływem wybuchów ich złości, utrwalają takie zachowania. Ogromną rolę w kształtowaniu się agresywnych zachowań dzieci ma modelowanie. Obserwacja agresywnych zachowań dorosłych czy innych dzieci oraz ich skuteczności w osiągnięciu zamierzonego celu ma ogromny wpływ na naśladowanie przez dzieci tych zachowań. Dzieci często powielają zachowania bohaterów oglądanych bajek,

¹³ Z. Freud, *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 1984.

¹⁴ J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa 2006.

¹⁵ D. Boyd, H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.

filmów, gier komputerowych. Badania pokazują¹⁶, że dzieci agresywne źle odczytują intencje innych, dlatego jednym ze sposobów wygaszania zachowań agresywnych jest uczenie dzieci rozumienia cudzych intencji, pokazywanie, że pewne sytuacje dzieją się w trakcie zabawy nie dlatego, że ktoś chciał im zrobić krzywdę, tylko przez przypadek.

Dzieci różnią się między sobą osobowością, a więc systemem względnie stałych indywidualnych cech zachowania. Różnice w osobowości rozwijają się już w dzieciństwie. Przejawiają się w posiadaniu różnego temperamentu. Psychologowie w odmienny sposób określają cechy lub wymiary temperamentu¹⁷. Arnold H. Buss i Robert Plomin wyodrębnili trzy wymiary temperamentu: poziom aktywności, emocjonalność i umiejętności społeczne. Alexander Thomas i Stella Chess ze względu na różnice temperamentu wskazali trzy typy dzieci: łatwe, trudne i wolno rozgrzewające się. Dzieci o różnych rodzajach temperamentu już w wieku niemowlęcym różnią się sposobem zachowania. Dzieci łatwe spokojnie reagują na zmiany, szybko się do nich przystosowują, są generalnie zadowolone. Dzieci trudne reagują na wszelkie zmiany nerwowością, częściej płaczą. Dzieci wolno rozgrzewające się nie reagują tak emocjonalnie jak dzieci trudne, tylko przejawiają raczej bierny opór. Coraz więcej badań psychologicznych potwierdza stałość temperamentu przejawianego w okresie niemowlęctwa i dzieciństwa. W wieku przedszkolnym zwiększa się u dzieci umiejętność samokontroli. Zaczynają one lepiej radzić sobie z trudnymi emocjami. Badania pokazują¹⁸, że dzieci odznaczające się lepszą regulacją emocjonalną są bardziej lubiane przez rówieśników oraz że jej poziom przekłada się na zachowania agresywne w wieku kilku i kilkunastu lat. Dzieci o wybuchowym temperamencie częściej przejawiają zachowania agresywne w wieku przedszkolnym, a jako nastolatki nie przestrzegają zasad. Nie mamy wpływu na temperament odziedziczony przez dziecko, jednak zarówno rodzice, jak i nauczyciele właściwymi oddziaływaniami wychowawczymi mogą pomóc dziecku w wypracowaniu strategii radzenia sobie z trudnymi emocjami, w uświadamianiu, w jaki sposób jego reakcje i zachowanie wpływają na kontakty z rówieśnikami, jakie są ich konsekwencje.

W wieku przedszkolnym powoli zanika dziecięcy egocentryzm, którego cechą jest postrzeganie świata przez dziecko jedynie z własnej perspektywy i przekonanie, że wszyscy widzą go w ten sam sposób. Dwulatek zaczyna przejawiać zachowania altruistyczne, czyli „zamierzone, dobrowolne zachowania, których celem

jest korzyść innych”¹⁹. W tym czasie dzieci zaczynają zauważać, że inni ludzie czują coś innego niż one. Okazują współczucie, gdy ktoś jest smutny, pocieszają go. Bardziej empatyczne są dzieci, które same lepiej radzą sobie ze swoimi emocjami, szczególnie tymi trudnymi. Rozwijają się tzw. teoria umysłu – dzieci stopniowo zauważają perspektywę innej osoby. Zaczynają rozumieć, że nie sposób przewidzieć, jak w danej sytuacji zachowają się inni, że zależy to od ich przekonań i pragnień. Zjawisko to ma dwa poziomy:

1. zauważenie przez dziecko, że inni czują inaczej;
2. wykształcenie serii zasad, na podstawie których dziecko jest w stanie odkryć, co widzi i czuje druga osoba.

Pierwszym sygnałem rodzenia się teorii umysłu są udawanie i zabawa na niby, występujące u dzieci w wieku półtora roku do dwóch lat. Dziecko trzyletnie potrafi przewidzieć reakcje osób dorosłych, np. na swój płacz. Między trzecim a czwartym rokiem życia zaczyna zauważać różnicę między faktycznymi zdarzeniami a własnymi lub cudzymi przekonaniem na temat tych zdarzeń. Czterolatek rozumie perspektywę drugiej osoby i potrafi przewidzieć jej zachowanie. Zaczyna rozumieć metafory i odróżnia kłamstwo od żartu.

Ważnym krokiem w rozwoju teorii umysłu jest rozumienie emocji innych. W wieku czterech lat dzieci nazywają i rozpoznają wyrazy twarzy i sytuacje, które przedstawiają takie emocje, jak: szczęście, smutek, wściekłość, miłość, strach. Rozumieją, co, jakie wydarzenia i okoliczności spowodowały daną emocję. W tym samym czasie uczą się kontrolowania sposobu wyrażania swoich emocji, a także kontrolowania okazywania trudnych emocji. Zaczynają rozumieć, kiedy powinny się uśmiechać, pojawia się tzw. uśmiech społeczny. Jest on inny niż uśmiech wynikający z uczucia zadowolenia. Dzieci kontrolują okazywanie emocji mogących sprawić komuś przykrość. Tworzą własne sposoby okazywania emocji. Jest to związane ze zgromadzonym już przez dziecko doświadczeniem, w jaki sposób udaje mu się osiągnąć zamierzony efekt.

Można wyróżnić następujące etapy rozwoju teorii umysłu²⁰:

1. Zrozumienie, że pragnienia i potrzeby różnych ludzi mogą się od siebie różnić.
2. Zrozumienie, że różni ludzie mogą mieć odmienne przekonania na temat tej samej rzeczy lub sytuacji.
3. Zrozumienie, że ludzie mogą się mylić i nie wiedzieć, jaka jest prawda na dany temat.
4. Zrozumienie, że ludzie mogą nie wiedzieć, co jest prawdą.
5. Zrozumienie, że ludzie mogą mieć fałszywe przekonania na temat świata.

¹⁶ Tamże, s. 253.

¹⁷ Tamże, s. 178.

¹⁸ Tamże, s. 179.

¹⁹ N. Eisenberg, *Empatia i współczucie*, [w:] M. Lewiss, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, Gdańsk 2005, s. 849.

²⁰ Za: D. Boyd, H. Bee, dz. cyt.

Budowaniu teorii umysłu służą interakcje z innymi osobami oraz rozwijanie umiejętności rozumienia emocji i perspektywy innych osób. Z rozwojem teorii umysłu bezpośrednio związane są umiejętności językowe dziecka, szczególnie znajomość takich słów, jak „chcieć”, „potrzebować”, „myśleć”, „pamiętać”, dzięki którym dziecko może wyrażać swoje pragnienia i myśli²¹.

3. Uczenie się poprzez zmysły

„Nie ma nic w umyśle, czego by nie było wcześniej w zmysłach”.

Arystoteles

Wszyscy nauczyciele pracujący w przedszkolu powinni kierować się podstawową zasadą dotyczącą uczenia się, a mianowicie, że **dziecko uczy się poprzez działanie**. Szybkość uczenia się zależy m.in. od głębokości przetwarzania informacji. Im więcej struktur w mózgu zostanie pobudzonych, a zatem im więcej zmysłów bierze udział w zdobywaniu wiedzy, tym szybsze i trwalsze jest uczenie się²². Uczymy się, poznając świat poprzez zmysły. Aby ułatwić i przyspieszyć uczenie się dzieci, nauczyciel powinien stworzyć bogate w odpowiednie bodźce środowisko uczenia się. Bodźce docierające do dziecka z różnych zmysłów są przetwarzane i integrowane w mózgu. Każdy zmysł ma swoją reprezentację w konkretnych obszarach mózgu. Ilustrują to diagramy Wildera Penfielda, kanadyjskiego neurologa²³. Umieścił on na schemacie mózgu różne części ciała człowieka, pokazując w ten sposób, które z nich mają w mózgu największą reprezentację. Jeden diagram przedstawia reprezentację w mózgu części ciała odpowiedzialnych za ruch, a drugi – za odbiór i analizę bodźców²⁴. Zdecydowanie najwięcej miejsca w mózgu zajmują te obszary, które odbierają bodźce płynące z twarzy (zwłaszcza języka) i dłoni.

Wilder Penfield stworzył również symbol człowieka, będący ilustracją ośrodków ruchowych i czuciowych w naszym ciele. Jest to tzw. homunkulus, który przedstawia proporcje rozłożenia receptorów czuciowych i ruchowych w ciele człowieka. Homunkulus ma nieproporcjonalnie dużą twarz (w tym język) i dłonie²⁵. Z tego wniosek, że dzieci uczą się szybciej, gdy mogą dotykać przedmiotów i nimi manipulować. Potwierdza to obserwacja małego dziecka zdobywającego wiedzę o świecie

cie: wyciąga ono rękę w kierunku przedmiotów, które dostrzeże (wszystkiego musi dotknąć), manipuluje nimi, wkłada je do ust.

Wszyscy znamy pięć podstawowych zmysłów. W rzeczywistości mamy jeszcze dwa inne, mniej znane: zmysł równowagi i kinestetyczny (propriocepcji). Według Anny Jean Ayres, twórczyni teorii integracji sensorycznej (SI), najważniejsze zmysły to:

- dotyk – poprzez powierzchnię całego ciała dostarcza nam informacji o fakturze, kształcie, temperaturze, rozmiarze przedmiotów;
- zmysł równowagi (przedsionkowy) – dostarcza informacji o położeniu ciała i głowy względem powierzchni ziemi oraz o grawitacji i przestrzeni; jego ośrodek znajduje się w uchu środkowym;
- zmysł kinestetyczny (proprioceptywny) – dostarcza informacji, gdzie się znajdują różne części naszego ciała, jak są ułożone i co robią; jego receptory znajdują się w mięśniach i stawach.

Zmysły te powstają jeszcze w trakcie życia płodowego człowieka. Po narodzinach rozwijają się kolejne: wzrok, słuch, smak, węch. Zmysłami odbieramy bodźce ze środowiska, które mózg następnie rozpoznaje, segreguje, przetwarza, integruje i interpretuje. Na tej podstawie powoduje reakcję odpowiednią do potrzeb środowiska. Prawidłowy rozwój każdego dziecka uzależniony jest od właściwego odbioru bodźców, a następnie ich przetwarzania (integracji). Zależą od nich koordynacja ruchowa, planowanie ruchu (praksje), percepcja wzrokowa i słuchowa, mowa, pisanie, czytanie czy liczenie. Istnieje ścisły związek między prawidłowym przetwarzaniem zmysłowym a ewentualnymi trudnościami w uczeniu się.

Głównymi objawami zaburzeń przetwarzania sensorycznego są²⁶:

- zaburzenia modulacji sensorycznej – nieprawidłowa reakcja na bodźce; dziecko może być nadwrażliwe, podwrażliwe sensorycznie lub tzw. poszukiwaczem sensorycznym;
- zaburzenia dyskryminacji sensorycznej – problem z rozróżnianiem docierających wrażeń;
- zaburzenia motoryczne o podłożu sensorycznym – trudności w działaniu, problemy z zaplanowaniem, zorganizowaniem i przeprowadzeniem działania (zaburzenia posturalne i dyspraksja).

Rozwój integracji sensorycznej jest procesem ciągłym. Powinien być ukończony przed siódmym rokiem życia. Ta świadomość powinna towarzyszyć nauczycielom przedszkola, którzy swoimi oddziaływaniami mogą wspomóc rozwój integracji sensorycznej dzieci.

²¹ Tamże, s. 210.

²² M. Żylińska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Toruń 2013.

²³ Tamże, s. 77.

²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Cortical_homunculus.

²⁵ <https://www.yogamedica.pl/wp-content/uploads/2016/09/Homunculus.jpg>.

²⁶ Kranowitz C.S., *Nie-zgrane dziecko w świecie gier i zabaw*, Gdańsk, 2012.

Integracja bodźców odbieranych przez dziecko odbywa się na czterech poziomach²⁷:

1. Integracja zmysłów, które rozwijają się najszybciej, już w życiu płodowym: dotyku, zmysłu kinestetycznego i równowagi. Zmysł dotyku pozwala dziecku ssać, potem żuć i przełykać pokarmy. Dzieci, u których system czuciowy jest zaburzony, mają problem ze ssaniem, a potem, w wieku przedszkolnym – z przeżuwaniami, co przejawia się niechęcią do niektórych potraw. Dziecko po urodzeniu potrzebuje dotyku, przytulenia. Pierwsze odczucia dotykowe dają dziecku informację o jego ciele, a zarazem o własnej odrębności i są źródłem poczucia bezpieczeństwa. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na tworzenie związków emocjonalnych. Integracja wrażeń przedsionkowych i proprioceptywnych zapewnia dziecku kontrolę nad ruchami gałek ocznych: zatrzymywaniem wzroku na przedmiocie lub podążaniem za nim. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na proces czytania, do którego sprawność ruchów gałek jest niezbędna. Zaburzenia w przetwarzaniu bodźców z tych dwóch zmysłów mają wpływ na ruchy posturalne. Dziecko porusza się wtedy w sposób sztywny, niezgrabny. Ma problem z utrzymaniem równowagi, również podczas siedzenia. Występuje u niego słabe napięcie mięśniowe, co utrudnia naukę pisania.
2. Tworzenie w umyśle mapy swojego ciała. Zaburzenia w tym zakresie mają wpływ na planowanie ruchów, wykonywanie złożonych zadań, jak ubieranie się, zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł.
3. Integracja jest procesem ciągłym. Osiągnięcie kolejnego etapu jest uwarunkowane zakończeniem poprzedniego. Aby rozwinęła się mowa, musi się rozwinąć percepcja ust i twarzy. Jeśli dziecko nie czuje, w którym miejscu znajduje się jego język, ma problem z artykulacją określonych głosek. Jego mowa jest niewyraźna, niestaranna, bełkotliwa. Podobnie sytuacja wygląda z percepcją wzrokową. Aby mogła się ona rozwinąć, dziecko musi zgromadzić wiele doświadczeń poprzez obcowanie z przedmiotami: ich dotykanie, obracanie, przenoszenie. Dzieci z zaburzeniami systemu przedsionkowego mają problemy z percepcją wzrokową, koordynacją wzrokowo-ruchową. Nie kończą prac, łatwo się rozprasza.
4. Przy prawidłowym rozwoju integracji sensorycznej w końcowym etapie jej rozwoju następuje specjalizacja. Dotyczy ona np. tego, która ręka staje się dominująca. Dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej używają zamiennie dwóch rąk, nie wiedzą, która strona jest lewa, a która prawa.

²⁷ Z. Przyrowski, *Neurobiologiczne podstawy integracji sensorycznej*, Warszawa 2014.

Niezakończenie procesu integracji sensorycznej przed pójściem dziecka do szkoły będzie miało wpływ na jego naukę czytania, pisania czy liczenia, ale także spowoduje pojawienie się u dziecka takich zachowań, jak: nadpobudliwość, nieśmiałość czy agresja.

Aby pomóc dziecku, nauczyciel powinien umieć odczytać symptomy zaburzeń integracji sensorycznej oraz zapewnić dziecku właściwe wsparcie: zorganizować czas w sposób sprzyjający rozwijaniu i integracji zmysłów, przeprowadzić diagnozę i zapewnić pomoc specjalistyczną oraz w miarę możliwości stworzyć przyjazne warunki do funkcjonowania dziecka w środowisku przedszkolnym.

Poniżej przedstawiono najczęściej występujące objawy świadczące o zaburzeniu w przetwarzaniu bodźców płynących z poszczególnych zmysłów.

Zmysł dotyku

Zaburzenia objawiają się silną i trwałą tendencją do emocjonalnego i negatywnego reagowania na bodźce dotykowe. Dziecko „źle się czuje we własnej skórze”.

■ Symptomy nadwrażliwości dotykowej:

- unikanie dotyku, niechęć do nowych ubrań, niechęć do niektórych ubrań, materiałów, metek, faktur, substancji lepkich, sypkich, delikatne głaskanie się i ocieranie o miękkie tworzywa;
- lęk przed wodą, wiatrem, czesaniem włosów, zmianami temperatury.

■ Symptomy podwrażliwości dotykowej:

- pocieranie się, szczypanie, uderzanie, drapanie, rozdrapywanie ran;
- dotykanie różnych powierzchni, faktur;
- chodzenie na bosaka, rozbieranie się, szukanie doznań cieplnych.

Zmysł słuchu

■ Symptomy nadwrażliwości słuchowej:

- zatykanie uszu rękami przy głośnych dźwiękach;
- lęk przed gwałtownymi głośnymi dźwiękami, np. szczekaniem psa, odgłosami burzy, a także przed tłumem, ruchem ulicznym;
- wydawanie dźwięków i ich słuchanie.

■ Symptomy podwrażliwości słuchowej:

- wydawanie głośnych okrzyków lub wytwarzanie głośnych dźwięków za pomocą różnych przedmiotów;
- upodobanie do przysłuchiwania się przedmiotom wydającym dźwięki, jak robot kuchenny, odkurzacz, pralka, suszarka;
- przykładanie do ucha wibrujących przedmiotów.

Zmysł wzroku

- Symptomy nadwrażliwości wzrokowej:
 - unikanie bodźców wizualnych;
 - silna reakcja na jasne, ostre światło;
 - zakrywanie, mrużenie oczu.
- Symptomy podwrażliwości wzrokowej:
 - niezauważanie detali w otoczeniu, w książkach;
 - brak zainteresowania małymi obrazkami, układankami;
 - poszukiwanie stymulacji wzrokowej – obserwowanie jaskrawych obiektów;
 - oglądanie z bliskiej odległości telewizji, książek.

Zmysł węchu

- Symptomy nadwrażliwości węchowej:
 - koncentrowanie się na zapachu (odbieranie zapachu jako podstawowej cechy);
 - odczuwanie nawet delikatnych zapachów;
 - silne reagowanie na zapachy.
- Symptomy podwrażliwości węchowej:
 - wąchanie wszystkiego dookoła;
 - wąchanie mocno pachnących roślin, przedmiotów.

Zmysł równowagi

- Symptomy nadwrażliwości przedsionkowej:
 - lęk przed oderwaniem stóp od podłoża;
 - szuranie nogami;
 - choroba lokomocyjna;
 - lęk przed ruchem obrotowym i ruchem w tył;
 - strach przed upadkiem lub wysokością;
 - unikanie pozycji głową w dół (zwisanie na drążku, przewroty do tyłu);
 - niechęć do zabaw na huśtawkach, karuzeli, trampolinie;

- niechęć do zeskakiwania, wspinania się i chodzenia po murkach i krawężnikach;
- problem z oceną odległości;
- trzymanie się poręczy podczas wchodzenia po schodach;
- lęk podczas gwałtownego skręcania lub hamowania samochodu.

■ Symptomy podwrażliwości przedsionkowej:

- wzmożona potrzeba ruchu obrotowego;
- obniżone napięcie mięśniowe w obrębie ciała i aparatu mowy;
- utrzymywanie nieprawidłowej postawy ciała, częste potykanie się;
- zaburzenia równowagi;
- zaburzenia w kontroli postawy;
- trudności we właściwym odbiorze i przetwarzaniu bodźców słuchowych i wzrokowych.

Zmysł propriocepcji

- Symptomy zaburzeń propriocepcji:
 - niekontrolowane, chaotyczne ruchy;
 - dążenie do mocnego uścisku;
 - u małych dzieci tendencja do gryzienia i szczypania siebie i innych;
 - niszczenie zabawek i przedmiotów z powodu braku kontroli nad własnym dotykiem;
 - słaba precyzja w ruchach rąk.

Zaburzenia integracji sensorycznej mogą występować u dzieci z zespołem deficytu uwagi (ADD), zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi (ADHD), zespołem Aspergera, autyzmem, zespołem Downa, alkoholowym zespołem płodowym (FAS). Są one przyczyną trudności szkolnych (trudności z czytaniem, pisanie, opóźnienia w rozwoju mowy lub w rozwoju ruchowym).

II. Cele kształcenia i wychowania

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego²⁸ określa jeden ogólny cel edukacji, którym jest „wsparcie całościowego rozwoju dziecka. Wsparcie to jest realizowane przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się”. Celem edukacji jest umożliwienie dziecku odkrywania własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń w duchu wartości uniwersalnych: prawdy, dobra i piękna. Efektem edukacji przedszkolnej jest osiągnięcie przez dziecko gotowości do podjęcia nauki w szkole.

1. Ogólne cele kształcenia i wychowania

Określając cele niniejszego programu, autorka miała na uwadze:

- cel wychowania przedszkolnego wskazany w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- cztery aspekty zdobywania wiedzy (patrz: s. 15):
 - uczyć się, aby wiedzieć (wiedza „że”) – czyli zdobywanie i przechowywanie informacji;
 - uczyć się, aby działać (wiedza „jak”) – czyli umiejętność wykorzystania wiedzy teoretycznej w praktycznym działaniu;
 - uczyć się, aby żyć wspólnie – czyli przygotowanie do życia w społeczeństwie;
 - uczyć się, aby być – czyli rozumienie siebie, rozwijanie własnej osobowości na podstawie przyjmowanych wartości.

Ogólne cele programu „Drużyna marzeń” to:

- Zapewnienie wszechstronnego rozwoju umożliwiającego podjęcie nauki w szkole, przy zachowaniu równowagi w rozwoju: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym.
- Wspieranie zdobywania wiedzy o otaczającym świecie poprzez umożliwienie interakcji ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356).

- Rozwijanie postawy proekologicznej poprzez poznanie przyrody, budzenie przywiązania do niej, podejmowanie działań na rzecz jej ochrony.
- Budzenie wrażliwości estetycznej, dotyczącej różnych aspektów życia: własnego wyglądu, otoczenia, muzyki, słowa, sztuki.
- Rozwijanie kreatywności i twórczego myślenia.
- Rozpoznawanie i rozumienie własnych potrzeb zdrowotnych oraz czynników pozytywnie i negatywnie wpływających na zdrowie każdego człowieka.
- Kształtowanie postaw gwarantujących bezpieczeństwo własne i innych.
- Przygotowanie do życia w dynamicznie rozwijającym się świecie poprzez budzenie otwartości na zmiany, rozwijanie gotowości do poznawania i chęci do uczenia się.
- Rozpoznawanie emocji, ich nazywanie oraz poznawanie strategii radzenia sobie z nimi.
- Rozwijanie umiejętności społecznych: współpracy i komunikacji, umożliwiających dobre funkcjonowanie w społeczeństwie.
- Budzenie poczucia przynależności do rodziny, grupy przedszkolnej, swojej małej ojczyzny i kraju.
- Odnoszenie się z szacunkiem do symboli narodowych.
- Rozwijanie umiejętności formułowania jasnych wypowiedzi, komunikowania swoich potrzeb, zadawania pytań.
- Zapoznanie dzieci z różnymi zawodami i środowiskami pracy; rozwijanie ich zainteresowań i uzdolnień (w ramach reorientacji zawodowej).
- Rozwijanie kultury osobistej, poznawanie zasad *savoir-vivre*.
- Poznawanie swoich mocnych i słabych stron, zainteresowań i zdolności.
- Rozwijanie empatii i otwartości wobec potrzeb zarówno ludzi, jak i zwierząt.
- Kształtowanie otwartości na wieloznaczność i różnorodność.
- Rozwijanie rozumienia, że różni ludzie mogą mieć odmienne przekonania na temat tej samej rzeczy lub sytuacji.
- Wdrażanie do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym.

Cztery aspekty zdobywania wiedzy

uczyć się, aby wiedzieć

uczyć się, aby działać

uczyć się, aby żyć wspólnie

uczyć się, aby być

- Rozwijanie umiejętności rozwiązywania konfliktów na zasadzie *win-win* (bez przegranych).
- Wdrażanie do samodzielności w działaniu i niezależności w myśleniu.
- Rozwijanie odwagi w głoszeniu swoich poglądów.
- Poznawanie siebie, budowanie pozytywnej, obiektywnej samooceny.
- Wychowanie przez poznawanie wartości i wdrażanie do ich przestrzegania.
- Stwarzanie możliwości doświadczania, poznawania i utrwalania wiedzy podczas zabawy.
- Zdobywanie umiejętności samoregulacji i samodyscypliny.
- Doświadczanie skuteczności własnych działań.
- Przewidywanie konsekwencji własnych działań dla siebie i innych.
- Zdobywanie umiejętności planowania i odpowiedzialnego działania.
- Wykorzystywanie zdobytych wiadomości i umiejętności w sytuacjach życia codziennego.
- Rozwijanie zainteresowania zdobyciami techniki i nowoczesnymi urządzeniami, a także umiejętności właściwego z nich korzystania.

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej

W programie „Drużyna marzeń” zawarto szczegółowe umiejętności dzieci w odniesieniu do wszystkich obszarów rozwojowych: fizycznego, emocjonalnego, społecznego, poznawczego, a także osiągnięć dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, sformułowanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego (patrz: tabela s. 16–67). Dla każdej umiejętności określone zostały cztery poziomy rozwoju (podzielone

umownie według grup wiekowych dzieci: trzylatki, czterolatki, pięciolatki, sześciolatki) oraz treści edukacyjne, których zrealizowanie zapewni dziecku zdobycie danej umiejętności.

Należy pamiętać, że etapy osiągania umiejętności nie muszą się pokrywać z wiekiem dziecka, a podział na grupy wiekowe jest umowny. Rozpisanie celów szczegółowych na etapy edukacyjne ułatwi planowanie pracy nauczycielom, którzy muszą jednocześnie pamiętać o indywidualizacji pracy z dziećmi zgodnie z ich możliwościami i potrzebami rozwojowymi, zdiagnozowanymi w trakcie obserwacji pedagogicznych.

Podczas planowania pracy na dany miesiąc nauczyciel ustala cele ogólne, które będzie realizował, zgodnie z zapisami w podstawie programowej. Analizując tabelę, ma jasność, jakie cele szczegółowe powinien zrealizować, aby dziecko zdobyło daną umiejętność i wiedzę, oraz jakie treści edukacyjne mu to umożliwią. Podział na etapy osiągania danej umiejętności ułatwi – szczególnie młodym nauczycielom – rozpoznanie, na jakim etapie zdobywania każdej umiejętności jest dziecko. Dopiero po osiągnięciu wcześniejszego etapu można uczyć je umiejętności przewidzianych na kolejnym etapie. Jeśli nauczyciel chce np. zrealizować zapis z podstawy programowej: „zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne”, jednym z celów szczegółowych będzie „samodzielne mycie zębów”. Na kolejnych etapach edukacyjnych dziecko osiąga inne umiejętności związane z tym celem edukacyjnym. I tak: trzylatek myje zęby z pomocą nauczyciela (pomoc w nakładaniu pasty); czterolatek samodzielnie myje zęby pod nadzorem nauczyciela; pięciolatek samodzielnie i poprawnie myje zęby; sześciolatek rozumie znaczenie higieny jamy ustnej, wie, że należy myć zęby kilkakrotnie w ciągu dnia, rozumie potrzebę wizyt kontrolnych u stomatologa.

SZCZEGÓLNE CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA ORAZ TREŚCI EDUKACYJNE W ODNIESIENIU DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>1) Zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Samodzielne, kulturalne korzystanie z toalety. Mycie rąk: przed posiłkami i po nich, po zajęciach plastycznych, po pobycie na dworze, po skorzystaniu z toalety. Dbanie o wygląd i czystość osobistą. Korzystanie z przyborów toaletowych zgodnie z ich przeznaczeniem. Używanie tylko osobistych przyborów. Samodzielne, prawidłowe mycie zębów. Higiena narządów zmysłów. Zapobieganie infekcjom. Kultura osobista. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> pamięta o skorzystaniu z toalety; zachowuje kolejne etapy mycia rąk: <ul style="list-style-type: none"> – podciąga rękawy; – odkręca wodę; – korzysta z mydła; – płucze ręce; – strząsa wodę; – suszy dłonie; myje zęby z pomocą nauczyciela (nakładanie pasty); wie, do czego służą różne przybory toaletowe; wie, że nie należy używać cudzych przedmiotów toaletowych; samodzielnie korzysta z toalety: <ul style="list-style-type: none"> – zdejmuje i wkłada ubranie; – korzysta z papieru toaletowego; – spuszcza wodę; – myje ręce po skorzystaniu z toalety; potrafi skorzystać z chusteczki higienicznej; nabiera nawyku zasłaniania ust podczas kaszlu oraz nosa i ust podczas kichania; uczy się prawidłowego oddychania (przez nos); uczy się dbania o własny wzrok, przestrzegając zasady niedotykania oczu brudnymi rękami; przestrzega zasady niewkładania ciał obcych do nosa, gardła, uszu; mówi umiarkowanym głosem (z odpowiednim natężeniem); informuje nauczyciela o złym samopoczuciu. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie i poprawnie korzysta z toalety; samodzielnie i poprawnie myje ręce i twarz; samodzielnie myje zęby pod nadzorem nauczyciela; wie, że należy codziennie myć całe ciało; myje ręce przed posiłkami, po powrocie z dworu, po zajęciach plastycznych i po skorzystaniu z toalety; samodzielnie i poprawnie korzysta z chusteczek higienicznych;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		<ul style="list-style-type: none"> • rozumie znaczenie prawidłowego oddychania; • dba o wzrok, przestrzegając zasady oglądania książek przy odpowiednim świetle; • wie, że hałas ma zły wpływ na słuch. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • samodzielnie i poprawnie myje ręce, zachowując porządek w łazience; • samodzielnie i poprawnie myje zęby; • rozumie konieczność mycia rąk przed posiłkami, po skorzystaniu z toalety, po pracach plastycznych i powrocie z dworu; • rozumie konieczność dbania o czystość osobistą; • używa odpowiedniej ilości mydła; • wie, że trzeba się chronić przed promieniowaniem UV, nosząc okulary przeciwsłoneczne i nakrycie głowy; • wie, jak się zachować w przypadku skaleczenia; • wie, że należy zachować odpowiednią odległość od monitora, oglądając telewizję lub grając na komputerze; • wie, że długotrwałe oglądanie telewizji i gra na komputerze są niekorzystne dla zdrowia. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pamięta o skorzystaniu z toalety przed wyjściem na spacer, na wycieczkę do kina itd.; • wie, kiedy należy myć ręce, i samodzielnie podejmuje tę czynność; • rozumie znaczenie higieny jamy ustnej; • wie, że należy myć zęby kilkakrotnie w ciągu dnia; • potrafi kulturalnie korzystać z chusteczek; • zasłania nos i usta podczas kichania, a usta podczas kaszlu lub ziewania; • dba o schludny wygląd: poprawia uczesanie, myje się i zmienia ubrania na czyste w razie potrzeby; • rozumie potrzebę wizyt kontrolnych u okulisty i stomatologa. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • samodzielnie zdejmuje kurtkę, czapkę, szalik, buty i odkłada je na swoją półkę w szatni; • samodzielnie wkłada buty (bez zapinania); • zdejmuje ubrania przed leżakowaniem; • samodzielnie wkłada ubrania przygotowane przez nauczyciela (wywrócone na prawą stronę); • odkłada swoje ubrania na wyznaczone miejsce; • rozpoznaje swoje ubrania (wie, w co było ubrane w danym dniu).
2) Wykonuje czynności samoobsługowe: ubieranie się i rozbiieranie, w tym czynności precyzyjne, np. zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł.	<ul style="list-style-type: none"> • Samodzielne ubieranie się i rozbiieranie. • Dbanie o swoje rzeczy. • Zachowanie porządku na półce. • Ubieranie się stosownie do pogody. • Ubieranie się stosownie do okoliczności (elegancki strój do teatru i na uroczystości przedszkolne). 	

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka</p>	<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zakłada kurtkę tylko z niewielką pomocą nauczyciela; zakłada czapkę i szalik; wkłada każdy z butów na odpowiednią nogę; samodzielnie zdejmuje i wkłada ubranie; wie, czy jest mu za ciepło lub za zimno; wie, że należy się chronić przed intensywnym słońcem. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wkłada kurtkę, zapina suwak i guziki; samodzielnie, poprawnie wkłada i zapina buty; rozbiera się, gdy jest mu za ciepło, i ubiera, gdy jest mu za zimno. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie ubiera się i rozbiera, zapinając i rozpinając guziki oraz zawiązując sznurówki; potrafi się ubrać adekwatnie do pogody; dba o porządek na swojej półce w szatni; składa swoje ubrania; dba o osobiste rzeczy w przedszkolu i poza nim, np. na wycieczkach; pilnuje swoich rzeczy w czasie wycieczek poza teren przedszkola, nie gubi ich; wie, że zbyt ciepłe ubieranie się nie służy zdrowiu; wie, co oznacza hartowanie się; rozumie potrzebę pobytu na dworze o każdej porze roku i przy różnej pogodzie; wie, że należy się ubierać stosownie do okoliczności – inaczej do teatru, na uroczystości, a inaczej na plac zabaw. 	<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie zjada posiłek z użyciem łyżki i widelca; umiejętnie pije z kubka; siada do stolika w porze posiłków; siedzi spokojnie podczas całego posiłku; próbuje nowych potraw, dokonując uprzedzenia;
<p>3) Spożywa posiłki z użyciem sztućców, nakrywa do stołu i sprząta po posiłku.</p>	<p>Umiejętne i kulturalne spożywanie posiłków.</p> <ul style="list-style-type: none"> Nakrywanie do stołu i sprzątanie po posiłku. Dokładne gryzienie posiłków. Przewycięzanie niechęci do niektórych potraw. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> samodzielnie zjada posiłek z użyciem łyżki i widelca; umiejętnie pije z kubka; siada do stolika w porze posiłków; siedzi spokojnie podczas całego posiłku; próbuje nowych potraw, dokonując uprzedzenia;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	<ul style="list-style-type: none"> Przestrzeganie zakazów spożywania niektórych produktów w przypadku alergii. Zdrowe i racjonalne odżywianie się. Mycie owoców i warzyw przed spożyciem. Picie wody między posiłkami. Samodzielne przygotowywanie kanapek, prostych posiłków. 	<ul style="list-style-type: none"> dokładnie gryzie potrawy; wie, że owoce i warzywa trzeba myć przed spożyciem; wie, że owoce i warzywa są zdrowe i należy je jeść; wie, że słodczyce jedzone w nadmiarze są niezdrowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> umie w spokoju zjeść posiłek (nie kręci się, nie błaznuje); zachowuje czystość i estetykę na stole podczas posiłku (nie rozrzuca jedzenia); rozmawia podczas posiłku umiarkowanym tonem głosu; przysuwa krzeselko do stołu po skończonym posiłku; kulturalnie zjada posiłek (nie rozmawia z pełnymi ustami); rozumie konieczność spożywania potraw niezbędnych dla zdrowia (owoców i warzyw, ryb); wie, że należy często pić wodę i że gazowane, słodzone napoje są niezdrowe; wie, czego nie może jeść w przypadku alergii, i przestrzega tej zasady. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> pomaga w rozdawaniu posiłku i sprzątaniiu po nim; spokojnie siedzi podczas posiłku; poznaje zasady <i>savoir-vivre</i>; samodzielnie nakłada posiłek na talerz, przygotowuje kanapki, używając zdrowych produktów; odróżnia zdrowe produkty żywnościowe od niezdrowych; wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> posługuje się łyżką, widelcem i nożem; korzysta z serwetek; zachowuje zasady <i>savoir-vivre</i> podczas posiłku: nie trzyma łokci na stole, nie młaska, nie mówi z pełnymi ustami; pełni dyżury przy rozdawaniu posiłków; zna piramidę żywieniową i zasady zdrowego odżywiania się; wykonuje proste potrawy z pomocą nauczyciela.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
4) Komunikuje potrzebę ruchu, odpoczynku itp.	<ul style="list-style-type: none"> • Odpoczynek po obiedzie. • Korzystanie z miejsca odpoczynku w ciągu dnia w razie potrzeby. • Samodzielne planowanie i organizowanie czasu wolnego. • Codzienny pobyt na świeżym powietrzu. • Znaczenie ruchu dla zdrowia człowieka. • Regulowanie ilości wysiłku fizycznego w zależności od własnych możliwości. • Samodzielna organizacja zabaw ruchowych. • Rozwijanie zainteresowania turystyką. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpoczywa po posiłku na leżaku; • w czasie dnia, gdy jest zmęczone, korzysta z miejsca odpoczynku w sali; • podejmuje spontaniczne zabawy ruchowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpoczywa po obiedzie, słuchając muzyki relaksacyjnej lub literatury czytanej przez nauczyciela; • wie, które miejsce jest przeznaczone na odpoczynek, a w których miejscach przedszkola można biegać i korzystać z urządzeń sportowych; • podejmuje zabawy ruchowe z użyciem przyborów; • wie, że ruch jest korzystny dla zdrowia. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • komunikuje potrzebę zabawy ruchowej; • bierze udział w zabawach ruchowych organizowanych wspólnie z innymi dziećmi; • potrafi zdecydować o odpoczynku, gdy jest zmęczone, spocone; • rozumie potrzebę odpoczynku podczas pobytu w przedszkolu; • zna różne formy turystyki, np. jazda na rowerze, wycieczki górskie. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w spokoju odpoczywa po obiedzie; • samodzielnie podejmuje zabawy ruchowe, organizuje je; • rozumie znaczenie powiedzenia „ruch to zdrowie”; • wie, jak się przygotować na wyjazd w góry, nad morze, na wieś, nad jezioro; • zna zasady bezpiecznego zachowania się nad wodą, na wsi i w górach.
5) Uczestniczy w zabawach ruchowych, w tym rytmicznych, muzycznych, naśladowczych, z przyborami lub bez nich;	<ul style="list-style-type: none"> • Udział w zabawach ruchowych: orientacyjno-porządkowych, z elementami czworakowania, bieźnych, z elementami rzutu, celowania, toczenia. • Właściwe i bezpieczne korzystanie z przyborów i sprzętu sportowego. • Udział w zajęciach rytmicznych. • Poznawanie dyscyplin sportowych. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w zabawach ruchowych: <ul style="list-style-type: none"> – orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • reaguje na sygnał; • słucha poleceń; • ustawia się w gromadce, rzędzie, parze i kole; • chodzi w parze z innym dzieckiem;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka	Cele szczegółowe
<p>Osiągnięcia dziecka</p> <p>wykonuje różne formy ruchu: bieżne, skoczne, z czworakowaniem, rzutne.</p>	<p>Treści edukacyjne</p>
	<p>Cele szczegółowe</p> <ul style="list-style-type: none"> – na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi na czworakach ze wsparciem na całych dłoniach i palcach stóp; • naśladuje chód zwierząt; • przechodzi pod przeszkodami; – bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega bez potrącania innych, do przodu, do wyznaczonego miejsca; – z elementami rzutu, celowania, toczenia i noszenia: <ul style="list-style-type: none"> • swobodnie podrzuca woreczki, piłki, materiał przyrodniczy różnej wielkości i rzuca nimi w dowolnym kierunku; • rzuca oburącz lub jedną ręką do celu; • toczy piłki w zabawie; – na śniegu: <ul style="list-style-type: none"> • wydeptuje ścieżki; • lepi kulki; – przy akompaniamencie dowolnego instrumentu.
	<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w zabawach ruchowych: <ul style="list-style-type: none"> – orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • na sygnał ustawia się w rzędzie, szeregu, w wyznaczonym miejscu, np. wzdłuż linii; – na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • czworakuje między przeszkodami, także pokonując je; – bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega do wyznaczonego miejsca, pokonując przeszkody, wykonując dodatkowe zadania; • biega, zatrzymując się w trakcie biegu i zmieniając kierunek; – z elementami rzutu, celowania: <ul style="list-style-type: none"> • podrzuca przybory oburącz lub ręką lewą i prawą na przemian i rzuca przyborami do celu; • przyjmuje prawidłową postawę podczas rzutu (ramię uniesione wysoko); • toczy obręczę, kółka, krążki; – rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • stara się poruszać zgodnie z rytmem; • zna popularne dyscypliny sportowe.

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – zabawach i ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • szybko reaguje na różnorodne sygnały (dźwiękowy, gest, polecenie); • sprawnie ustawia się w kole, szeregu, rzędzie; • podskakuje z nogi na nogę; • porusza się krokiem dostawnym; – zabawach i ćwiczeniach na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • czworakuje w różnych kierunkach; • pokonuje różne przeszkody; • czworakuje po ławeczce; – zabawach bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega w różnych kierunkach, również w grupie; • bierze udział w wyścigach; • biegnie przez dłuższy odcinek do wyznaczonego miejsca; – zabawach z elementami rzutu, celowania, toczenia: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwytą różne przybory na zmianę ręką lewą i prawą; • chwytą piłkę oburącz; • toczy piłki i obręcze, omijając przeszkody; • biegnie za toczącym się przyborem; – zajęciach rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach rytmicznych; • bierze udział w zabawach z elementami tańca; • uczy się pokonywania słabości i ograniczeń własnego ciała; • uczy się wytrwałości; • zna znaczenie powiedzenia „trening czyni mistrza”.
		<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: <ul style="list-style-type: none"> • sprawnie ustawia się na sygnał w dwuszeregu, rzędzie, parach i sprawnie zmienia miejsca i ustawienia; – zabawach i ćwiczeniach bieżnych: <ul style="list-style-type: none"> • biega na dłuższych odcinkach; • bierze udział w wyścigach, sztafetach;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach na czworakach: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi na czworakach do przodu, tyłu, zmieniając kierunek; • ściga się na czworakach; – biegach: <ul style="list-style-type: none"> • biega, także wykonując dodatkowe zadania; • współzawodniczy z rówieśnikami indywidualnie i zespołowo; – ćwiczeniach z elementami rzutu, toczenia i celowania: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwytą różne przedmioty w ruchu; – zajęciach rytmicznych: <ul style="list-style-type: none"> • odtwarza muzykę, używając różnorodnych, płynnych ruchów; • bierze udział w zabawach tanecznych; • zna różne dyscypliny sportowe i najważniejsze zasady w nich obowiązujące oraz sprzęt wykorzystywany do ich uprawiania; • rozpoznaje własne predyspozycje sportowe; • uprawia w miarę możliwości sport (gra w piłkę nożną, jeździ na nartach, tyżwach itp.); • śledzi ważne wydarzenia sportowe.
6) Inicjuje zabawy konstrukcyjne, majsterkuje, buduje, wykorzystując zabawki, materiały użytkowe, w tym materiał naturalny.	<ul style="list-style-type: none"> • Działalność konstrukcyjna z użyciem różnych rodzajów klocków i materiałów. • Rozwijanie inwencji twórczej. • Właściwe i bezpieczne posługiwanie się podstawowymi narzędziami. • Udział w naprawianiu zabawek. • Organizowanie sobie miejsca pracy (przygotowywanie odpowiednich materiałów i narzędzi). • Przestrzeganie zasady oszczędnego gospodarowania materiałami. • Poznawanie działania urządzeń, w których wykorzystano mechanizm mieszania (mikser, blender, robot kuchenny). • Konstruowanie prostych urządzeń: wędki, kołowrotka, studni z kołowrotkiem itp. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje proste budowle z różnego rodzaju klocków; • wkłada jedne przedmioty w drugie; • przygląda się maszynom, urządzeniom ułatwiającym życie człowieka, jak odkurzacz, żelazko, pralka. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje bardziej złożone konstrukcje z klocków; • łączy tworzywo przyrodnicze z papierem; • tworzy prace przestrzenne, łącząc gotowe elementy; • oszczędnie gospodaruje materiałem plastycznym i konstrukcyjnym. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • majsterkuje z wykorzystaniem klocków i narzędzi dla dzieci (skręca śrubki); • wykorzystuje klocki przybijanki; • układa kompozycje z układanek typu pinezki, mozaiki; • łączy różne materiały, np. pudelka, wykonując prace plastyczne;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>7) Wykonuje czynności, takie jak: sprzątanie, pakowanie, trzymanie przedmiotów jedną ręką i oburącz, małych przedmiotów z wykorzystaniem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Samodzielne dbanie o porządek w miejscu pracy, sali i w szafce indywidualnej. • Lepienie z różnorodnych mas plastycznych. • Gromadzenie doświadczeń polisensorycznych w czasie zabaw przedmiotami i materiałami o różnicowanej fakturze. • Wycinanie i wyrywanie papieru. • Nawlekanie korali na sznurek. 	<ul style="list-style-type: none"> • w sposób bezpieczny posługuje się narzędziami; • samodzielnie przygotowuje sobie niektóre materiały i przybory; • poznaje za pomocą ilustracji, filmów itp. środki transportu niedostępne dla bezpośredniej obserwacji; • poznaje różne źródła energii (prąd elektryczny, ropa naftowa, wiatr, woda); • poznaje urządzenia techniczne usprawniające pracę w gospodarstwie domowym oraz zasady ich bezpiecznego użytkowania; • poznaje sposoby zastosowania prądu elektrycznego. <p>Dziecko sześciolatnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buduje złożone budowle, np. z drobnych klocków lego; • konstruuje poruszające się maszyny z klocków; • posługuje się klockami typu „Technics”; • wykonuje konstrukcje z wykorzystaniem materiału przyrodniczego (samodzielnie wykonuje ludziki, zwierzęta z kasztanów, żółdzi, szyszek itp.); • tworzy prace z różnorodnych materiałów przemysłowych; • posługuje się zabawkami mechanicznymi; • używa w sposób właściwy prostych narzędzi podczas majsterkowania; • samodzielnie przygotowuje materiały i narzędzia potrzebne do wykonania pracy; • zna historię powstania podstawowych przedmiotów codziennego użytku; • poznaje odpowiedniki dzisiejszych urządzeń technicznych ułatwiających pracę człowieka, używane w dawnych czasach; • poznaje podstawowe informacje na temat kosmosu i pojęcia, takie jak: planeta, gwiazda, gwiazdozbiór, stacja kosmiczna, statek kosmiczny. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odkłada zabawki na wyznaczone miejsce; • odkłada swoje rysunki i prace na swoją półkę; • sprząta po sobie z pomocą osoby dorosłej; • zachowuje porządek w miejscu pracy; • rysuje z wykorzystaniem przyborów wymagających różnicowanego nacisku na powierzchnię; • maluje palcami i używając pędzelka lub wacika; • lepi z różnorodnych mas plastycznych;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>odpowiednio ukształtowanych chwytów dłoni; używa chwytu pisarskiego podczas rysowania, kreślenia i pierwszych prób pisania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Obrysowywanie kształtów z pomocą szablonów. • Prawidłowe trzymanie narzędzia pisarskiego. • Rysowanie i kolorowanie z użyciem różnych przyborów. • Rysowanie i malowanie na kartkach różnej wielkości. 	<ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach paluszkowych; • ćwiczy sprawność palców poprzez udział w zabawach z użyciem spinaczy do bielizny, rwanie papieru; • prawidłowo nakleja na kartkę obrazek złożony z części; • szuka drobnych przedmiotów ukrytych w masach, kaszy, ryżu, grochu, kasztanach itp. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprząta zabawki po skończonej zabawie oraz stolik po skończonej pracy; • wycina nożyczkami wzdłuż linii prostych; • ćwiczy chwyt pisarski; • wydziera duże elementy z papieru; • formuje kształty z mas plastycznych; • składa proste elementy z papieru; • obrysowuje proste kształty za pomocą szablonów wewnętrznych; • nawleka na sznurek grubsze elementy. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dba o porządek na stoliku podczas zajęć; • prawidłowo trzyma kredkę; • sprząta swoje przybory, miejsce pracy i zabawy; • dba o swoje rzeczy, odkłada je na swoją półkę; • wykonuje wycinanki płaskie i przetrzennne formy z papieru; • wycina nożyczkami z różnorodnych materiałów wzdłuż linii prostych i falistych; • obrysowuje kształty, korzystając z szablonów zewnętrznych. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pamięta o zachowaniu porządku w swoim otoczeniu; • wykonuje prace wymagające precyzyjnego chwytu, np. zbieranie przedmiotów i rzucanie nimi do celu; • zapełnia kontury przedmiotów małymi kawałkami wydzieranego papieru; • tworzy własne kompozycje z wykorzystaniem szablonów do obrysowywania; • tworzy własne kompozycje z wycinanych samodzielnie elementów; • sprawnie posługuje się kredkami, flamastrami, pędzlem, ołówkiem, kredą, węglem rysunkowym; • prawidłowo trzyma narzędzie pisarskie podczas kreślenia i pierwszych prób pisania; • stosuje odpowiedni nacisk narzędzia pisarskiego.

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
8) Wykonuje podstawowe ćwiczenia kształtujące nawyk utrzymania prawidłowej postawy ciała.	<ul style="list-style-type: none"> Zachowanie prawidłowej postawy podczas siedzenia i stania. Ćwiczenia mięśni posturalnych. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> przybiera właściwą pozycję podczas stania, chodzenia, siedzenia na krześle, dywanie. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia w leżeniu tyłem; wykonuje ćwiczenia, opierając się o ścianę. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia wyprostne z przyborem, np. chodzenie z woreczkiem na głowie; wykonuje skłony w przód, w tył, w bok oraz skręty. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykonuje ćwiczenia wyprostne z przybarami kształtującymi właściwą postawę ciała; ćwiczy mięśnie brzucha i tułowia, wykonując np. skłony, jazdę na rowerku; ćwiczy mięśnie stóp, chwytając palcami różne przybory, chodząc na palcach, piętach; przyjmuje właściwą postawę podczas siedzenia przy stole i na dywanie.
9) Wykazuje sprawność ciała i koordynację w stopniu pozwalającym na rozpoczęcie systematycznej nauki czynności złożonych, takich jak czytanie i pisanie.	<ul style="list-style-type: none"> Zabawy i ćwiczenia równoważne. Ćwiczenia z elementami skoku i podskoku. Ćwiczenia z elementami wspinania się. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w zabawach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi po zważonych torach (prostym i krętym); • pokonuje niskie przeszkody; • chodzi po krawężniku; • wchodzi i schodzi po powierzchni pochyłej; – z elementami wspinania się: <ul style="list-style-type: none"> • wchodzi na schody, pagórki, urządzenia na placu zabaw; – z elementami skoku i podskoku: <ul style="list-style-type: none"> • skacze obunóż w przód; • zeskakuje z niskich przeszkód. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w zabawach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • chodzi z zachowaniem równowagi po linii, stopa za stopą, po ławce gimnastycznej, naturalnych podwyższeniach, • przenosi przedmioty na tacy, • wchodzi po nachylonych powierzchniach;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>– z elementami wspinania się:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wspina się na urządzenia na placu zabaw; • wspina się na drabinki, stosując naprzemienne ruchy kończyn; <p>– z elementami podskoku i skoku:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przeskakuje przez płaskie przeszkody (rozłożoną szarfę, skakankę lub linę); • wskakuje obunóż do koła. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach i ćwiczeniach: <ul style="list-style-type: none"> – z elementami równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • stoi na jednej nodze, mając dodatkowe utrudnienia, np. musi przełożyć jakiś przedmiot pod kolanem; • próbuje przejść po listwie odwróconej laweczki gimnastycznej; • pokonuje tory przeszkód, przechodząc z jednego przyrządu na drugi; – z elementami wspinania się: <ul style="list-style-type: none"> • wspina się na przyrządy; • pokonuje różne przeszkody naturalne i sztuczne; – z elementami skoku i podskoku: <ul style="list-style-type: none"> • skacze obunóż i na jednej nodze w miejscu i w ruchu; • przeskakuje przez płaskie i wysokie (do 40 cm) przeszkody; • skacze na skakance. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w: <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczeniach równowagi: <ul style="list-style-type: none"> • stoi na jednej nodze, wykonując dodatkowe czynności; • przechodzi po laweczce, wykonując dodatkowe czynności (chwyt piłki, przekazywanie przyborów); – zabawach i ćwiczeniach z elementami rzutu, celowania, toczenia, noszenia: <ul style="list-style-type: none"> • rzuca i chwytą przedmioty oburącz i na zmianę ręką lewą i prawą; • podejmuje próby kozłowania piłki ręką lewą i prawą w miejscu i w ruchu; • toczy piłkę z omijaniem przeszkód.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>1) Rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Rozpoznawanie emocji i ich nazywanie. Słuchanie utworów literackich, nazywanie emocji bohaterów. Dostrzeganie związku między emocjami i określonymi sytuacjami. Rozumienie swoich emocji i swojego zachowania. Dostrzeganie reakcji własnego ciała na zdenerwowanie, stres, strach. Ćwiczenia relaksacyjne. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi rozpoznać i nazwać swoje emocje: złość, smutek, radość; nazywa podstawowe emocje bohaterów opowiadań, wierszy, przedstawień teatralnych; rozpoznaje podstawowe emocje kolegów i koleżanek w codziennych sytuacjach; rozpoznaje i nazywa emocje osób przedstawionych na ilustracjach. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje i nazywa bardziej złożone emocje, np. zdziwienie, strach; poznaje różnorodne reakcje emocjonalne innych ludzi na podstawie literatury i przedstawień teatralnych; uczy się uważności na swoje uczucia, rozpoznaje je w różnych sytuacjach; potrafi wskazać na ilustracji sytuację wywołującą określone uczucie.
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> podjekuje samodzielne próby poradzenia sobie z trudnymi emocjami; bierze udział w ćwiczeniach relaksacyjnych; uczy się rozumienia swojego zachowania.
		<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi rozpoznać i nazwać coraz bardziej złożone uczucia, np. rozdrażnienie, zazdrość; wie, w jaki sposób można się uspokoić; obszeruje reakcje własnego ciała w sytuacjach złości i strachu.
<p>2) Szanuje emocje swoje i innych osób.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Rozpoznawanie i nazywanie emocji u innych osób. Rozumienie, że odczuwanie różnych emocji jest czymś naturalnym. Dostrzeganie, że ludzie różnie reagują na takie same sytuacje. Zauważanie, że ludzie zachowują się w różny sposób, przeżywając takie same emocje. Szanowanie emocji innych osób. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, że ma prawo do przeżywania różnych emocji. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> mówi o swoich emocjach; wie, że nie należy mówić innym przykrych słów. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wykazuje zrozumienie dla dzieci przeżywających silne emocje (nie śmieje się z dzieci, które płaczą w różnych sytuacjach); dostrzega, że ludzie różnie reagują, przeżywając te same emocje, np. niektórzy szybko reagują płaczem lub złością, a inni nie.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
3) Przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych.	<ul style="list-style-type: none"> Panowanie nad swoimi emocjami: trema, zawstydzieniem, złością. Branie udziału w przedstawieniach. Właściwe zachowanie się podczas przeżywania silnych emocji w miejscach publicznych. Radzenie sobie z emocjami w sposób niekrzywdzący innych. Radzenie sobie ze zmianą i stratą. 	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozumie i akceptuje uczucia swoje i innych osób; wie, że każdy ma prawo do przeżywania emocji we właściwy dla siebie sposób; potrafi przewidzieć, jakie emocje może wywołać u innych jego zachowanie w określonej sytuacji. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, że zdenerwowanie nie usprawiedliwia agresywnych zachowań; przeżywcza nieśmiałość i nawiązuje kontakty z rówieśnikami. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> radzi sobie z emocjami w sposób niewyrządzający innym krzywdy; bierze udział we wspólnych zabawach i zajęciach. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> stara się panować nad trema i zawstydzieniem w nowych sytuacjach i w kontaktach z nowo poznanymi osobami; potrafi przez wycieczkę chęć do biegania i głośnego zachowania w miejscach publicznych; wita się (mimo zawstydzenia), gdy wchodzi do jakiegoś pomieszczenia lub dołącza do grupy osób, oraz żegna się, gdy wychodzi; bierze udział w występach, nie rezygnuje mimo tremy. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi nawiązać nowe znajomości mimo zawstydzenia; akceptuje zmiany jako nieodłączny element życia; potrafi radzić sobie ze stratą; poznaje sposoby radzenia sobie z odrzuceniem.
4) Przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu.	<ul style="list-style-type: none"> Organizowanie zabaw naśladowczych. Odgrywanie scenek dramatycznych. Wykorzystywanie symboli oznaczających różne emocje do komunikowania swoich uczuć. Oddawanie w pracach plastycznych swojego nastroju, np. wykonywanie rysunków, masek. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> okazuje sympatię innym w sposób przez nich akceptowany: nie ściska, nie całuje osób, które sobie tego nie życzą; oddaje różne nastroje w zabawie (naśladowanie płaczu lalki, radość, gdy ktoś przychodzi); potrafi wskazać symbol rysunkowy określający radość, złość, smutek. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi za pomocą gestów, mimiki, ruchów ciała przedstawić różne uczucia; rysuje laurki dla bliskich osób, symbolizujące uczucia dziecka do nich; wykorzystuje symbole rysunkowe oznaczające różne emocje do komunikowania swoich uczuć.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi przedstawić uczucia w pracach plastycznych; wykorzystuje gesty do pocieszania, okazywania uczuć. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w scenkach dramowych, przedstawiając sytuacje wywołujące określone emocje. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bierze udział w spotkaniach adaptacyjnych; wskazuje w planie dnia moment przychodzenia rodziców po dzieci; poznaje sposoby radzenia sobie z poczuciem samotności i tęsknotą (przyniesienie ulubionej maskotki, zdjęcia rodziców); nabiera zaufania do osób opiekujących się nim w przedszkolu. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> roztaje się z rodzicem bez płaczu; potrafi przez dłuższy czas nie pytać, kiedy przyjdą rodzice; wie, że może zwracać się w razie potrzeby do osób dorosłych opiekujących się nim w przedszkolu.
5) Rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze.	<ul style="list-style-type: none"> Adaptacja do przedszkola (spotkania, zajęcia, poznanie osób pracujących w przedszkolu, miejsca, w którym dziecko będzie przebywać). Radzenie sobie z uczuciem tęsknoty. Zaufanie do innych osób niż rodzice. 	<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> krótko roztaje się z rodzicem; wie, że rodzic nie zawsze przychodzi o tej samej porze; z zaufaniem zwraca się do osób dorosłych w przedszkolu w razie potrzeby. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> bez problemu roztaje się z rodzicem; nie dopytuje się, kiedy rodzic przyjdzie; ze spokojem czeka na przyście rodzica; rozumie, że rodzic musi pójść do pracy. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wśród przeżywanym emocji rozróżnia przyjemne i nieprzyjemne. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zauważa, że wszyscy przeżywają podobne emocje; dostrzega, że często te same sytuacje wywołują u ludzi podobny rodzaj emocji;
6) Rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie.	<ul style="list-style-type: none"> Dostrzeganie emocji przyjemnych i nieprzyjemnych i ich odróżnianie. Dostrzeganie, że wszyscy przeżywają podobne emocje. 	

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
7) Szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników.	<ul style="list-style-type: none"> Proszenie o pomoc. Poznananie zawodów, których istotą jest niesienie pomocy innym. Poznananie różnych strategii radzenia sobie z emocjami. Wybieranie strategii najskuteczniejszych dla siebie. Rozpoznawanie zachowań krzywdzących dziecko i sposobów postępowania w przypadku zaistnienia takiej sytuacji. 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje i nazywa emocje i coraz bardziej złożone uczucia: <ul style="list-style-type: none"> bohaterów opowiadań, wierszy, przedstawień teatralnych; kolegów i koleżanek w codziennych sytuacjach; osób przedstawionych na ilustracjach. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> potrafi przewidzieć, jakie reakcje emocjonalne może wywołać określona sytuacja; zauważa, że te same sytuacje mogą wywołać u różnych osób różne reakcje. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> uzasadnia reakcje innych osób na określonej sytuacji. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zgłasza nauczycielowi lub sygnalizuje w inny sposób swoje potrzeby oraz sytuacje, w których dzieje mu się krzywda; poznaje sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami (odejście do miejsca „pozytywnej przerwy”, przytulenie się do maskotki lub osoby dorosłej, gdy jest smutne). <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, do kogo w domu i przedszkolu może się zwrócić z prośbą o pomoc; wie, do kogo może się zwrócić w obcym miejscu, gdy potrzebuje pomocy (policjant, strażak, ratownik, pracownik ochrony); poszerza zakres strategii radzenia sobie z trudnymi emocjami (rysowanie, darcie papieru, podskoki, oddychanie, liczenie). <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, że zwracanie się o pomoc jest czymś naturalnym i nie należy się tego wstydzić; stosuje różne sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zwraca się o pomoc do koleżanek i kolegów w trudnych sytuacjach; rozpoznaje, które sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami najbardziej mu pomagają; próbuje zastosować samodzielnie wybrane strategie radzenia sobie z trudnymi emocjami; wie, na czym polega krzywdzenie i przemoc; wie, że można skrzywdzić innych nie tylko czynami, lecz także słowami; wie, do kogo może się zwrócić, jeśli jemu lub komuś innemu stanie się krzywda.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>8) Zauważa, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania, panuje nad nieprzyjemną emocją, np. podczas oczekiwania na własną kolej w zabawie lub innej sytuacji.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Czekanie na swoją kolej. ● Panowanie nad lekkim bólem. ● Badania profilaktyczne, szczepienia, wizyty u stomatologa. ● Zachowanie się w czasie choroby: leżenie w łóżku, przyjmowanie leków. ● Ćwiczenie samoregulacji i samodyscypliny. ● Podstawowe mechanizmy działania mózgu w stresie i silnych emocjach. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● wie, że trzeba czekać na swoją kolej; ● uczy się radzenia sobie z trudnymi emocjami związanymi z koniecznością dzielenia się zabawkami; ● wie, że nie zawsze może natychmiast otrzymać to, czego chce; ● wie, że mimo lęku należy poddać się badaniom lekarskim czy wizytom u stomatologa; ● w sposób opanowany reaguje na lekki ból. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● czeka na swoją kolej w różnych sytuacjach z życia przedszkola; ● dzieli się zabawkami z innymi dziećmi; ● wie, że w razie choroby należy stosować się do zaleceń lekarza: leżeć w łóżku, brać lekarstwa; ● potrafi się powstrzymać od reakcji pod wpływem impulsu. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● wie, czym się różni reakcja (natychmiastowa, bez zastanowienia, automatyczna) od działania; ● rozumie znaczenie wizyt kontrolnych u lekarza, stara się opanować lęk. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● rozumie, że należy poddawać się niezbędnym zabiegom medycznym, np. szczepieniom; ● próbuje powstrzymać się od działania pod wpływem silnych emocji; ● uczy się przewidywać skutki swojego zachowania; ● zauważa konsekwencje własnego działania i bierze za nie odpowiedzialność.
<p>9) Wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Okazywanie uczuć. ● Sprawianie innym przyjemności. ● Zachowanie się w sytuacjach trudnych dla innych osób. ● Niesienie pomocy. ● Udział w akcjach charytatywnych. ● Szacunek dla innych. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● stara się sprawić przyjemność innym, np. poprzez wręczanie upominków z okazji ich świąt; ● pociesza inne dzieci lub dorosłych, gdy są smutni; ● wie, że nie należy przeskadzać chorym członkom rodziny. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● pomaga osobom starszym, np. reaguje, jeśli coś im upadnie; ● właściwie zachowuje się w stosunku do osób z niepełnosprawnościami; ● stara się sprawić innym radość; ● unika sytuacji mogących sprawić innym przykrość.

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● pomaga kolegom i koleżankom mającym trudności z rozwiązaniem zadań, samoobsługą itp.; ● zwraca uwagę na problemy innych; ● udziela pomocy osobom, które jej potrzebują; ● jest wrażliwe na krzywdę innych; ● wie, jak pomóc koledze przezywającemu trudne emocje, np. wysłuchać, przytulić, pocieszyć; ● bierze udział w akcjach charytatywnych na terenie przedszkola. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● potrafi się cieszyć z sukcesów bez poniżania innych; ● cieszy się ze zwycięstwa kolegi / koleżanki; ● pomaga młodszemu kolegom i koleżankom w ubieraniu się, podczas spacerów, wspólnych zabaw; ● wie, że nie można narzucać innym swojej pomocy; ● wie, jak się troszczyć o chorych członków rodziny: przynosi książkę, towarzyszy, gdy to jest możliwe, rysuje laurkę; ● staje w obronie dzieci, którym ktoś sprawia przykrość; ● potrafi wyrazić dezaprobatę wobec czyjegoś zachowania, a nie osoby; ● bierze udział w akcjach charytatywnych na terenie przedszkola i poza nim.
10) Dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę.	<ul style="list-style-type: none"> ● Prowadzenie hodowli w przedszkolu (rybki, patyczaki). ● Poznawanie życia zwierząt hodowlanych i hodowlanych ze zwróceniem uwagi na ich potrzeby. ● Dokarmianie zwierząt zimą. ● Udzielanie pomocy zwierzętom w schroniskach. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● obserwuje zwierzęta hodowane w przedszkolu, np. rybki, patyczaki; ● słucha opowiadań o zwierzętach; wie, kiedy dzieje im się krzywda; ● wie, że zwierzętami domowymi trzeba się opiekować i nie można ich męczyć; ● troszczy się o zwierzęta – bierze udział w dokarmianiu ptaków zimą. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● pamięta o dokarmianiu zwierząt hodowlanych w przedszkolu; ● dokarmia zwierzęta zimą; ● bierze udział w organizowanych w przedszkolu zbiórkach karmy dla zwierząt ze schroniska. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● zna sposoby troszczenia się o zwierzęta domowe, zarówno w czasie upałów, jak i zimą; ● wie, jakich warunków potrzebują zwierzęta leśne w różnych porach roku; ● wie, że zwierzętom hodowlanym należy stworzyć humanitarne warunki życia.

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe	
<p>II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka</p>	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> szanuje potrzeby zwierząt domowych; wie, że należy się troszczyć o środowisko życia zwierząt żyjących w naturalnym środowisku. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> podziwia piękno przyrody podczas wszystkich pór roku; dostrzega zmiany w przyrodzie i ich piękno; wykonuje prace plastyczne inspirowane obserwowaną przyrodą; podziwia poszczególne elementy przyrody: kwiaty, krzewy, ptaki, zwierzęta; przyzwyczajają się do odpoczynku na tonie przyrody. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> dostrzega wartości wizualne, dźwiękowe, dotykowe i zapachowe otaczającej przyrody; obserwuje różne zjawiska przyrodnicze i dostrzega ich urodę; wie, że każdy element przyrody może być źródłem doznań estetycznych, np. kamienie; dostrzega wartość estetyczną obrazów, ilustracji przedstawiających przyrodę; wyszukuje ciekawe elementy przyrodnicze; wykorzystuje elementy przyrodnicze do dekoracji sali. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> poznaje coraz bardziej różnicowane wartości wizualne: światło, cień; dostrzega wartości estetyczne każdej z pór roku; dostrzega pozytywne i negatywne zmiany w krajobrazie wprowadzone przez człowieka; poznaje różne rodzaje krajobrazu; wie, że niektóre zjawiska przyrodnicze są groźne dla człowieka; dostrzega znaczenie przyrody jako miejsca, w którym ludzie odpoczywają. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> różnicuje i porównuje w otoczeniu przyrodniczym cechy i zjawiska, np. kolory, dźwięki, faktury, zapachy; dostrzega wpływ zmian zachodzących w przyrodzie na nastrój człowieka, np. dzień pochmurny a dzień słoneczny; zauważa i akceptuje fakt, że każdemu podoba się coś innego; rozpoznaje widoki charakterystyczne dla różnych regionów naszego kraju; ogląda dzieła sztuki wykorzystujące elementy przyrodnicze lub inspirowane przyrodą; zna różne sposoby odpoczynku na tonie natury. 	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> Jak najczęstsze bezpośrednie obcowanie z przyrodą. Dostrzeganie wartości wizualnych, dotykowych, zapachowych, dźwiękowych. Wykorzystanie materiałów przyrodniczych do dekoracji sali i zajęć plastycznych. Krajobrazy charakterystyczne dla różnych regionów kraju. Zjawiska przyrodnicze, ich piękno i zagrożenie dla człowieka. Przyroda inspiracją dla artystów. Tolerancja dla różnych gustów. Zmiany w przyrodzie dokonywane przez człowieka. Przyroda jako miejsce odpoczynku. 	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> szanuje potrzeby zwierząt domowych; wie, że należy się troszczyć o środowisko życia zwierząt żyjących w naturalnym środowisku. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> podziwia piękno przyrody podczas wszystkich pór roku; dostrzega zmiany w przyrodzie i ich piękno; wykonuje prace plastyczne inspirowane obserwowaną przyrodą; podziwia poszczególne elementy przyrody: kwiaty, krzewy, ptaki, zwierzęta; przyzwyczajają się do odpoczynku na tonie przyrody. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> dostrzega wartości wizualne, dźwiękowe, dotykowe i zapachowe otaczającej przyrody; obserwuje różne zjawiska przyrodnicze i dostrzega ich urodę; wie, że każdy element przyrody może być źródłem doznań estetycznych, np. kamienie; dostrzega wartość estetyczną obrazów, ilustracji przedstawiających przyrodę; wyszukuje ciekawe elementy przyrodnicze; wykorzystuje elementy przyrodnicze do dekoracji sali. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> poznaje coraz bardziej różnicowane wartości wizualne: światło, cień; dostrzega wartości estetyczne każdej z pór roku; dostrzega pozytywne i negatywne zmiany w krajobrazie wprowadzone przez człowieka; poznaje różne rodzaje krajobrazu; wie, że niektóre zjawiska przyrodnicze są groźne dla człowieka; dostrzega znaczenie przyrody jako miejsca, w którym ludzie odpoczywają. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> różnicuje i porównuje w otoczeniu przyrodniczym cechy i zjawiska, np. kolory, dźwięki, faktury, zapachy; dostrzega wpływ zmian zachodzących w przyrodzie na nastrój człowieka, np. dzień pochmurny a dzień słoneczny; zauważa i akceptuje fakt, że każdemu podoba się coś innego; rozpoznaje widoki charakterystyczne dla różnych regionów naszego kraju; ogląda dzieła sztuki wykorzystujące elementy przyrodnicze lub inspirowane przyrodą; zna różne sposoby odpoczynku na tonie natury.

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>1) Przejawia poczucie własnej wartości jako osoby, wyraża szacunek wobec innych osób i przestrzegając tych wartości, nawiązuje relacje rówieśnicze.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Poznawanie swoich słabych i mocnych stron. • Wiara we własne możliwości, poczucie sprawczości. • Odwaga w wyrażaniu swoich poglądów. • Szacunek dla poglądów innych osób. • Nawiązywanie relacji z rówieśnikami. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wie, czym się lubi bawić, co lubi jeść, jaki jest jego ulubiony kolor itp.; • zauważa odmienne upodobania rówieśników dotyczące zabawy czy jedzenia; • próbuje radzić sobie z trudnościami, nabierając w ten sposób wiary we własne możliwości. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zdaje sobie sprawę ze swoich upodobań i zainteresowań; • wyraża swoje zdanie w różnych kwestiach; • zauważa coraz więcej różnic w zachowaniu i upodobaniach kolegów i koleżanek; • potrafi opisać swój wygląd: kolor oczu, włosów; • podaje rękę innym dzieciom w czasie zabawy w kole lub podczas ustawiania się parami. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zauważa różnice w nabywaniu pewnych umiejętności przez siebie i kolegów / koleżanki: „niektórych rzeczy uczyć się szybciej, a innych – wolniej niż koledzy / koleżanki”; • zdaje sobie sprawę ze swojej niepowtarzalności; • rozumie, że nie należy się wstydzic pomyłek, że są one czymś naturalnym w procesie uczenia się; • wyraża własne zdanie, nawet jeśli jest różne od zdania kolegów / koleżanek; • ze zrozumieniem i spokojem przyjmuje inne zdanie kolegów / koleżanek na określony temat.
<p>2) Odczuwa i wyjaśnia swoją przynależność do rodziny, narodu, grupy przedszkolnej, grupy chłopców, grupy dziewczynek oraz innych grup, np. grupy teatralnej, grupy sportowej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rodzina, jej skład, pokrewieństwo, drzewo genealogiczne. • Celebracja świąt o charakterze rodzinnym. • Obowiązki członków rodziny, ich wkład w codzienne życie domowe. • Szacunek i przywiązanie do członków rodziny. 	<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna swoje słabe i mocne strony; • umie przyjąć pochwałę i krytykę ze strony innych; • wie, że to nie wstyd przyznać się do niezrozumienia czegoś lub niewiedzy; • rozumie, że każdy może mieć odmienne zdanie na określony temat; • szanuje odmienne zdanie kolegów / koleżanek. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – zna imiona rodzeństwa, rodziców i dziadków; – bierze udział w przygotowaniu upominków dla członków rodziny z okazji ich świąt; – bierze udział w uroczystościach o charakterze rodzinnym; • jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – wie, jak się nazywa jego grupa przedszkolna; – zna imiona dzieci z grupy;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<ul style="list-style-type: none"> • Zabawy integrujące grupę. • Poznawanie imion, nazwisk, charakterystycznych cech rówieśników. • Przedszkole, nazwa, wygląd budynku, adres, hymn, sztandar, tradycje. • Znajomość pomieszczeń przedszkola. • Współodpowiedzialność za salę i funkcjonowanie grupy przedszkolnej. • Kulturalne zachowanie się w przedszkolu. 	<ul style="list-style-type: none"> – zna imiona osób pracujących w grupie; – rozpoznaje budynek przedszkola; – zna pomieszczenia przedszkola, wie, do których nie wolno wchodzić; – wie, gdzie się znajduje jego sala; – dostrzega różnice w wyglądzie kolegów i koleżanek; – wie, że jest chłopcem / dziewczynką. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – samodzielnie przygotowuje upominki dla członków rodziny z okazji ich świąt; – przygotowuje krótką część artystyczną z okazji świąt rodzinnych; • jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – zauważa różnice w wyglądzie chłopców i dziewczynek; – zna nazwę lub numer swojego przedszkola; – składa życzenia kolegom / koleżankom z okazji ich świąt; – wie, do których pomieszczeń należy najpierw zapukać, zanim się wejdzie. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – rozumie stopnie pokrewieństwa: dziadek, babcia, ciocia, wujek, np. dziadek to tata taty; – bierze udział w przygotowaniu uroczystości o charakterze rodzinnym; – zauważa zmiany w wyglądzie ludzi, związane z upływem czasu; – zna nazwy okresów w rozwoju człowieka; • jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – wie, że jest współgospodarzem grupy i sali, np. wspólnie z nauczycielem planuje i organizuje nowe kąski, wystawy; – wykonuje upominki dla kolegów / koleżanek z okazji ich urodzin lub imienin; • jako członek narodu: <ul style="list-style-type: none"> – wie, że jest Polakiem. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – tworzy drzewo genealogiczne swojej rodziny (dziadkowie, rodzice, rodzeństwo); – zna i rozumie powiązania rodzinne, np. która babcia jest mamą mamy; – opiekuje się młodszym rodzeństwem; 	<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – samodzielnie przygotowuje upominki dla członków rodziny z okazji ich świąt; – przygotowuje krótką część artystyczną z okazji świąt rodzinnych; • jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – zauważa różnice w wyglądzie chłopców i dziewczynek; – zna nazwę lub numer swojego przedszkola; – składa życzenia kolegom / koleżankom z okazji ich świąt; – wie, do których pomieszczeń należy najpierw zapukać, zanim się wejdzie. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – rozumie stopnie pokrewieństwa: dziadek, babcia, ciocia, wujek, np. dziadek to tata taty; – bierze udział w przygotowaniu uroczystości o charakterze rodzinnym; – zauważa zmiany w wyglądzie ludzi, związane z upływem czasu; – zna nazwy okresów w rozwoju człowieka; • jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – wie, że jest współgospodarzem grupy i sali, np. wspólnie z nauczycielem planuje i organizuje nowe kąski, wystawy; – wykonuje upominki dla kolegów / koleżanek z okazji ich urodzin lub imienin; • jako członek narodu: <ul style="list-style-type: none"> – wie, że jest Polakiem. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • jako członek rodziny: <ul style="list-style-type: none"> – tworzy drzewo genealogiczne swojej rodziny (dziadkowie, rodzice, rodzeństwo); – zna i rozumie powiązania rodzinne, np. która babcia jest mamą mamy; – opiekuje się młodszym rodzeństwem;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> jako członek grupy przedszkolnej: <ul style="list-style-type: none"> – reprezentuje grupę, np. na zawodach, konkursach, i rozumie odpowiedzialność z tym związaną; – jest dumne z osiągnięć kolegów i koleżanek z grupy; – wyraża podziw i uznanie dla innych; – pomaga w adaptacji dzieciom, które dołączyły do grupy przedszkolnej, np. zapraszając je do wspólnej zabawy; – pomaga dzieciom z niepełnosprawnościami uczęszczającym do grupy; jako członek grupy poza przedszkolem: <ul style="list-style-type: none"> – pamięta imiona kolegów / koleżanek uczęszczających na te same zajęcia dodatkowe; – zna nazwę drużyny, zespołu, do którego należy; – odczuwa dumę z osiągnięć zespołów, do których należy; jako członek narodu: <ul style="list-style-type: none"> – odczuwa przynależność do swojej małej ojczyzny (wsi, miasta, regionu); – wie, że jest Europejczykiem.
3) Posługuje się swoim imieniem, nazwiskiem, adresem.	<ul style="list-style-type: none"> Znajomość imienia i nazwiska, adresu zamieszkania. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, jak się nazywa; rozpoznaje swój dom, blok, swoje podwórko. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje nazwę swojej miejscowości wśród wymienianych; wie, że nie można podawać informacji o sobie nieznanym osobom. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zna nazwę miejscowości, w której mieszka; zna nazwę ulicy, przy której mieszka. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> zna swój adres zamieszkania.
4) Używa zwrotów grzecznościowych podczas powitania, pożegnania, sytuacji wymagającej przeproszenia i przyjęcia konsekwencji swego zachowania.	<ul style="list-style-type: none"> Używanie zwrotów grzecznościowych adekwatnych do sytuacji. Przepraszenie, zadośćuczynienie za wyrządzoną przykrość. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> mówi „dzień dobry” i „do widzenia”, gdy się mu o tym przypomnia; rozumie znaczenie zwrotów grzecznościowych „poproszę”, „proszę” i „przepraszam” i je stosuje, gdy się mu o tym przypomnia; kulturalnie odnosi się do dorosłych i dzieci.

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa zwrotów grzecznościowych w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; używa, gdy się mu o tym przypomni, właściwych zwrotów grzecznościowych w miejscach publicznych. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa samodzielnie, bez przypominania, zwrotów grzecznościowych w przedszkolu i miejscach publicznych. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, jak należy przeproszać (używa zwrotu „przepraszam za to, że..., więcej tak nie zrobię”); stara się zadośćuczynić za wyrządzoną przykrość, np. odbudować zniszczoną budowlę, narysować laurkę.
<p>5) Ocena swoje zachowanie w kontekście podjętych czynności i zadań oraz przyjętych norm grupowych; przyjmuje, respektuje i tworzy zasady zabawy w grupie, współdziała z dziećmi w zabawie, pracach użytkowych, podczas odpoczynku.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Tworzenie zasad i ich przestrzeganie. Odpowiedzialność za wspólne zabawki. Pełnienie dyżurów. Zgodna współpraca i zgodne współdziałanie. Poznanie i przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w przedszkolu i poza nim. Odpowiedzialność za bezpieczeństwo swoje i innych. Rozwiązywanie konfliktów. Sprawiedliwość. Kształtowanie obiektywnej samooceny. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ustala wspólnie z nauczycielem kodeks grupowy; stara się przestrzegać ustalonych zasad; zna zasadę dotyczącą sprzątania i nieniszczenia zabawek; poznaje zasady bezpiecznego zachowania się w czasie pobytu i zabawy w przedszkolu i na placu zabaw; wie, że nie można samemu, bez opieki, wychodzić z sali i oddalać się od grupy; poznaje w zabawie elementy ruchu drogowego; wie, w jakim miejscu można przejść przez ulicę i jakie światło na to pozwala; poznaje zasady bezpiecznego poruszania się w grupie po chodnikach w czasie spacerów; wie, że nie może samodzielnie poruszać się po drogach bez opieki osoby dorosłej; przestrzega zakazu brania nieznanych przedmiotów do rąk; wie, że nie należy manipulować przy gniazdach elektrycznych i przedmiotach podłączonych do prądu. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozumie konsekwencje niewłaściwego korzystania z zabawek i sprzętów znajdujących się w przedszkolu; przestrzega wspólnie zawartych umów; bierze udział we wspólnych zabawach i zajęciach z całą grupą; jest uprzejme w stosunku do kolegów i koleżanek; przestrzega zasad dotyczących bezpiecznej zabawy w przedszkolu i na placu zabaw; podczas spacerów przestrzega podstawowych zasad bezpiecznego poruszania się po chodniku i przechodzenia przez ulicę;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • wie, że nie należy rozmawiać z obcymi osobami i czegokolwiek od nich brać, np. słodyczy; • wie, że nie należy próbować nieznanych owoców, grzybów, roślin; • wie, co należy robić, gdy się usłyszy słowo „ewakuacja”; • rozwiązuje konflikty z pomocą nauczyciela. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dba o wyposażenie sali i placu zabaw; • wywiązuje się ze swoich obowiązków i podjętych zobowiązań; • pełni dyżury w grupie; • wykonuje zadanie wspólnie z kolegami i koleżankami; • potrafi się zgodnie bawić w grupie; • kulturalnie wyraża dezaprobatę dla zachowań niezgodnych z przyjętymi zasadami; • zna podstawowe znaki drogowe, rozpoznaje je podczas spaceru w najbliższej okolicy; • wie, że nie należy się bawić w pobliżu miejsc, którymi poruszają się pojazdy (samochody, pociągi); • wie, że nie należy wchodzić na zamknięte stawy, jeziora i inne zbiorniki wodne; • wie, że nie należy się zbliżać do obcych zwierząt; • wie, jak się zachować w sytuacjach zagrażających życiu, np. w czasie pożaru, powodzi; • wie, co oznacza słowo „ewakuacja”; • rozpoznaje znaki ewakuacyjne w przedszkolu i wie, co one oznaczają; • wie, że dzieci nie mogą odbierać telefonów; • zgłasza niebezpieczne zachowania dzieci, zagrażające ich bezpieczeństwu; • obiektywnie ocenia zachowania swoje i kolegów / koleżanek; • podejmuje próby rozwiązania konfliktów z niewielkim udziałem nauczyciela. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • szanuje wyposażenie przedszkola, traktuje zabawki, sprzęt jako wspólną własność; • zgodnie współdziała w grupie; • w grach stosuje się do ustalonych zasad, nie oszukuje; • przestrzega ustalonych zasad zachowania się w czasie spacerów i wycieczek; • poznaje sposoby bezpiecznej pomocy dorosłym przy obsłudze urządzeń technicznych; • zna podstawowe zasady bezpiecznego poruszania się po drogach;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>6) Nazywa i rozpoznaje wartości związane z umiejętnościami i zachowaniami społecznymi, np. szacunek do dzieci i dorosłych, szacunek do ojczyzny, życzliwość okazana dzieciom i dorosłym – obowiązkowość, przyjaźń, radość.</p>	<p>Odpowiedzialność.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szacunek dla dorosłych i dzieci. • Szacunek dla cudzej własności. • Życzliwość wobec innych. • Prawdomówność. • Uczciwość. • Radość. • Patriotyzm. • Kulturalne zachowanie się w miejscach przeznaczonych na wypoczynek i w ośrodkach kulturalnych. • Przyjaźń. • Tolerancja. • Odwaga. 	<ul style="list-style-type: none"> • zna podstawowe znaki drogowe; • zna numery alarmowe; • wie, jak się zachować w razie ataku psa; • zna najważniejsze zasady udzielania pierwszej pomocy; • zgłasza osobie dorosłej zachowania innych dzieci zagrażające bezpieczeństwu; • zgłasza osobie dorosłej obecność niebezpiecznych przedmiotów (uszkodzonych zabawek, szkła na placu zabaw) oraz obcych osób przyglądających się dzieciom; • wie, jak należy się zachować w czasie ewakuacji, aby przebiegała sprawnie; • zna przyczyny powstawania pożarów; • wie, że nie należy korzystać z telefonu rodziców bez pozwolenia; • wie, jak bezpiecznie korzystać z internetu; • wspólnie z innymi dziećmi szuka rozwiązań problemów grupowych; • przyznaje się do winy i do postępowania niezgodnego z zasadami; • coraz skuteczniej samodzielnie rozwiązuje konflikty, ewentualnie prosi o pomoc nauczyciela; • dokonuje obiektywnej samooceny. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dokładnie wykonuje czynności, które podejmuje, np. samoobsługowe, porządkowe; • szanuje wytwory pracy kolegów i koleżanek; • okazuje szacunek osobom starszym: rodzicom, nauczycielom, pracownikom przedszkola, osobom spotkanym w różnych sytuacjach; • kulturalnie zwraca się do dorosłych i kolegów / koleżanek; • nie narusza intymności innych dzieci; • słucha bajek i opowiada przedstawiających pozytywne i negatywne zachowania; • wskazuje pozytywne i negatywne zachowania postaci literackich; • wie, jak się zachować na plaży, na basenie, na placu zabaw. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dokładnie wykonuje swoje zadania, doprowadza pracę do końca; • szanuje pracę osób zatrudnionych w przedszkolu, a w szczególności: pani woźnej, pani kucharki, pracownika gospodarczego;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • słucha utworów literackich poruszających takie wartości, jak: sprawiedliwość, odpowiedzialność, przyjaźń, odwaga; • podejmuje próby oceny zachowania postaci literackich; • wie, że nie należy kłamać; • wie, że nie można brać cudzych rzeczy bez pozwolenia; • wie, że nie należy używać wulgarnych słów; • wie, z kim lubi się bawić w przedszkolu; • wie, jak się zachować w sklepie, przychodni lekarskiej, aptece. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odpowiedzialnie wywiązuje się z podjętych obowiązków; • pomaga innym dzieciom w codziennych sytuacjach przedszkolnych i w wykonywaniu ich zadań; • odpowiedzialnie pełni dyżury, dokonuje samooceny; • pomaga innym w wykonywaniu ich obowiązków (nauczycielom, woźnej, mamie, tacie); • akceptuje odmienność w wyglądzie i zachowaniu dzieci i dorosłych; • mówi innym komplementy; • wie, że trzeba oddać pożyczoną rzecz; • wie, że nie można kłamać; • szanuje symbole narodowe; • wie, jak należy się zachować w kinie i bibliotece; • nawiązuje przyjaźnie. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przewiduje konsekwencje niewywiązania się z obowiązków; • dotrzymuje danego słowa i obietnic; • z szacunkiem zwraca się do dzieci i dorosłych; • odczuwa radość z pomagania innym; • nie ocenia innych poprzez przyznanie im zamożności i tego, co posiadają; • wie, że przywłaszczanie cudzych rzeczy jest niedopuszczalne; • szanuje własność cudzą i wspólną; • słucha utworów literackich, w których występują dylematy moralne; • dostrzega pozytywne strony różnych sytuacji;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>7) Respektuje prawa i obowiązki swoje oraz innych osób, zwracając uwagę na ich indywidualne potrzeby.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Znajomość swoich praw i obowiązków. • Znajomość i szanowanie praw innych osób. • Szacunek dla cudzych potrzeb. • Otwartość na kompromis. 	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi się cieszyć z małych rzeczy; • nie poddaje się złemu nastrojowi; • rozumie, co oznacza słowo „patriotyzm”; • wie, jak należy się zachowywać w muzeum, na koncercie, na wystawie; • potrafi się właściwie zachować w teatrze; • wie, jak się zachować w restauracji, środkach transportu publicznego; • wie, na czym polega przyjaźń; • wie, jak utrzymać przyjaźń; • wie, jak rozwiązać konflikt z przyjaciółmi; • akceptuje innych bez względu na ich poglądy, sprawność intelektualną i fizyczną; • potrafi się przyznać do błędu. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podporządkowuje się poleceniom nauczyciela i innych dorosłych; • wie, że inne dzieci mają prawo bawić się tymi samymi zabawkami; • nie hałasuje podczas odpoczynku, gdy nie śpi. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wie, że ma swoje prawa, i zna najważniejsze z nich; • zna swoje obowiązki w przedszkolu i je wypełnia; • szanuje prawo innych dzieci do zabawy w wybranym przez siebie gronie. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna swoje prawa; • szanuje prawa innych osób; • wie, że nie można przekadzać innym w czasie zajęć, wykonywania zadań; • wie, że nie należy używać siły wobec innych. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi poszukiwać kompromisowych rozwiązań; • wie, że wszyscy ludzie są równi i mają takie same prawa bez względu na kolor skóry, narodowość, wyznanie, sprawność intelektualną, fizyczną itd.; • zachowuje się spokojnie i cicho w czasie zajęć wymagających skupienia.

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
8) Obdarza uwagą inne dzieci i osoby dorosłe.	<ul style="list-style-type: none"> Zasady kulturalnej rozmowy. Okazywanie zainteresowania innym osobom. Aktywne słuchanie. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ślucha poleceń nauczyciela; podchodzi do nauczyciela na wezwanie; ślucha instrukcji, opowiadań, wierszy, piosenek prezentowanych przez nauczyciela; wie, że nie można przerywać innym rozmowy. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ślucha wypowiedzi kolegów i koleżanek; czeka na swoją kolej do wypowiedzi. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> z uwagą ślucha nauczyciela i wykonuje kierowane do niego polecenia; przestrzega zasady, że w danym momencie wypowiada się tylko jedna osoba; wykazuje zainteresowanie wypowiedziami rówieśników; nie rozmawia w czasie uroczystości przedszkolnych, koncertów, przedstawień. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> z uwagą ślucha gości w przedszkolu; wie, że rozmawianie podczas wypowiedziania się innych świadczy o braku szacunku; wie, że przerywanie wypowiedzi innym jest niekulturalne; wie, na czym polega dobre słuchanie: należy patrzeć na mówiącego, można przytakiwać; interesuje się problemami i radościami innych; rozumie znaczenie słowa „egoizm”; zapamiętuje i wykonuje polecenia nauczyciela, które zostały zadane jako praca domowa, np. przyniesienie warzyw na zajęcia.
9) Komunikuje się z dziećmi i osobami dorosłymi, wykorzystując komunikaty werbalne i pozawerbalne; wyraża swoje oczekiwania społeczne wobec innego dziecka, grupy.	<ul style="list-style-type: none"> Zasady komunikowania się. Jasne wyrażanie swoich myśli, uczuć, oczekiwań, potrzeb. Formułowanie dłuższych wypowiedzi. Komunikaty niewerbalne w kontaktach z innymi. Mowa ciała. Asertywność. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> odczytuje gesty kierowane do niego przez dorosłych; rozumie znaczenie ustalonych sygnałów dźwiękowych, oznaczających np. zbiorckę czy początek zajęć, i stosuje się do nich; zwraca się bezpośrednio do rówieśników i dorosłych; komunikuje się zgodnie ze swoimi możliwościami z pomocą gestów, pojedynczych słów lub prostych zdań, w sposób zrozumiały dla innych;

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • słucha ze zrozumieniem wypowiedzi nauczyciela kierowanych bezpośrednio do niego lub do grupy i właściwie na nie reaguje; • zadaje pytania w sprawach ułatwiających mu funkcjonowanie w przedszkolu; • wyraża swoje spostrzeżenia, potrzeby. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • formułuje samodzielnie zdania i wypowiada się na określony temat; • rozumie znaczenie mowy ciała i gestów; • wie, jak należy prosić inne dzieci o podzielenie się zabawką lub o wspólną zabawę; • formułuje poprawne wypowiedzi w czasie przeszłym i przyszłym; • opowiada o przeżytych wydarzeniach; • moduluje głos przy zdaniach pytających, wykrzyknikowych, oznajmujących; • świadomie reguluje siłę głosu: mówi szeptem, umiarkowanym głosem, głośno; • wypowiada się na forum grupy; • rozwija słownictwo bierne i czynne. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • szybko reaguje na wezwania nauczyciela; • uzasadnia swoje sądy; • wypowiada się w logiczny sposób na temat wydarzeń życia codziennego, utworów literackich, przedstawień teatralnych, obejrzanych filmów; • zdaje sobie sprawę, że może wyrazić niezadowolenie z zachowania innych wobec niego. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wie, jak należy uważnie słuchać: patrząc na rozmówcę, przytakując, zadając pytania; • zadaje pytania w celu uzyskania dodatkowych informacji; • wie, jak nawiązać kontakt z innymi, nieznanymi dziećmi; • potrafi zakomunikować, że nie zgadza się na nieodpowiednie traktowanie zarówno przez dzieci, jak i dorosłych, • potrafi kulturalnie odmawiać; • spokojnie reaguje na odmowę ze strony innych.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>1) Wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą komunikatów pozawerbalnych: tańca, intencjonalnego ruchu, gestów, impresji plastycznych, technicznych, teatralnych, mimicznych, konstrukcji i modeli z tworzyw i materiału naturalnego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ilustrowanie ruchem wierszy, piosenek, utworów muzycznych. • Improwizacje ruchowe na podany temat. • Improwizacje muzyczne na instrumentach perkusyjnych. • Naśladowanie ruchem czynności i zwierząt. • Inscenizacje utworów literackich. • Scenki dramowe. • Twórczość plastyczna. • Oglądanie ilustracji, zdjęć, malarstwa, rzeźby. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ilustruje ruchem proste wiersze i piosenki; • wyraża swoje spostrzeżenia i przeżycia w formie prac plastycznych; • eksperymentuje, używając różnych materiałów plastycznych; • korzysta w zabawie z wiadomości i doświadczeń zebranych podczas obserwacji otaczającego świata i ludzi; • ogląda zdjęcia, reprodukcje obrazów. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ilustruje ruchem opowiadania, piosenki, muzykę; • naśladuje ruchem zwierzęta, czynności; • wciela się w role w krótkich przedstawieniach pantomimicznych; • odwarza ruchem rytm piosenki lub muzyki; • ogląda wytwory artystyczne: zdjęcia, reprodukcje, rzeźbę, sztukę ludową; • wyraża w pracach plastycznych wiedzę o świecie.
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pokazuje zagadki pantomimiczne, naśladując ludzi, zwierzęta, czynności itp.; • ilustruje treści za pomocą rekwizytów, rozumie ich symbolikę; • wykonuje improwizacje ruchowe do muzyki lub na określony temat; • tworzy abstrakcje według własnego pomysłu z materiału przyrodniczego; • wyraża swoją wiedzę o świecie za pomocą prac plastycznych i konstrukcyjnych; • tworzy prace plastyczne ilustrujące treść utworów literackich, piosenek, muzyki. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • odgrywa scenki na podstawie utworu literackiego lub wymyślone przez siebie, korzystając z pacynek, kukietek, sylwet; • występuje w przedstawieniach, wcielając się w określone role; • reaguje ruchem na zmiany nastroju, tempa, dynamiki muzyki; • próbuje oddać w pracy plastycznej nastrój utworu literackiego, wydarzenia, muzyki, przyrody; • wykorzystuje symbolikę materiału przyrodniczego w improwizacjach, inscenizacjach utworów, np. patyk, korzeń o ciekawym kształcie.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>2) Wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą języka mówionego, posługuje się językiem polskim w mowie zrozumiałej dla dzieci i osób dorosłych, mówi płynnie, wyraźnie, rytmicznie, poprawnie wypowiada ciche i głośne dźwięki mowy, rozróżnia głoski na początku i końcu w wybranych prostych fonetycznie słowach.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Wypowiadanie się na temat ilustracji, obserwowanych zjawisk, przedmiotów, zwierząt, postaci literackich. • Budowanie wypowiedzi poprawnych pod względem gramatycznym. • Poszerzanie słownictwa dziecka. • Ćwiczenia narządów mowy. • Ćwiczenia słuchu fonematycznego. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doskonali posługiwanie się mową: <ul style="list-style-type: none"> – zna nazwy pojazdów obserwowanych w najbliższym środowisku: rower, samochód, autobus itp.; – nazywa znane z najbliższego otoczenia przedmioty, zwierzęta, rośliny, osoby, zjawiska przedstawione na obrazkach; – nazywa przedmioty, którymi się posługuje, i te, które znajdują się w jego otoczeniu; – nazywa aktualnie wykonywane czynności; – wypowiada się na temat czynności wykonywanych przez ludzi, zwierzęta, urządzenia itp.; – wykonuje proste ćwiczenia oddechowe i narządów artykulacyjnych oraz ćwiczenia rytmizujące; – używa poprawnych form fleksyjnych: „ja zrobiłam”, „on zrobił”, „oni zrobili”, „one zrobiły”; • doskonali słuch fonematyczny: <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje odgłosy najbliższego otoczenia; – dokonuje analizy i syntezy sylabowej słów 2- i 3-sylabowych. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doskonali posługiwanie się mową: <ul style="list-style-type: none"> – wypowiada się na tematy dotyczące otaczającego świata, słuchanych tekstów i ilustracji, używając coraz większego zasobu słownictwa; – rozróżnia i nazywa pojazdy służące do poruszania się na lądzie, po wodzie i w powietrzu; – opisuje przedmioty, ludzi, zwierzęta; – wykonuje bardziej złożone ćwiczenia narządów mowy, oddechowe, artykulacyjne na poprawnie wymawianych samogłoskach; • doskonali słuch fonematyczny: <ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia dźwięki wytwarzane przez nauczyciela z pomocą różnych przedmiotów; – rozróżnia i naśladuje głosy zwierząt, np. psa, kota, kury, kaczki; – rozpoznaje głosy dzieci uczęszczających do tej samej grupy; – dokonuje analizy i syntezy sylabowej słów 4- i 5-sylabowych; – ćwiczy analizę i syntezę sylabową z utrudnieniami; – kończy słowo po wypowiedzeniu przez nauczyciela pierwszej sylaby. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doskonali posługiwanie się mową: <ul style="list-style-type: none"> – wypowiada się pełnymi zdaniami na temat ilustracji, utworów literackich, obserwacji dotyczących otaczającego świata, wydarzeń; – poszerza zasób słownictwa czynnego; – stosuje poprawnie wszystkie formy fleksyjne; – wykonuje ćwiczenia ortofoniczne;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • doskonali słuch fonematyczny: <ul style="list-style-type: none"> – wyodrębnia słowa w zdaniu; – wyróżnia głoski w nagłosie i wygłosie. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doskonali posługiwanie się mową: <ul style="list-style-type: none"> – posługuje się niektórymi pojęciami: warzywa, owoce, owady itp.; – prawidłowo buduje zdania; – podejmuje próby uczenia się w dyskusji i wymianie zdań; – buduje dłuższe, wielozdaniowe wypowiedzi; – opisuje przedmioty, osoby, rzeczy poprzez ich charakterystyczne cechy; – prawidłowo artykułuje wszystkie głoski; – wypowiada się prawidłowo pod względem gramatycznym; • doskonali słuch fonematyczny: <ul style="list-style-type: none"> – wyodrębnia głoski w krótkich słowach o prostej budowie; – dokonuje syntezy słuchowej słów.
3) Odróżnia elementy świata fikcji od realnej rzeczywistości, byty rzeczywiste od medialnych, byty realistyczne od fikcyjnych.	<ul style="list-style-type: none"> • Słuchanie różnorodnych utworów literackich: baśni, opowiadań, legend. • Oglądanie przedstawień teatralnych wykorzystujących pacynki, kukielki oraz z udziałem aktorów. • Rozpoznawanie fikcyjnych postaci, zjawisk, miejsc. • Tworzenie opowiadań wykorzystujących zarówno realne, jak i nierealne postaci i sytuacje. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha krótkich utworów literackich opowiadanych przez nauczyciela, ilustrowanych obrazkami, pacynkami, sylwetkami postaci; • ogląda przedszkolne przedstawienia teatralne, w których występują aktorzy, pacynki, kukielki; • nazywa postaci przedstawione na obrazkach. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha dłuższych opowiadań nauczyciela opartych na literaturze dziecięcej; • wie, że niektóre postaci występują tylko w bajkach, np. krasnoludki, czarownice. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha utworów literackich czytanych przez nauczyciela, ilustrowanych obrazkami; • ogląda przedstawienia teatralne na terenie przedszkola i poza nim; • nazywa postaci występujące w utworach; • słucha krótkich utworów odtwarzanych z nagrań; • odróżnia postaci realne od nierealnych; • wchodzi w rolę w zabawach tematycznych i teatralnych.

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>4) Rozpoznaje litery, którymi jest zainteresowane na skutek zabawy i spontanicznych odkryć, odczytuje krótkie wyrazy utworzone z poznanych liter w formie napisów drukowanych, dotyczące treści znajdujących zastosowanie w codziennej aktywności.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ćwiczenia percepcji wzrokowej: wyszukiwanie podobieństw i różnic na obrazkach. • Dorysowywanie brakujących elementów. • Dobieranie par obrazków o abstrakcyjnych kształtach. • Rozwiązywanie zagadek typu: „Czego brakuje?”, „Co się zmieniło?”. • Układanie obrazków z części. • Rozpoznawanie napisów do globalnego czytania. • Rozpoznawanie takich samych znaków graficznych. • Rozpoznawanie liter. • Wyszukiwanie określonych liter w tekście. • Odczytywanie prostych wyrazów. • Układanie wyrazów z rozsypanki sylabowej i literowej. 	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha dłuższych utworów czytanych przez nauczyciela; • słucha utworów literackich odtwarzanych z nagrań; • ogląda filmy, rozpoznaje postaci grane przez aktorów i postaci animowane; • wie, że postaci występujące w grach, filmach, utworach literackich są wymyślone; • wciela się w role, odgrywa postaci realne i wymyślone; • wymyśla opowieści na określony lub dowolny temat, w którym pojawiają się nierealne postaci. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje 2 takie same przedmioty wyraźnie różniące się jedną cechą, np. wielkością, kolorem; • dobiera w pary takie same przedmioty; • dobiera w pary przedmioty różniące się 1 cechą; • odpowiada na pytania, czego brakuje (w przypadku zabrania 1 z 3 przedmiotów); • układa obrazek składający się z niewielkiej liczby (2–4) elementów (kwadratów lub prostokątów); • zauważa wyraźne różnice między 2 obrazkami (3 różnice i więcej różnic); • próbuje rozpoznać zapis graficzny swojego imienia. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje 4–6 różnic między 2 obrazkami; • dobiera obrazek do jego cienia; • potrafi odpowiedzieć, co się zmieniło, gdy jeden z 3–4 przedmiotów został schowany lub odłożony na inne miejsce; • układa obrazek składający się z 4–6 części (kwadratów lub prostokątów); • wskazuje takie same, proste znaki graficzne; • dorysowuje brakujący element na obrazku; • rozpoznaje napis oznaczający jego imię; • rozpoznaje niektóre proste napisy do czytania globalnego w połączeniu z obrazkiem.
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje ze sobą obrazki różniące się 5–8 szczegółami; • zgaduje, co się zmieniło wśród 6 obrazków, z których 1 został zabrany lub schowany; • uzupełnia obrazek, w którym brakuje 4 elementów; • rozpoznaje takie same znaki graficzne;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> układa obrazki składające się z 6–10 części (kwadratów, prostokątów, trójkątów); rozpoznaje swoje imię i nazwisko; rozpoznaje napisy do czytania globalnego w połączeniu z obrazkiem; zapamiętuje i wymienia z pamięci przedmioty prezentowane na ilustracjach przez krótki czas.
		<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> porównuje 2 rzeczy różniące się kilkoma elementami; dobiera pary figur o abstrakcyjnych kształtach; wyszukuje różnice na obrazkach (8 i więcej); układa obrazki składające się z wielu części pociętych na różne sposoby; odwzorowuje na kartce w kratkę lustrzane odbicie prostego kształtu; rozpoznaje litery, którymi jest zainteresowane; odszukuje i zaznacza wybrane litery w tekstach; różnicuje litery duże i małe, drukowane i pisane; czyta proste wyrazy w trakcie zabawy i sytuacji zadaniowych; odczytuje rebusy; tworzy podpisy do ilustracji i napisy z alfabetu ruchomego; jest zainteresowane czytaniem.
5) Odpowiada na pytania, opowiada o zdarzeniach z przedszkola, objaśnia kolejność zdarzeń w prostych historyjkach obrazkowych, układa historyjki obrazkowe, recytuje wierszyki, układa i rozwiązuje zagadki.	<ul style="list-style-type: none"> Wypowiedzi na temat wydarzeń z zachowaniem kolejności zdarzeń oraz związków przyczynowo-skutkowych. Opowiadanie historyjek obrazkowych. Recytacja wierszy. Odgadywanie i układanie zagadek. Nadawanie tytułów historyjkom, opowiadaniom. Wymyślanie historyjek, opowiadań. Wymyślanie zakończenia. Odgadywanie, co się wydarzyło wcześniej lub później. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> recytuje krótkie, 1-zwrotkowe wiersze i rymowanki; opowiada historyjki 2-elementowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> recytuje krótkie wiersze; dostrzega kolejność zdarzeń w 3-, 4-elementowych historyjkach obrazkowych; rozwiązuje zagadki określające charakterystyczne cechy danego przedmiotu. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wypowiada się na temat sytuacji z życia przedszkola; układa historyjki obrazkowe składające się z 4 lub 5 elementów; używa określeń „najpierw”, „potem”, „na końcu”;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> wyodrębnia elementy akcji; łączy przyczynę ze skutkiem; recytuje wiersze, krótkie utwory literackie z podziałem na role, wykorzystując modulację głosu; rozwiązuje zagadki wymagające bardziej złożonych procesów myślowych; układa proste zagadki odwołujące się do charakterystycznych cech przedmiotów.
		<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyciąga wnioski na podstawie zaobserwowanych związków przyczynowo-skutkowych, np. w czasie układania i opowiadania historyjki obrazkowej; wymyśla, co mogło się zdarzyć przed sytuacją przedstawioną na obrazku i po niej; wymyśla inne zakończenia historyjki, opowiadania, bajki; wymyśla własne opowiadania; układa wiersze; wymyśla historyjki obrazkowe; rozwiązuje zagadki wymagające rozumienia pojęć ogólnych; układa zagadki oparte na uogólnieniach.
		<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa słów o przeciwnym znaczeniu, np. „mokry” – „suchy”; nazywa wykonywane czynności.
		<p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ślucha wierszy recytowanych przez nauczyciela, zawierających elementy humorystyczne; dostrzega nieadekwatność zachowań, niepasujące elementy przedmiotów, odróżnia prawdę od fałszu; wymyśla własne słowa; dokonuje podsumowania dnia przedszkolnego, nazywając zdarzenia miłe i niemiłe.
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyszukuje rymujące się słowa; tworzy żarty słowne; zna wyliczanki i wykorzystuje je w zabawie; tworzy samodzielnie opowiadania; wymyśla zakończenia słuchanych opowiadań.
6) Wykonuje własne eksperymenty językowe, nadaje znaczenie czynnościom, nazywa je, tworzy żarty językowe i sytuacyjne, uważnie słucha i nadaje znaczenie swym doświadczeniom.	<ul style="list-style-type: none"> Nazywanie czynności. Tworzenie nowych słów. Tworzenie żartów językowych. Żarty słowne, obrazkowe i słuchowe. Rozumienie przysłów i związków frazeologicznych. Tworzenie metafor. Poznawanie wyrazów pozostających w relacjach podrzędności i nadrzędności. Poznawanie wyrazów o przeciwnym znaczeniu. Poznawanie wyrazów wieloznacznych. Poznawanie wyrazów bliskoznacznych. 	

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>7) Eksperymentuje rytmem, głosem, dźwiękami i ruchem, rozwijając swoją wyobraźnię muzyczną; słucha, odtwarza i tworzy muzykę, śpiewa piosenki, porusza się przy muzyce i do muzyki, dostrzega zmiany charakteru muzyki, np. dynamiki, tempa i wysokości dźwięku, oraz wyraża ją ruchem, reaguje na sygnały, muzykuje z użyciem instrumentów oraz innych źródeł dźwięku; śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru oraz łatwe piosenki ludowe;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Słuchanie muzyki wykonywanej bezpośrednio lub z nagrań. • Śpiewanie indywidualne i grupowe. • Śpiewanie krótkich piosenek. • Wymyślanie melodii do prostych tekstów. • Zabawy rytmiczne przy akompaniamencie instrumentu. • Ilustrowanie treści ruchem, wykorzystanie naturalnych efektów (tupanie, klaskanie). • Improwizowanie głosem i na instrumentach perkusyjnych. • Odtwarzanie rytmu, tempa, dynamiki za pomocą ruchu. • Rozpoznawanie nuconych piosenek. • Poznanie instrumentów perkusyjnych, gra na nich, rozpoznawanie ich po brzmieniu. • Tworzenie własnych instrumentów. • Poznanie najbardziej znanych instrumentów muzycznych, rozpoznawanie ich brzmienia. 	<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wypowiada się na temat poznanych utworów, wychytując i nazywając ich przesłanie; • potrafi powiązać przesłanie utworów z własnymi doświadczeniami; • układa krótkie rymowanki i wiersze na określony temat; • tworzy rymy do podanych słów; • dostrzega humor w utworach literackich i humor sytuacyjny; • poznaje wyrazy wieloznaczne, np. „zamek”; rozumie ich znaczenie; • wyszukuje wyrazy bliskoznaczne, np. „ciepło”, „upał”, „skwar”; • rozumie znaczenie przysłów i związków frazeologicznych. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przyłącza się do śpiewu nauczyciela; • śpiewa proste, krótkie piosenki; • bierze udział w zabawach rytmicznych w formie opowieści ruchowej przy akompaniamencie instrumentu; • odtwarza prosty rytm. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha dłuższych, kilkuzwrotkowych piosenek śpiewanych przez nauczyciela; • powtarza rytmiczne teksty za nauczycielem; • śpiewa łatwe piosenki; • śpiewa indywidualnie i w grupie; • rozpoznaje piosenki na podstawie nuconej melodii; • bierze udział w zabawach ruchowych ilustrujących treść piosenki; • bierze udział w zabawach rytmicznych przy akompaniamencie instrumentu z użyciem rekwyztyw; • poznaje proste instrumenty muzyczne: grzechotkę, kołatkę i tamburyn, rozpoznaje ich dźwięk; • posługuje się prostymi instrumentami muzycznymi. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha utworów muzycznych w wykonaniu bezpośrednim lub z nagrań; • śpiewa 2-zwrotkowe piosenki z refrenem; • rozpoznaje piosenki na podstawie melodii granej na instrumencie; • rozróżnia dźwięki wysokie i niskie; • bierze udział w zabawach z wykorzystaniem elementów i układów tanecznych (prostych kroków).

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>chętnie uczestniczy w zbiorowym muzykowaniu; wyraża emocje i zjawiska pozamuzyczne różnymi środkami aktywności muzycznej; aktywnie słucha muzyki; wykonuje lub rozpoznaje melodie, piosenki i pieśni, np. ważne dla wszystkich dzieci w przedszkolu, np. hymn przedszkola, charakterystyczne dla uroczystości narodowych (hymn narodowy), potrzebne do organizacji uroczystości, np. Dnia Babci i Dziadka, święta przedszkolaka (piosenki okazjonalne) i inne; w skupieniu słucha muzyki.</p> <p>8) Wykonuje własne eksperymenty graficzne farbą, kredką, ołówkiem, mazakiem itp.,</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Odróżnianie dźwięków wysokich i niskich, cichych i głośniejszych, wolnych i szybkich, reagowanie na nie. • Określanie charakteru muzyki: smutna, wesoła. • Poznawanie podstawowych kroków tanecznych: przeskakowanie z nogi na nogę, krok dostawny, cwał boczny. • Zabawy z zastosowaniem elementów tanecznych. • Poznawanie prostych tańców ludowych. • Odtwarzanie układów tanecznych. 	<p>Dziecko sześciolatek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gra na wybranych instrumentach perkusyjnych, odtwarzając rytm piosenki; • uczestniczy w zabawach rytmicznych mających na celu uwrażliwienie na akcent metryczny w taktach 2-, 3- i 4-miarowych; • uczy się prostych tańców ludowych i układów tanecznych; • układa melodie do krótkiego tekstu; • poznaje barwę i budowę instrumentów oraz rozpoznaje ich brzmienie; • rozpoznaje piosenki na podstawie wystukiwanego rytmu; • słucha utworów wokalnych i instrumentalnych odtwarzanych z nagrań i w sposób bezpośredni, podczas koncertu.
	<ul style="list-style-type: none"> • Rysowanie i malowanie na płaszczyznach zróżnicowanych pod względem faktury, wielkości. • Malowanie palcem, wacikiem, pędzlem. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rysuje kredkami, kredą, patykami na piasku; • maluje farbami, używając palca, wacika itp.; • prawidłowo postępuje się pędzlem;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>tworzy proste i złożone znaki, nadając im znaczenie, odkrywa w nich fragmenty wybranych liter, cyfr, kreśli wybrane litery i cyfry na gładkiej kartce papieru, wyjaśnia sposób powstania wykreślonych, narysowanych lub zapisanych kształtów, przetwarza obraz ruchowy na graficzny i odwrotnie, samodzielnie planuje ruch przed zapisaniem np. znaku graficznego, litery i innych w przestrzeni sieci kwadratowej lub liniatury, określa kierunki i miejsca na kartce papieru.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rysowanie i malowanie za pomocą kredek świecowych, ołówkowych, pasteli, węgla, kredy i innych dostępnych materiałów. • Lepienie z różnych mas plastycznych. • Stemplowanie. • Mieszanie kolorów. • Papieroplastyka. • Rysowanie po śladzie. • Określanie miejsca i kierunku na kartce. • Odtwarzanie układów, szlaczków, figur w sieci kwadratowej. • Kodowanie. 	<ul style="list-style-type: none"> • stempluje; • nakleja gotowe elementy; • rysuje i maluje na płaszczyznach różnej wielkości; • określa na kartce, gdzie jest góra, dół, środek. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rysuje i maluje na różnych materiałach: płaskich i o różnych kształtach; • lepi na określony temat, np. grzybek, marchewka; • planuje pracę na całej powierzchni; • łączy ze sobą różne elementy, tworząc prace przestrzenne; • rysuje proste i ukośne kreski po śladzie; • wykonuje proste rysunki grafomotoryczne po śladzie. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • składa proste elementy metodą origami; • rysuje po śladzie proste wzory i szlaczki (linie faliste, łaseczki, kółka itp.); • przestrzega zasady rysowania od lewej strony do prawej i od góry do dołu; • kalkuje; • wykonuje proste prace plastyczne w zespole; • szuka drogi w labiryntach; • rysuje i maluje w różnych pozycjach: stojącej, siedzącej, leżącej (na kartce przyklejonej do spodu stolika). <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w pracach plastycznych podejmuje próbę odtworzenia ruchu; • porównuje i zestawia kolory; • miesza barwy; • wykonuje prace z elementami papieroplastyki (metodą origami); • lepi, wykonując pracę złożoną z mniejszych elementów; • wykonuje płaskorzeźby; • projektuje i wykonuje w zespole prace; • łączy punkty zgodnie z kolejnością; • rysuje szlaczki literopodobne po śladzie i kontynuuje je samodzielnie w szerokiej liniaturze;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka	Cele szczegółowe
<p>Osiągnięcia dziecka</p>	<ul style="list-style-type: none"> rysuje elementy liter; podjekuje próby pisania liter po śladzie lub samodzielnie na kartce papieru, zachowując prawidłowy kierunek kreślenia; nazywa kierunki na kartce (lewa strona, prawa strona, lewy górny róg itp.); rysuje prawidłowo na kratkowanej kartce zgodnie z poleceniem nauczyciela (np. 3 kratki w górę, 1 w lewo, 2 w prawo, 3 do dołu) – graficzne dyktando; odwzorowuje kształty na kratkowanej kartce; rysuje według podanego kodu na kratkowanej powierzchni, np. 1A, 2D.
<p>Treści edukacyjne</p>	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje swój znaczek w szatni, łazience, sali; zapamiętuje i rozpoznaje umowne gesty i znaki wprowadzone przez nauczyciela. <p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje symbole używane w przedszkolu do oznaczenia dyżurnych, łazienki, kądek zainteresowań; rozumie znaczenie znaków drogowych. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozumie proste znaki stosowane w grach planszowych; rozumie symboliczne oznaczenia w otoczeniu przedszkola, np. monitoring, zakaz palenia, zakaz wprowadzania psów; rozumie znaczenie piktogramów oznaczających różne czynności; zna symbole oznaczające niebezpieczne miejsca, jak skrzynka elektryczna; posługuje się znakami oznaczającymi pogodę; rozpoznaje symbole oznaczające różne instytucje, jak poczta, policja.
<p>9) Czyta obrazy, wyodrębnia i nazywa ich elementy, nazywa symbole i znaki znajdujące się w otoczeniu, wyjaśnia ich znaczenie.</p>	<p>Rozpoznawanie swojego znaczka.</p> <ul style="list-style-type: none"> Rozpoznawanie umownych gestów, np. przyłożenie palca do ust oznaczające ciszę, i reagowanie na nie. Odczytywanie znaczenia symboli graficznych, piktogramów, instrukcji rysunkowych. Tworzenie własnych instrukcji, gier, symboli. Znaki drogowe. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, co oznacza symbol recyklingu, i zna oznaczenia pojemników do segregowania odpadów; tworzy symbole w trakcie konstruowania gier; rozpoznaje różne oznaczenia, jak toaleta dla kobiet, mężczyzn, osób z niepełnosprawnościami; odczytuje instrukcje rysunkowe i wykonuje prace zgodnie z nimi.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>10) Wymienia nazwę swojego kraju i jego stolicy, rozpoznaje symbole narodowe (godło, flaga, hymn), nazywa wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podaniach, przysłowiach, legendach, bajkach, np. o smoku wawelskim, orientuje się, że Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nazwa kraju. • Symbole narodowe: godło, flaga, hymn. • Stolica Polski. • Najdłuższa rzeka. • Morze i góry. • Największe miasta. • Najważniejsze zabytki, legendy. • Święta państwowe. • Tradycje ludowe i narodowe. • Przynależność Polski do Unii Europejskiej. • Nazwa miejscowości. • Herb miejscowości. • Legendy związane z miejscem zamieszkania. • Najważniejsze zabytki, charakterystyczne miejsca, instytucje. • Odrębność regionalna. • Tradycje, stroje, kultura swojego regionu. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w kultywowaniu tradycji; • obserwuje w najbliższym otoczeniu symbole narodowe, np. flagi, godło. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje godło Polski i wygląd flagi; • rozpoznaje hymn narodowy; • zna najważniejsze zwyczaję związane ze świętami; • wie, że mieszka w Polsce; • słucha legend i baśni związanych z historią Polski. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna tradycje związane z najważniejszymi świętami i porami roku, np. tradycyjne potrawy, karnawał; • poznaje tradycje ludowe, np. bierze udział w uroczystości powitania wiosny; • zna nazwę miejscowości, w której mieszka; • interesuje się wydarzeniami mającymi miejsce w Polsce i na świecie, jak zawody sportowe; • zna nazwę kraju, w którym mieszka; • zna nazwę stolicy Polski; • zna nazwę najdłuższej rzeki Polski; • śpiewa pierwszą zwrotkę hymnu narodowego; • wie, jak należy się zachować w czasie śpiewania hymnu i że symbolom naszego kraju należy się szacunek. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kultywuje tradycje w przedszkolu i środowisku domowym; • wykazuje inicjatywę w podejmowaniu działań związanych z tradycjami; • zna najważniejsze informacje z historii swojej miejscowości, np. legendy związane z jej powstaniem, genezę nazwy; • zna charakterystyczne budynki, miejsca, instytucje w swojej miejscowości; • zauważa zmiany w infrastrukturze, np. nowe budynki, parki; • zna symbole związane z rodzinną miejscowością, np. hymn, hejnał, flagę; • poznaje tradycje ludowe związane z własnym regionem, np. stroje, pieśni, tańce; • wie, że każdy region Polski ma swoje odrębne stroje, tańce, zwyczaję;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>11) Wyraża ekspresję twórczą podczas czynności konstrukcyjnych i zabawy, zagospodarowuje przestrzeń, nadając znaczenie umieszczonym w niej przedmiotom, określa ich położenie, liczbę, kształt, wielkość, ciężar, porównuje przedmioty w swoim otoczeniu z uwagi na wybraną cechę.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Wykorzystywanie swoich wytworów do zabaw tematycznych, np. garaż z klocków, namiot z krzesła i koca. Nazywanie stworzonych przez siebie budowli. Porównywanie przedmiotów ze względu na wybraną cechę. Posługiwanie się określeniami dotyczącymi położenia, kształtu, wielkości, ciężaru. Porównywanie liczebności (mniej, więcej, tyle samo). Samodzielne zagospodarowywanie przestrzeni, dostosowywanie jej do aktualnych potrzeb. Generowanie pomysłów na rozwiązanie jakiegoś problemu. Rozwijanie inteligencji i zaradności. 	<ul style="list-style-type: none"> potrafi wymienić najważniejsze osoby w państwie; potrafi wskazać na mapie: Warszawę, Wisłę, Białą, Tatry; zna największe miasta w Polsce; zna legendy związane z historią Polski; zna nazwiska najwybitniejszych Polaków, wie, kim byli; zna wszystkie zwrotki hymnu narodowego; rozumie symbolikę barw narodowych i godła państwowego; rozumie znaczenie najważniejszych świąt państwowych; wie, że Polska znajduje się w Europie i jest członkiem Unii Europejskiej; potrafi wskazać Polskę na mapie Europy; zna niektóre kraje europejskie oraz charakterystyczne dla nich budowle i ciekawostki związane z ich tradycjami. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa podczas zabawy i porządkowania sali słów określających: <ul style="list-style-type: none"> wielkość przedmiotów: „duży”, „mały”, „gruby”, „cienki”; ciężar przedmiotów: „ciężki”, „lekki”; nazywa swoje wytwory plastyczne, konstrukcyjne, nadając im znaczenie; uczy się łączenia klocków w sposób umożliwiający powstanie zamierzonej konstrukcji. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa coraz bardziej precyzyjnych określeń dotyczących: <ul style="list-style-type: none"> wielkości przedmiotów: „duży”, „większy”, „mały”, „mniejszy”, „gruby”, „grubszy”, „cienki”, „cieńszy”, „taki sam”; szerokości: „wąski”, „węższy”, „szeroki”, „szerszy”, „taki sam”; wysokości: „niski”, „niższy”, „wysoki”, „wyższy”, „taki sam”; ciężaru przedmiotów ważonych za pomocą wagi szalkowej: „lekki”, „lżejszy”, „ciężki”, „cięższy”, „taki sam”; pojemności (podczas przelewania płynów i przesypywania ciał sypkich); czasu: „długo”, „długo”, „krótko”, „krócej”, „przedtem”, „potem”, „szybko”, „wolno”; kreatywnie wykorzystuje zabawki, klocki, zagospodarowuje nimi przestrzeń do zabawy.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • coraz dokładniej porównuje i nazywa: <ul style="list-style-type: none"> – wielkość przedmiotów: „mały”, „mniejszy”, „najmniejszy”, „duży”, „większy”, „największy”; – wagę przedmiotów ważonych za pomocą wagi szalkowej (dokłada, gdy jest za mało; odejmuje, gdy jest za dużo); – objętość mierzoną wspólną miarą, np. kubkiem; • w czasie zabaw swobodnych i tematycznych tworzy konstrukcje, zestawia zabawki i przedmioty, nadając im znaczenie (dom, pociąg, sklep) i dostosowując je do podejmowanych aktywności; • wykonuje prace konstrukcyjne i plastyczne związane z porami roku, świętami, wykorzystywane do dekoracji sali.
		<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwija rozumienie pojęć określających: <ul style="list-style-type: none"> – wielkość przedmiotów; – ciężar mierzony za pomocą wagi szalkowej; • porównuje pojemność przedmiotów; zdobywa doświadczenia pozwalające na zrozumienie stałości objętości; • wykazuje inicjatywę w urządzaniu sali; • samodzielnie aranżuje przestrzeń do zabaw tematycznych; • dba o to, aby organizacja miejsca zabawy nie przeszkadzała innym w podejmowaniu ich aktywności; • porządkuje zaaranżowaną przestrzeń po skończonej zabawie; • ocenia przydatność podjętych działań.
12) Klasyfikuje przedmioty według: wielkości, kształtu, koloru, przeznaczenia, układu przedmioty w grupy, szeregi, rytmy, odtwarza układy przedmiotów i tworzy własne,	<ul style="list-style-type: none"> • Klasyfikowanie przedmiotów (łączenie ich w pary, tańczuszki, kolekcje). • Tworzenie zbiorów i podzbiorów. • Zauważanie rytmów i ich kontynuacja. • Kodowanie regularności dostrzeżonej w rytmach. • Figury geometryczne: koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • łączy takie same obrazki w pary; • kontynuuje rytmy składające się z 2 elementów; • rozpoznaje i nazywa koło; • manipuluje figurami geometrycznymi bez konieczności ich nazywania; • nazywa podstawowe kolory. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • klasyfikuje przedmioty według 1 cechy lub większej liczby cech; • łączy obiekty w pary według zasady, np. lekarz i stetoskop;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>nadając im znaczenie, rozróżnia podstawowe figury geometryczne (koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt).</p>	<ul style="list-style-type: none"> Przekładanie jednej regularności na drugą, np. przedstawianie ruchem układu figur geometrycznych. Przetwarzanie obrazu graficznego na ruchowy i odwrotnie. 	<ul style="list-style-type: none"> kontynuuje bardziej złożony rytm: koło, krzyżyk, krzyżyk; koło, krzyżyk, krzyżyk, koło, krzyżyk, krzyżyk; rozpoznaje i nazywa figury geometryczne: koło, kwadrat; nazywa i rozpoznaje niektóre kolory pochodne. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> klasyfikuje obrazki, tworząc tzw. łańcuszki (obrazki powiązane zgodnie z zasadami logiki: rolnik, ciągnik, trawa, krowa, mleko); klasyfikuje przedmioty według cech jakościowych: <ul style="list-style-type: none"> – dzieli zbiory na podzbiory według określonej cechy; odtwarza, kontynuuje rytmy wieloelementowe; rozpoznaje i nazywa figury geometryczne: koło, kwadrat, prostokąt, trójkąt; odwzorowuje proste układy przestrzenne ułożone z figur geometrycznych; nazywa wszystkie kolory.
<p>13) Eksperymentuje, szacuje, przewiduje, dokonuje pomiaru długości przedmiotów, wykorzystując np. dłoń, stopę, but.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Porównywanie długości. Wykonywanie pomiaru za pomocą różnych jednostek miary: dłoń, stopa. Nabywanie doświadczeń na temat stałości długości. 	<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> klasyfikuje przedmioty, tworząc kolekcje (na podstawie pojęć ogólnych, np. owady, kwiaty); klasyfikuje przedmioty ze względu na 2 cechy równocześnie; przekłada zauważoną regularność z jednej sytuacji na drugą, np. układa z figur rytm wykłaskiwany przez nauczyciela. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> używa w czasie codziennych aktywności słów określających długość i wysokość przedmiotów: „długi”, „krótki”, „wysoki”, „niski”. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> porównuje długość przedmiotów, używając słów coraz precyzyjniej określających długość i wysokość: „długi”, „dłuższy”, „wysoki”, „wyższy”, „niski”, „niższy”, „krótki”, „krótszy”, „taki sam”. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> mierzy odległość za pomocą kroków, stóp, patyka; używa słów określających długość, szerokość, wysokość przedmiotów mierzonych dowolną miarą. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> mierzy za pomocą dowolnie wybranej jednostki miary; gromadzi doświadczenia mające na celu zrozumienie stałości długości.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
14) Określa kierunki i ustala położenie przedmiotów w stosunku do własnej osoby, a także w stosunku do innych przedmiotów, rozróżnia stronę lewą i prawą.	<ul style="list-style-type: none"> • Orientacja w schemacie własnego ciała. • Położenie przedmiotów w przestrzeni. • Określanie kierunków w odniesieniu do siebie. • Określanie kierunków w odniesieniu do innych przedmiotów. • Rozróżnianie stron: lewej i prawej. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wie, z jakich części składa się jego ciało, wskazuje: głowę, tułów, szyję, brzuch, plecy, nogę, rękę; • używa w zabawie słów określających: <ul style="list-style-type: none"> – położenie przedmiotów w przestrzeni: „na”, „pod”, „za”, „przed”, „obok”, „wysoko”, „nisko”; – kierunek: „do góry”, „na dół”, „do przodu”, „w tył”. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nazywa części ciała takie jak: kolano, łokieć, ramię; • używa coraz precyzyjniejszych określeń dotyczących położenia przedmiotów w stosunku do własnej osoby: <ul style="list-style-type: none"> – „wyżej”, „niżej”, „daleko”, „blisko”, „dalej”, „bliżej”; – „przed siebie”, „za siebie”, „w bok”. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskazuje prawą i lewą stronę swojego ciała; • wskazuje kierunki w przestrzeni w odniesieniu do własnej osoby: „na prawo”, „na lewo”, „naprzeciw”.
15) Przelicza elementy zbiorów w czasie zabawy, prac porządkowych, ćwiczeń i wykonywania innych czynności, postępuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi, rozpoznaje cyfry oznaczające liczbę od 0 do 10,	<ul style="list-style-type: none"> • Porównywanie liczebności zbiorów. • Posługiwanie się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie co najmniej 1–10. • Rozpoznawanie cyfr oznaczających liczby od 0 do 10. • Dodawanie i odejmowanie w zakresie 1–10 na konkretach. • Odróżnianie liczenia błędnego od poprawnego. • Porządkowanie zbiorów według liczebności wzrastającej i malejącej. • Rozpoznawanie znaków: +, −, =, >, <. 	<p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • potrafi określić prawą i lewą stronę w odniesieniu do innej osoby; • używa pojęć określających: <ul style="list-style-type: none"> – położenie przedmiotów w stosunku do innych przedmiotów; – kierunek: „w prawo”, „w lewo”. <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje liczebność zbiorów: „mało”, „dużo”; • postępuje się liczebnikami: „jeden”, „dwa”, „trzy”; • liczy przedmioty, wskazując kolejne objekty. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje szacunkowo liczebność zbiorów: „mniej”, „więcej”, „tyle samo”, „zbiory równoliczne”, „zbiory nierównoliczne”; • postępuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie 1–5; • wie, że ostatni liczebnik oznacza liczbę przeliczonych przedmiotów; • używa pojęcia „para”.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>eksperymentuje z tworzeniem kolejnych liczb, wykonuje dodawanie i odejmowanie w sytuacji użytkowej, liczy obiekty, odróżnia liczenie błędne od poprawnego.</p>		<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje 2 zbiory poprzez łączenie w pary po 1 elemencie każdego zbioru; • porządkuje zbiory według ich liczebności wzrastającej lub malejącej; • posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie 1–10; • odwzorowuje liczbę elementów w zbiorze za pomocą liczmanów; • dolicza i odlicza poprzez dokładanie i odejmowanie liczmanów. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • klasyfikuje zbiory według wzrastającej i malejącej liczby elementów; • używa określeń: „mniej o”, „więcej o”; • posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi co najmniej w zakresie 1–10; • odróżnia liczenie błędne od poprawnego; • wyznacza wynik dodawania i odejmowania na konkretach w zakresie 1–10; • odczytuje cyfry oznaczające liczby od 0 do 10; • dodaje i odejmuje na konkretach, określa wynik; • posługuje się znakami: +, -, =, <, >; • tworzy zapisy graficzne do prostych zadań tekstowych; • rozwiązuje proste zadania z treścią.
<p>16) Posługuje się w zabawie i w trakcie wykonywania innych czynności pojęciami dotyczącymi następstwa czasu np. „wczoraj”, „dzisiaj”, „jutro”, „rano”, „wieczorem”, w tym nazwami pór roku, nazwami dni tygodnia i miesięcy.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stosowanie wyrażeń służących do określania czasu. • Posługiwanie się nazwami dni tygodnia, pór roku i nazwą aktualnego miesiąca. • Określanie czasu trwania różnych czynności. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna następstwo dnia i nocy; • posługuje się określeniami: „teraz”, „najpierw”, „potem”, „długo”, „krótko”. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nazywa pory dnia: „rano”, „wieczór”; • zna następstwo pór roku; • nazywa aktualną porę roku. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nazywa pory dnia: „rano”, „południe”, „wieczór”; • używa określeń: „wczoraj”, „dzisiaj”, „jutro”; • wymienia pory roku; • wymienia aktualny miesiąc. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • posługuje się nazwami pór roku z zachowaniem odpowiedniej kolejności; • wymienia nazwy miesięcy; • wymienia dni tygodnia w kolejności.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
17) Rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominałach, porządkuje je, rozumie, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym.	<ul style="list-style-type: none"> Rozpoznawanie modeli monet i banknotów o niskich nominałach, wykorzystywanie ich w zabawach tematycznych. Rozpoznawanie polskiej waluty i najpopularniejszych walut innych krajów. 	<p>Dziecko trzyletnie: (nie dotyczy)</p> <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, że rodzice muszą pracować, aby zarabiać pieniądze. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, do czego służą pieniądze. <p>Dziecko sześcioletnie</p> <ul style="list-style-type: none"> wie, że każdy kraj ma swoją walutę; wie, jak się nazywa polska waluta; używa nazw: „banknot”, „moneta”; rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominałach; wykorzystuje modele monet i banknotów podczas zabawy w sklep.
18) Posługuje się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, np. „tęcza”, „deszcz”, „burza”, „opadanie liści z drzew”, „sezonowa wędrówka ptaków”, „kwitnienie drzew”, „zamarzanie wody”, dotyczącymi życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, korzystania z dóbr przyrody, np. grzybów, owoców, ziół.	<ul style="list-style-type: none"> Obserwacje przyrody we wszystkich porach roku: <ul style="list-style-type: none"> jesień: <ul style="list-style-type: none"> zbiory warzyw i owoców; dary lasu; nasiona niektórych drzew; zmiana koloru liści i ich opadanie; odloty ptaków; przygotowanie zwierząt i ludzi do zimy; zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla jesieni; długość dnia i nocy; zima: <ul style="list-style-type: none"> zjawiska atmosferyczne; zamarzanie wody; topnienie śniegu; ubiór stosowny do pogody; warunki życia zwierząt; dokarmianie zwierząt; 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> nazywa zwierzęta i rośliny występujące w najbliższym otoczeniu (plac przedszkolny, park, las), np. „motyl”, „osa”, „biedronka”, „sikorka”, „wiewiórka”, „jarzębina”, „dąb”, „kasztanowiec”; obserwuje zmiany w przyrodzie związane z porami roku; obserwuje prace ogrodnicze w ogrodzie przedszkolnym; obserwuje uprawę roślin w kątku przyrody, włącza się do podlewania; wie, że rośliny potrzebują wody i światła do wzrostu; zna zwierzęta hodowane w gospodarstwie; rozpoznaje i nazywa warzywa i owoce uprawiane w Polsce oraz popularne owoce południowe i cytrusy (banan, pomarańcza); rozpoznaje smak owoców i warzyw; nazywa podstawowe zjawiska atmosferyczne: „deszcz”, „śnieg”, „mróz”, „mgła”; przestrzega zakazu brania do ust nieznanymi owoców i roślin; wie, że nie wolno niszczyć przyrody, np. zrywać roślin, liści, łamać gałęzi; oszczędza wodę, zakręcając kran po umyciu rąk; zbiiera eksponaty do kątku przyrody (bez niszczenia przyrody).

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka	Cele szczegółowe
<p>Osiągnięcia dziecka</p> <p>– wiosna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pierwsze oznaki wiosny; • wiosenne kwiaty; • przyloty ptaków; • kwitnienie drzew; • prace w polu i ogrodzie; • zakładanie gniazd przez ptaki; • etapy wzrostu roślin; • budowa rośliny; • przemiany rozwojowe niektórych zwierząt: motyla i żaby; <p>lato:</p> <ul style="list-style-type: none"> • temperatura; • długość dnia i nocy; • zboża; • owoce letnie; • burze i takie zachowanie się w trakcie ich występowania, które gwarantuje bezpieczeństwo. <ul style="list-style-type: none"> • Różne środowiska przyrodnicze: łąka, las, park, charakterystyczne rośliny i zwierzęta. • Prowadzenie hodowli zwierząt i upraw roślin. 	<p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje i nazywa charakterystyczne drzewa na podstawie wyglądu ich liści, np. „klon”, „kasztanowiec”, „dąb”; • nazywa części roślin: „korzeń”, „łodyga”, „liście”, „kwiaty”, „owoce”; • uprawia rośliny w kąciku przyrody; • obserwuje prace w sadzie i ogrodku warzywnym w różnych porach roku; • zna narzędzia najczęściej używane do prac w ogrodku; • wie, w jakim celu hoduje się zwierzęta; • wie, czym się odżywiają zwierzęta domowe (pies, kot, chomik, królik) i jak należy się o nie troszczyć; • zna zwyczaje ptaków związane ze zmianami pór roku (odloty, przyloty, zakładanie gniazd, składanie jaj itd.); • wie, czym się odżywiają ptaki; • dokarmia ptaki zimą; • wie, jakie są charakterystyczne zjawiska atmosferyczne dla poszczególnych pór roku; • wie, że są rośliny i zwierzęta chronione, i rozumie, co to oznacza; • oszczędnie używa wody podczas mycia rąk; • uczestniczy w zbieraniu makulatury, baterii; • wie, na czym polega segregacja śmieci; • wie, że w lesie nie wolno śmiecić, rozpałać ognisk w miejscach niedozwolonych.
<p>Osiągnięcia dziecka</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zwierzęta domowe. • Zwierzęta hodowlane. • Prowadzenie kalendarza pogody. • Ochrona roślin i zwierząt. • Dbłość o przyrodę, postawy proekologiczne: oszczędzanie papieru, wody, prądu, segregacja śmieci itp. • Krajobrazy różnych obszarów klimatycznych, charakterystyczne rośliny, zwierzęta. • Owoce egzotyczne. • Kącik przyrody. • Szacunek dla przyrody. 	<p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • poznaje niektóre środowiska przyrodnicze, np. park, las, łąkę; • zna zwierzęta i rośliny charakterystyczne dla poszczególnych środowisk; • wie, czym się odżywiają zwierzęta w naturalnym środowisku; • wie, w jaki sposób zwierzęta przystosowują się do pór roku (odloty, gromadzenie zapasów, zapadanie w sen itp.); • wie, w jaki sposób ludzie przygotowują się do zimy (np. robienie zapasów); • wie, dlaczego zwierzęta są pożyteczne dla środowiska (zjadanie mszyc, komarów, spulchnianie gleby itd.); • zna zjawiska zachodzące w przyrodzie wraz ze zmianą pór roku, np. zmiana kolorów liści, opadanie liści; • wie, że drzewa dzielą się na iglaste i liściaste; • prowadzi uprawy roślin w ogrodku przedszkolnym lub w kąciku przyrody; • nazywa najbardziej znane rośliny i zwierzęta chronione;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		<ul style="list-style-type: none"> • zauważa zależność długości dnia i nocy od pór roku; • obserwuje zmiany temperatury w kolejnych porach roku i zjawiska z tym związane, np. zamarzanie wody, topnienie śniegu; • prowadzi okresowo kalendarz pogody; • zna zjawisko obiegu wody w przyrodzie; • wie, jak się zachować w środowisku przyrodniczym, aby go nie zanieczyszczać i nie ploszyć zwierząt; • segreguje śmieci i rozumie, dlaczego należy to robić; • rozpoznaje oznaczenia pojemników na różne rodzaje śmieci. <p>Dziecko sześciolatnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna sposób przystosowania się zwierząt do środowiska, w jakim żyją (kolor, budowa); • poznaje krajobrazy występujące w innych obszarach klimatycznych: pustynny, polarny, dżungla i charakterystyczne dla nich zwierzęta; • wie, które części roślin są jadalne; • wie, które części roślin rosną w ziemi i nad ziemią; • zna etapy rozwoju roślin; • zna etapy rozwoju niektórych zwierząt, np. żaby, motyla; • wymienia części drzewa: korzeń, pień, gałęzie, liście, kwiaty, owoce; • wie, jak się zachowują najbardziej znane zwierzęta wraz z nadejściem zimy; • zna nazwy zwierząt hodowlanych, dorosłych i młodych, wie, czym te zwierzęta się odżywiają i jakie jest ich znaczenie dla człowieka; • zna owoce egzotyczne; • wie, które owoce rosną w Polsce, a które są sprowadzane z innych krajów; • wie, jakie zagrożenia płyną ze strony człowieka dla przyrody: zanieczyszczenie powietrza, wody, wycinanie lasów itd.; • wie, co to jest recykling; • wie, jak może dbać o przyrodę na co dzień: oszczędzanie wody, gaszenie światła, kupowanie produktów bez zbędnych opakowań, zabieranie na zakupy toreb wielokrotnego użytku, oszczędzanie papieru; • uczestniczy w akcjach ekologicznych, np. Sprzątanie Świata, Dzień Ziemi, Dzień Drzewa.
19) Podejmuje samodzielną aktywność poznawczą, np. oglądanie książek,	<ul style="list-style-type: none"> • Poznawanie różnych źródeł wiedzy; • Przeprowadzanie eksperymentów i zabaw badawczych. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gromadzi eksponaty w kąci przyrody; • ogląda książki w kąci książek; • zadaje pytania na interesujące je tematy;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>zagospodarowanie przestrzeni własnymi pomysłami konstrukcyjnymi, korzystanie z nowoczesnej technologii.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stawianie hipotez i poszukiwanie odpowiedzi. • Korzystanie z nowoczesnych technologii w poszukiwaniu wiedzy i do obserwacji przyrodniczych z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i higieny zmysłów. • Poznawanie wielozmysłowe. • Zdobywanie nowej wiedzy w interakcji ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym. 	<ul style="list-style-type: none"> • poznaje właściwości piasku, gliny i śniegu w czasie zabawy; • poznaje zjawisko zamarzania wody i topnienia lodu; • poznaje owoce i warzywa wielozmysłowe. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • obserwuje zjawisko zachowania się różnych ciał w wodzie; • uczy się uważnego obserwowania przyrody; • wyszukuje w książkach ilustracje na temat zadany przez nauczyciela; • poznaje przyrodę w sposób wielozmysłowy (poprzez wzrok, słuch, zapach, dotyk i – gdy to możliwe – smak); • obserwuje rozwój gałęzi drzew w naturalnym środowisku i gałęzi pochodzących z przycinania krzewów – w naczyniach z wodą. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prowadzi proste doświadczenia pod kierunkiem nauczyciela, samodzielnie formułuje wnioski; • poznaje cechy różnych minerałów, w tym węgla i soli; • formułuje hipotezy i weryfikuje je poprzez doświadczenia; • występa nasiona i obserwuje ich wzrost w kąciku przyrody; • poznaje różne źródła wiedzy: samodzielne doświadczenia, książki, specjaliści, internet. <p>Dziecko sześcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bawi się w teatrzyk cieni; • puszcza „zajaczki” za pomocą lusterka; • prowadzi samodzielne obserwacje przyrodnicze oraz eksperymenty, poznając właściwości ciał (tonięcie, rozpuszczalność, pływanie); • poznaje właściwości różnych materiałów: metalu, plastiku, papieru, drewna; • poznaje właściwości różnych materiałów: metalu, plastiku, papieru, drewna; • poznaje poprzez eksperymentowanie cechy wiatru (siła, kierunek) oraz rozumie zagrożenie i korzyści z nim związane; • prowadzi uprawę roślin cebulkowych w kąciku przyrody lub uprawę w ogródku przedszkolnym; • zdobywa doświadczenia kulinarne (pieczenie pierników, wykonanie pasty jajecznej, sałatki itd.); • wie, jakie niebezpieczeństwa wiążą się z niewłaściwym korzystaniem z internetu i urządzeń technologicznych.
<p>20) Wskazuje zawody wykonywane przez rodziców i osoby z najbliższego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Praca ludzi różnych zawodów. • Obserwowanie (w miarę możliwości) ludzi różnych zawodów przy pracy. • Predyspozycje ludzi wykonujących określone zawody. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • obserwuje pracę ludzi różnych zawodów, np. nauczyciela, pani woźnej, pani kucharki, pracownika gospodarstwa, kierowcy, lekarza, pielęgniarki, spotykanych w sytuacjach życia codziennego; • odgrywa różne role zawodowe w zabawie; • wie, do czego służą narzędzia i przedmioty używane w codziennych pracach w gospodarstwie domowym.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>otoczenia, wyjaśnia, czym zajmuje się osoba wykonująca dany zawód.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Atrybuty osób wykonujących określony zawód: stroje, narzędzia. • Rozpoznawanie własnych predyspozycji, zainteresowań. • Spotkania z przedstawicielami różnych zawodów. • Szacunek dla pracy innych osób. 	<p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • interesuje się pracą zawodową rodziców; • obserwuje pracę ludzi różnych zawodów w najbliższym otoczeniu podczas wycieczek do punktów usługowych, np. sklepu, apteki, zakładu krawieckiego; • poznaje narzędzia, ubiór charakterystyczny dla najbardziej znanych zawodów; • podaje nazwy zawodów wykonywanych przez osoby w jego najbliższym otoczeniu; • zna nazwy niektórych zawodów, które wzbudziły jego zainteresowanie; • poszerza zakres zawodów odgrywanych w zabawie. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wie, jaki zawód wykonują rodzice; • wie, że każdy zawód jest potrzebny; • szanuje pracę innych osób (dba o porządek, wykonuje prace użyteczne w ogrodzie i sali); • nazywa zawody związane z powstawaniem produktów codziennego użytku, z usługami, z których korzysta, z działalnością twórców kultury itp.; • potrafi połączyć dany zawód z akcesoriami i narzędziami potrzebnymi osobom, które go wykonują. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zna nazwy różnorodnych zawodów, wie, na czym polega praca osób je wykonujących; • potrafi wskazać charakterystyczne cechy, umiejętności osób wykonujących dany zawód; • opowiada, kim chciałoby zostać; • łączy swoje zainteresowania z zawodem z nimi związanym.
<p>2) Rozumie bardzo proste polecenia w języku obcym nowożytnym i reaguje na nie; uczestniczy w zabawach, np. muzycznych, ruchowych, plastycznych, konstrukcyjnych, teatralnych; używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie dla danej zabawy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Słuchanie piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku obcym. • Rozumienie poleceń wydawanych w języku obcym, reagowanie na nie. • Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku obcym. • Śpiewanie piosenek w języku obcym i ilustrowanie ich ruchem. • Używanie w zabawie prostych słów i zwrotów w języku obcym. 	<p>Dziecko czterolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie proste polecenia w języku obcym, np. „usiądź”, „wstań”; • śpiewa fragmenty piosenek w języku obcym; • powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkami; • bierze udział w zabawach w języku obcym (plastycznych, ruchowych, muzycznych). <p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha poleceń nauczyciela w języku obcym; • powtarza pojedyncze słowa w trakcie zabaw; • włącza się do powtarzania słów, słuchając piosenek. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie proste polecenia w języku obcym, np. „usiądź”, „wstań”; • śpiewa fragmenty piosenek w języku obcym; • powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkami; • bierze udział w zabawach w języku obcym (plastycznych, ruchowych, muzycznych). <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie coraz więcej poleceń w języku obcym i na nie reaguje; • recytuje proste wierszyki i rymowanki w języku obcym;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
<p>lub innych podejmowanych czynności; powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki w grupie; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, gdy są wspierane np. obrazkami, rekwizytami, ruchem, mimiką, gestami.</p>		<ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach ruchowych w języku obcym; • włącza się do śpiewania fragmentów piosenki w języku obcym; • ilustruje piosenki ruchem. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • reaguje na proste polecenia w języku obcym; • recytuje krótkie wiersze w języku obcym; • śpiewa krótkie piosenki w języku obcym; • zna niektóre słowa w języku obcym, np. nazwy kolorów, niektórych warzyw, owoców, zwierząt; • rozumie proste historyjki opowiadane w języku obcym, ilustrowane obrazkami.
<p>22) Reaguje na proste polecenie w języku mniejszości narodowej lub etnicznej, używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach; powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, wspieranych np. obrazkiem, rekwizytem, gestem;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sluchanie nauczyciela, piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku mniejszości. • Rozumienie poleceń wydawanych w języku mniejszości etnicznej, reagowanie na nie. • Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku mniejszości etnicznej. • Śpiewanie piosenek w języku mniejszości etnicznej i ilustrowanie ich ruchem. • Używanie prostych słów i zwrotów w zabawie. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • słucha poleceń nauczyciela w języku mniejszości etnicznej; • powtarza pojedyncze słowa w tym języku podczas zabaw; • włącza się do powtarzania słów w czasie słuchania piosenek danej mniejszości etnicznej. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie proste polecenia w języku mniejszości etnicznej; • śpiewa fragmenty piosenek w tym języku; • powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkami; • bierze udział w zabawach w języku mniejszości etnicznej (plastycznych, ruchowych, muzycznych); • obserwuje kultywowanie tradycji mniejszości etnicznej. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie coraz więcej poleceń w języku mniejszości i na nie reaguje; • recytuje proste wierszyki i rymowanki w tym języku; • bierze udział w zabawach ruchowych w języku mniejszości etnicznej; • ilustruje piosenki ruchem; • poznaje kulturę mniejszości etnicznej.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
zna godło (symbol) swojej wspólnoty narodowej lub etnicznej;		<p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> reaguje na proste polecenia w języku mniejszości etnicznej; recytuje krótkie wiersze i rymowanki w tym języku; śpiewa krótkie piosenki w języku mniejszości etnicznej; zna niektóre słowa w języku mniejszości etnicznej; rozumie proste historyjki opowiedane w tym języku, ilustrowane obrazkami.
23) Reaguje na proste polecenie w języku regionalnym – kaszubskim, używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach; powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, wspieranych np. obrazkiem, rekwizytem, gestem, zna godło (symbol) swojej wspólnoty regionalnej – kaszubskiej.	<ul style="list-style-type: none"> Śluchanie piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku kaszubskim. Rozumienie poleceń wydawanych w języku kaszubskim, reagowanie na nie. Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku kaszubskim. Śpiewanie piosenek w języku kaszubskim i ilustrowanie ich ruchem. Używanie prostych słów i zwrotów w zabawie. 	<p>Dziecko trzyletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ślucha poleceń nauczyciela w języku kaszubskim; powtarza pojedyncze słowa w tym języku w trakcie zabaw; włącza się do powtarzania słów w czasie słuchania piosenek w języku kaszubskim. <p>Dziecko czteroletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozumie proste polecenia w języku kaszubskim; śpiewa fragmenty piosenek w tym języku; powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkiem; bierze udział w zabawach w języku kaszubskim (plastycznych, ruchowych, muzycznych); obserwuje kultywowanie tradycji kaszubskich. <p>Dziecko pięcioletnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozumie coraz więcej poleceń w języku kaszubskim i na nie reaguje; recytuje proste wierszyki i rymowanki w języku kaszubskim; bierze udział w zabawach ruchowych w tym języku; ilustruje piosenki ruchem; poznaje kulturę kaszubską. <p>Dziecko sześciolateknie:</p> <ul style="list-style-type: none"> reaguje na proste polecenia w języku kaszubskim; recytuje krótkie wiersze i rymowanki w tym języku; śpiewa krótkie piosenki w języku kaszubskim; zna niektóre słowa w języku kaszubskim; rozumie proste historyjki opowiedane w języku kaszubskim, ilustrowane obrazkami.

III. Realizacja celów wychowawczych

Wświadomości nauczycieli pokutuje przekonanie, że są odpowiedzialni za rozwiązywanie problemów pojawiających się w grupie, a także wszystkich konfliktów między dziećmi. Nauczyciele często sądzą, że powinni być jak sędziowie, czyli rozstrzygać, która strona zawiniła i jaką karę wyznaczyć za przewinienie. Jeśli w kierowaniu grupą przyjmie się styl autorytarny, wtedy tak rzeczywiście będzie. Nauczyciel może jednak wybrać, czy będzie liderem współpracy, czy przemocy. Lider przemocy stosuje kary i nagrody, manipulując w ten sposób dziećmi, i bierze całą odpowiedzialność za ich funkcjonowanie na siebie. Nauczyciel będący liderem współpracy dzieli się odpowiedzialnością za funkcjonowanie grupy i poszczególnych dzieci z podopiecznymi. Dzięki takiemu podejściu dzieci mają możliwość rozwijania umiejętności społecznych, takich jak: współodpowiedzialność, współpraca, dochodzenie do kompromisu, rozwiązywanie trudnych sytuacji. Jak to zrobić, podpowiada m.in. Jane Nelsen – propagatorka metody pozytywnej dyscypliny²⁹, opartej na koncepcji Alfreda Adlera. Ta wybitna psycholog twierdzi, że:

- celem zachowania ludzi jest poczucie przynależności (poczucie więzi, bycie częścią wspólnoty) i znaczenia (możliwość wnoszenia własnego wkładu);
- ludzie podejmują decyzje w zależności od tego, jak postrzegają świat;

postrzeganie → interpretacja →
przekonanie → decyzja

- zachowanie jest celowe (trudne zachowania dziecka są spowodowane dążeniem do poczucia przynależności i znaczenia); dziecko, które źle się zachowuje, to dziecko zniechęcone;
- należy zachować w wychowywaniu dzieci relacje horyzontalne: każdy ma tyle samo godności i zasługuje na taki sam szacunek.

Podstawowe zasady wynikające z myśli Alfreda Adlera, sformułowane przez Teresę Lasalę, Jody McVittie, Suzanne Smithę, to³⁰:

²⁹ J. Nelsen, *Pozytywna dyscyplina*, Warszawa 2015.

³⁰ T. Lasala, J. McVittie, S. Smitha, *Pozytywna dyscyplina w szkole i klasie*, Milanówek 2018.

1. Nauczaj umiejętności życiowych.
2. Poświęcaj uwagę postrzeganiu.
3. Koncentruj się na zachęcie (przez więź i obecność, a nie kibicowanie).
4. Utrzymuj napięcie pomiędzy uprzejmością i stanowczością okazywanymi jednocześnie.
5. Dbaj o wzajemny szacunek dla siebie i sytuacji (stanowczość) oraz dla potrzeb dziecka i innych (uprzejmość).
6. Przyjmij, że błędy są okazją do nauki.
7. Koncentruj się na rozwiązaniach, a nie karach.

Jane Nelsen opisuje trzy główne podejścia w interakcji dorosły – dziecko³¹:

surowość (nadmierna kontrola)	<ul style="list-style-type: none">• porządek bez miłości;• brak wyboru: „masz robić to, bo ja tak mówię”
pobłażliwość (brak granic)	<ul style="list-style-type: none">• wolność bez porządku;• nieograniczony wybór: „możesz postępować tak, jak chcesz”
pozytywna dyscyplina (uprzejmość i stanowczość jednocześnie)	<ul style="list-style-type: none">• wolność i porządek;• ograniczony wybór: „możesz wybierać w granicach wyznaczonych szacunkiem dla innych osób”

Dzieci poczuć przynależność do grupy przedszkolnej i znaczenie, czyli wnoszenie swojego wkładu, kiedy nauczyciel:

1. zaangażuje dzieci do ustalania zasad obowiązujących w grupie (umowy i ustalenia);
2. wprowadzi jasne dla wszystkich, znane i utrwalone obyczaje;
3. przydzieli każdemu dziecku (sensowną i pożyteczną) pracę do wykonania na rzecz grupy.

1. Zasady obowiązujące w grupie

Standardem w przedszkolach jest ustalanie z dziećmi na początku roku kodeksu grupowego. Często nauczyciele wykorzystują w tym celu gotowe ilustracje i ograniczają

³¹ J. Nelsen, dz. cyt.

się do wyjaśnienia, na czym polegają poszczególne zasady. W takim przypadku dzieci nie zawsze utożsamiają się z zasadami przedstawionymi na obrazkach. Propagatorzy pozytywnej dyscypliny proponują, aby wprowadzając zasady na początku roku, zapytać dzieci: „Co możemy wspólnie zrobić, aby rok, który się właśnie rozpoczyna, był najlepszym rokiem w przedszkolu?”, „Jak będziemy się zachowywać, aby każdy czuł się w tej grupie wspaniale?”. Należy zapisać wypowiedzi dzieci na arkuszu papieru i dodać nagłówek „ustaliliśmy, że” – zamiast „nasze zasady”. Zasady często kojarzą się z czymś narzuconym, natomiast wyraz „ustaliliśmy” świadczy o tym, że to, co nauczyciel zapisał, to wspólne ustalenia, coś, co dzieci same zaproponowały i do czego się zobowiązały. Do zapisanych ustaleń nauczyciel powinien dołączyć piktogramy lub ilustracje.

W trakcie formułowania ustaleń mogą pojawić się takie pomysły, jak: „jedzmy codziennie słodycze” lub „będziemy raz w tygodniu jeździć na wycieczki”. Wtedy należy się odwołać do jednej z zasad pozytywnej dyscypliny: uprzejmej stanowczości i szacunku dla sytuacji. Nauczyciel powinien wykazać zrozumienie dla potrzeb dziecka, mówiąc np. „Byłoby cudownie jeść codziennie słodycze...”, a następnie nawiązać do szacunku dla sytuacji i innych osób: „i jednocześnie wicie, że słodycze jedzone w nadmiarze są niezdrowe. Po kilku tygodniach takiego odżywiania bolałyby nas brzuchy, musielibyśmy odwiedzić dentystę, a nasze mózgi nie pracowałyby sprawnie. Nie moglibyśmy się uczyć. Czy chcielibyście tak funkcjonować? To co z tym pomysłem?”.

Aby dzieci stosowały się do ustaleń, nie wystarczy ich spisać. Trzeba systematycznie, w sposób przemyślany i zaplanowany rozwijać umiejętności społeczne, które umożliwią dzieciom przestrzeganie ustaleń. Samo zapisanie hasła „bawimy się razem” nie sprawi, że wszystkie dzieci będą chętnie i bez konfliktów bawić się ze sobą. Aby zabawa przebiegała w sposób harmonijny, trzeba nauczyć dzieci takich umiejętności, jak: prośenie o przyłączenie się do zabawy, reagowanie na odmowę, umiejętność komunikowania swoich potrzeb, umiejętność odmawiania, dzielenie się, przeproszenie.

2. Obyczaje przedszkolne

Każdy nauczyciel ma własne zasady dotyczące organizowania np. zabiegów higienicznych w łazience, ubierania się w szatni, jedzenia posiłków, odchodzenia od stolika. Te i inne obyczaje przedszkolne powinni ze sobą ustalić i ujednolicić oboje nauczyciele prowadzący grupę – dzieci szybciej się nauczą różnych czynności, jeśli za każdym razem będą one przebiegać według tego samego schematu. Należy dokładnie omówić z dziećmi każdy

obyczaj, ustalając kolejne etapy wykonywanych czynności, np. podczas mycia rąk.

Przykładowy obyczaj związany z myciem rąk: do łazienki wchodzi jednocześnie sześcioro dzieci wyznaczonych przez nauczyciela (po dwoje do jednej umywalki). Pozostałe dzieci siedzą w kole na dywanie. W łazience dzieci najpierw korzystają z toalety, później myją ręce. Te, które chcą skorzystać z toalety, czekają cierpliwie, aż kabina będzie wolna, nie zagląдают do niej. Przed myciem rąk dzieci podciągają rękawy. Następnie odkręcają wodę, nabierają w dłonie niewielką ilość mydła, mydłają ręce, sptukują je, zakręcają wodę, strząsają nadmiar wody z dłoni, aby nie kapiała na podłogę, suszą dłonie. Po wyjściu z łazienki siadają do stolika. Nauczyciel wyznacza kolejne osoby, które wchodzi do łazienki.

W powyższy sposób powinien być omówiony przebieg wszystkich czynności w przedszkolu. Dzieci szybciej się nauczą sprawnego ich wykonywania, jeśli zasady zostaną jasno określone. W przeciwnym razie będą się ich uczyć metodą prób i błędów, co może wprowadzić niepotrzebny chaos i konflikty.

3. Wykonywanie pracy na rzecz grupy

Kolejna istotna kwestia to wykonywanie pracy na rzecz grupy. W przedszkolach dzieci pełnią dyżury, ale zwykle dyżurnych jest dwóch. Tymczasem ważne jest, aby każdemu dziecku z grupy przydzielić jakiś obowiązek, ustalić, za co będzie odpowiedzialne w danym tygodniu. Na tablicy przy imieniu lub zdjęciu każdego dziecka warto umieścić obrazek lub piktogram informujący o jego obowiązku w danym tygodniu. Dzieci mogą sobie wybrać zadanie lub je wylosować. Należy omówić, na czym będzie polegała ich funkcja i po czym poznać, że dobrze ją wypełniają. Po tygodniu następuje zamiana. Dzieci mogą być odpowiedzialne np. za: zgazzone światło w łazience, przypominanie o podciąganiu rękawów przy myciu rąk, nadzorowanie porządku (np. w kąci przyrody), rozdawanie sztuczków, przygotowywanie kredek.

4. Wspólne rozwiązywanie problemów grupy

Podobnie można nauczyć dzieci odpowiedzialności za zachowanie, przestrzeganie umów i zgodne współdziałanie. W metodzie pozytywnej dyscypliny służą temu spotkania grupowe³². Przygotowanie do nich należy rozpocząć od nauczenia dzieci mówienia sobie komplementów. Dzieci siadają w kręgu. Nauczyciel je pyta,

³² Wszystkie przedstawione poniżej ćwiczenia zaczerpnięto z publikacji: T. Lasala, J. McVittie, S. Smitha, *Pozytywna dyscyplina w szkole i klasie. Ćwiczenia z uczniami*, Milanówek 2018. Zostały one zmodyfikowane w celu dostosowania do możliwości dzieci przedszkolnych, a także na podstawie doświadczeń autorki niniejszego programu.

czy wiedzą, co to są komplementy. Wyjaśnia, że są to miłe słowa, których używamy, gdy chcemy kogoś za coś docenić. Następnie prosi, aby każde dziecko się zastanowiło, za co chciałoby być docenione. Potem wręcza jednemu z dzieci „mówiący przedmiot”, oznaczający, że osoba, która go trzyma, ma w tej chwili głos. Wybrane dziecko mówi, za co chciałoby być docenione, i podaje „mówiący przedmiot” osobie siedzącej obok. Ta zwraca się do niego, zaczynając od imienia, np. „Aniu, doceniam cię za...”, i mówi to, co dziecko chciało usłyszeć. Docenione dziecko dziękuje za miłe słowa, używając imienia osoby, która je skomplementowała, np. „Dziękuję, Adasiu”. Następnie dziecko, które powiedziało komplement, podaje, za co samo chciałoby być docenione, kolejne dziecko je docenia itd. Zabawa trwa do momentu, aż wszystkie dzieci usłyszą komplement.

Spotkania grupowe należy rozpoczynać od rundy komplementów, ale nieco zmodyfikowanej. Nauczyciel wręcza jednemu z dzieci „mówiący przedmiot”. Ono decyduje, komu chciałoby powiedzieć komplement, który samo wymyśla, i zwraca się do wybranego dziecka, np. „Tomku, chciał(a)bym cię docenić za...”. Należy uczulić dzieci, że **docenia się innych nie za to, jak wyglądają, tylko za to, co ktoś powiedział lub zrobił**. Docenione dziecko dziękuje za komplement. „Mówiący przedmiot” zostaje przekazany kolejnemu dziecku siedzącemu w kręgu (a nie temu, które usłyszało komplement). Zadaniem nauczyciela jest zadbanie o to, aby podczas tej rundy wszystkie dzieci usłyszały komplement. Dlatego kiedy „mówiący przedmiot” wróci do rąk nauczyciela, zwraca się on do dzieci z pytaniem: „Kto nie usłyszał komplementu?”. Jeśli jakieś dzieci się zgłoszą, nauczyciel pyta: „Kto chciałby powiedzieć tym dzieciom komplement?”. Wtedy podnosi się las rąk, więc pominięte dzieci czują się usatysfakcjonowane. Nauczyciel wyznacza dzieci, które powiedzą komplement. Po rundzie komplementów rozpoczyna się właściwe spotkanie grupowe, na którym należy omówić aktualne problemy występujące w grupie – te, które zauważył nauczyciel, lub te, które zostały wcześniej zgłoszone przez dzieci.

Problem, który zaistniał w grupie, można wyłonić poprzez ćwiczenie „ugryzienia i życzenia” (należy je przeprowadzić innego dnia). Podczas tego ćwiczenia dzieci siedzą w kręgu. Nauczyciel trzyma dwa przedmioty: jeden wizualizujący ugryzienia (np. smok, dinozaur), drugi – życzenia (np. gwiazdka, słońce). Dzieci kolejno biorą oba przedmioty i podnosząc najpierw ten symbolizujący ugryzienia, mówią: „Gryzie mnie, kiedy ktoś...”. W ćwiczeniu nie używa się nigdy imion dzieci, aby nie stało się ono rundą oskarżeń. Dzieci posługują się określeniem „ktoś”, aby oddzielić problem od osoby. Następnie podnoszą przedmiot symbolizujący życzenia i mówią: „Chciał(a)bym, żeby...”. Nauczyciel powinien

przypominać dzieciom, aby zawsze mówiły, czego by chciały, a nie – czego by nie chciały, np. „Gryzie mnie, kiedy ktoś zabiera mi zabawki. Chciał(a)bym, żeby poprosił mnie o zabawkę”. Należy poprawić dziecko, gdy powie: „chciał(a)bym, żeby nie zabierał mi zabawki”.

Kiedy został już wyłoniony problem na spotkanie grupowe, nauczyciel przedstawia go grupie. Nie wskazuje nikogo imiennie – to jest wspólny problem grupy, który należy rozwiązać. Następnie pyta dzieci: „Co możemy zrobić, żeby ten problem nie występował?”. Pomysły dzieci trzeba weryfikować. Powinny one być pomocne, nie zaś raniące: ich celem jest rozwiązanie problemu, a nie ranienie (karanie innych). Jeśli dzieci zaproponują: „Trzeba ukarać osobę, która zabiera innym zabawki”, nauczyciel powinien spytać, jak będzie się czuła ukarana osoba, czy to rozwiązanie jest dla niej pomocne, czy raniące. Jeśli jest raniące, należy szukać innego rozwiązania. Na początku nauczyciel może dzieciom podpowiadać rozwiązania, np. aby dziecko, któremu ktoś próbuje zabrać zabawkę, powiedziało: „Jeśli chcesz zabawkę, to mnie poproś”. Należy jednak pamiętać, że to dzieci decydują, jakie rozwiązania danego problemu wybiorą. Nauczyciel zapisuje je na kartonie, a obok dodaje uproszczone rysunki lub piktogramy. Karton z rozwiązaniami należy powiesić w widocznym miejscu i odwoływać się do niego w razie potrzeby: „Pamiętasz / Pamiętacie, co ustaliliśmy?”.

Jeśli problem będzie nadal występował, należy zorganizować kolejne spotkanie grupowe. Nauczyciel mówi na nim dzieciom: „Omawialiśmy problem... Ustaliliśmy..., ale nadal dzieci często zabierają innym zabawki bez pytania. Sposoby rozwiązania tego problemu, które wymyśliśmy, nie sprawdziły się. Co wobec tego proponujecie?”. Dzieci zgłaszają kolejne pomysły i zobowiązują się do ich stosowania. Tak należy postępować do momentu, aż problem zdecydowanie się zmniejszy. Dzieci będą zaangażowane w jego rozwiązanie, ponieważ to one są pomysłodawcami sposobów postępowania i czują się odpowiedzialne za rozwiązanie problemu, a także za funkcjonowanie grupy przedszkolnej.

Do prawidłowego przeprowadzenia spotkania grupowego dzieciom potrzebne są następujące umiejętności: słuchanie innych, czekanie na swoją kolej do wypowiedzi, szacunek dla cudzych poglądów, rozumienie, że każdy może mieć inne zdanie na ten sam temat, zawieranie kompromisu, właściwy stosunek do błędów.

5. Plan dnia

Bardzo pomocny w pracy z dziećmi w przedszkolu jest plan dnia. Należy omówić z nimi schemat porządku dnia w przedszkolu i zaangażować je w wieszanie ilustracji, napisów lub piktogramów przedstawiających czynności,

które dzieci po kolei podejmują w ciągu dnia pobytu w przedszkolu. Przykładowy plan:

- Schodzenie się dzieci. Zabawy dowolne.
- Ćwiczenia poranne / zabawa ruchowa.
- Zabiegi higieniczne.
- Śniadanie.
- Zajęcia z całą grupą.
- Zabawy na placu zabaw, a w przypadku brzydkiej pogody – w sali.
- Zabiegi higieniczne.
- Obiad.
- Mycie zębów.
- Odpoczynek (czytanie książek, słuchanie muzyki relaksacyjnej, a w przypadku małych dzieci leżakowanie).
- Zabawy dowolne.
- Zabawa ruchowa.
- Podwieczorek.
- Rozchodzenie się do domu.

Codziennie rano w miejscu zajęć z całą grupą dzieci mogą wieszać ilustracje przedstawiające te aktywności, które w danym dniu będą realizowane. Taka wizualizacja porządkuje dzieciom dzień, sprawia, że przyzwyczajają się do określonego rytmu. W sytuacji gdy dzieci chciałyby się jeszcze bawić, a zbliża się pora posiłku, nauczyciel może się odwołać do planu dnia – wykazać zrozumienie dla uczuć dzieci i jednocześnie szacunek dla sytuacji: „Rozumiem, że chcielibyście się bawić, ale sprawdźcie w planie dnia, na co jest teraz czas”.

6. Samodzielne rozwiązywanie konfliktów

Dzieci powinny być uczone samodzielnego rozwiązywania konfliktów oraz odpowiedzialności za poszukiwanie właściwych rozwiązań. Zadaniem nauczyciela nie jest dociekanie, kto zawinił, tylko pomoc w rozwiązaniu trudnej sytuacji i nauczenie dzieci, jak mają się zachować w przyszłości, aby taka sytuacja nie wystąpiła, a jeśli wystąpi – co zrobić, aby ją rozwiązać. Dzieci powinny się uczyć zachowań, które nie doprowadzają do konfliktu, lub szukać rozwiązania, gdy do konfliktu dojdzie. Dlatego kiedy dzieci się kłócą, nauczyciel rozpoczyna od pytania, czy może im pomóc, czy dzieci chcą jego wsparcia. Jeśli któreś dziecko powie np. „Ja się chcę bawić tymi klockami i on też”, zamiast rozsądzać: „Podzielcie się nimi” lub „Bawcie się razem”, nauczyciel powinien stwierdzić: „Mamy tylko tyle tego rodzaju klocków, a wy oboje chcecie się nimi bawić. Rzeczywiście jest to trudna sytuacja. Jak myślicie, co możecie zrobić w tej sytuacji?”. Dzieci doskonale znajdują takie rozwiązanie, z którego obie strony będą zadowolone. Ponieważ jest to ich pomysł, nie mają kłopotu z jego akceptacją. Natomiast jeśli rozwiązanie zaproponuje nauczyciel, dzieci przyjmą je jako narzuconą regułę i nie będą z niego zadowolone.

Na początku można dzieciom podpowiadać rozwiązania, np. „Możecie się bawić razem”, „Możecie się podzielić klockami”, „Najpierw może się pobawić jedno z was, a potem drugie”. Jednak decyzja należy do dzieci.

Innym doskonałym sposobem rozwiązywania konfliktów jest metoda kręgów naprawczych, przy czym w przedszkolu stosuje się jej uproszczony model. W tej metodzie nauczyciel pełni funkcję mediatora, który pomaga zwaśnionym stronom usłyszeć się nawzajem.

Sytuacja przykładowa: Kasia (K) i Ola (O) się kłócą i któraś z nich (np. Kasia) przychodzi do nauczyciela (N) ze skargą:

K: *Ola nie chce się ze mną bawić.*

N: (podchodzi z Kasią do Oli) *Olu, Kasia chciała ci coś powiedzieć.*

N: (nauczyciel wraz z Olą zwracają się do Kasi) *Kasiu, co chciałaś powiedzieć Oli?*

K: *Chciałam się z tobą bawić, ale ty nie chciałaś.*

N: (zwraca się do Oli) *Olu, co usłyszałaś? (nie pyta, co powiedziała Kasia)*

Zadaniem Oli jest powtórzenie (swoimi słowami) tego, co powiedziała Kasia. Chodzi o to, aby się upewnić, że druga strona usłyszała, co ma jej do powiedzenia pierwsza osoba. Jeśli Ola powtórzy sens wypowiedzi Kasi, należy ją zapytać:

N: *Co chciałabyś powiedzieć Kasi?*

O: *Bo ty chciałaś bawić się w coś innego, a ja nie chcę się w to bawić.*

N: (zwraca się do Kasi) *Co usłyszałaś od Oli?*

K: *Usłyszałam, że ona chciała się bawić w coś innego.*

N: *I co chcesz powiedzieć Oli?*

K: (prawdopodobna odpowiedź) *Pobawmy się w to, co ty chcesz, a potem w to, co ja chciałam.*

N: (zwraca się do Oli) *Olu, co ty na to?*

Zwykle Ola zgadza się na taki pomysł i kwestia zostaje rozwiązana.

Nauczyciel nie rozstrzyga konfliktu, pomaga jedynie stronom zrozumieć się nawzajem i wspólnie poszukać rozwiązania. W ten sposób dzieci uczą się samodzielnego rozwiązywania konfliktów.

Pomocne w rozwiązywaniu trudnych sytuacji będzie rozwijanie u dzieci takich umiejętności społecznych, jak: słuchanie, stosowanie komunikatu „ja” (czyli mówienie o swoich uczuciach, branie za nie odpowiedzialności), komunikowanie swoich emocji i potrzeb, reagowanie na zaczepki, rozwiązywanie problemów, stosowanie samokontroli, a ponadto stosowanie wszystkich ćwiczeń rozwijających teorię umysłu.

Pomaganie dzieciom w szukaniu rozwiązań, uczenie konkretnych zachowań zastępuje w pozytywnej dyscyplinie stosowanie kar lub – nazywanych łagodniej, ale znaczących to samo – konsekwencji. Stosowanie kar nie uczy dziecka właściwego zachowania, jest to jedynie

komunikat „tak nie można robić”; na domiar złego poniża dziecko. Jane Nelsen twierdzi, że dziecko karane reaguje na jeden z czterech sposobów. To tzw. **4R kary**³³:

- 1. Rozgoryczenie** – „To nie fair. Dorosłym nie można ufać”.
- 2. Rewanż**, czyli zemsta – „Teraz są góra, ale ja im jeszcze pokażę”.
- 3. Rebelia** – „Zrobię im na złość, żeby zobaczyli, że wcale nie muszą robić tak, jak mi każą”.
- 4. Rejterada**, czyli wycofanie się, które może przybrać jedną z dwóch form: przebiegłość – „Następnym razem nie dam się złapać” lub obniżone poczucie własnej wartości – „Jestem złą osobą”.

7. Nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami

Do trudnego, niepoprawnego zachowania dziecka nauczyciel powinien podchodzić jak do błędu w nauce poprawnego zachowania. Błędy zaś powinny być traktowane jako okazja do nauki, a nie powód do kary. Dziecko trzyletnie, które przychodzi do przedszkola, niejednokrotnie przebywało dotychczas tylko z dorosłymi. Wszystkie zabawki należały do niego, nie musiało ćwiczyć umiejętności dzielenia się nimi, proszenia o nie i nie miało do tego okazji. Trudno karać dziecko za brak umiejętności, których dotychczas nie miało gdzie zdobyć. Zadaniem nauczyciela jest nauczyć małego przedszkolaka zachowania się w różnych sytuacjach, a nie karać go za to, że zabiera innym zabawki lub nie chce się nimi podzielić.

W nowej sytuacji dziecko jest sfrustrowane, zdenerwowane i zagubione. Trudne zachowania dzieci wynikają z braku konkretnych umiejętności społecznych oraz z nieumiejętności radzenia sobie z trudnymi emocjami, dlatego jednym z zadań nauczyciela w przedszkolu jest uczyć dzieci rozpoznawania, nazywania emocji i radzenia sobie z nimi. Dzieci powinny wiedzieć, że mogą czuć złość, gniew, smutek, że są to naturalne emocje, które odczuwają wszyscy ludzie. Jednocześnie powinny zdawać sobie sprawę z tego, że przeżywanie trudnych emocji nie usprawiedliwia agresywnych zachowań. Już trzyletnie dzieci powinny poznawać różne strategie radzenia sobie z trudnymi emocjami. Dobrze byłoby, gdyby знаły działanie mózgu, oczywiście w bardzo dużym uproszczeniu. Warto im powiedzieć, że gdy jesteśmy zdenerwowani, część mózgu odpowiedzialna za myślenie nie działa poprawnie i wtedy możemy zrobić różne złe rzeczy, dlatego nie należy działać pod wpływem silnych emocji. Trzeba się uspokoić i dopiero wtedy – gdy emocje opadną – podjąć działanie.

³³ J. Nelsen, dz. cyt.

W każdej sali przedszkolnej powinno się znajdować miejsce „pozytywnej przerwy” (np. mały namiot lub poduszka), do którego może się udać dziecko, gdy jest zdenerwowane. Można wspólnie z dziećmi nazwać to miejsce, np. kącikiem spokoju. Nie może to być miejsce kary! Dzieci idą do miejsca „pozytywnej przerwy”, gdy same czują taką potrzebę. Trzeba spytać dziecko, czy chce tam pójść, aby się uspokoić. Można tam powiesić ilustracje przypominające dzieciom o strategiach radzenia sobie z trudnymi emocjami, jak oddychanie, liczenie, opowiedzenie komuś o tym, co nas zdenerwowało. W kąciaku „pozytywnej przerwy” można zgromadzić np. pluszaki, do których dziecko może się przytulić, gniotki, folię bąbelkową, kartki, kredki.

Nauczyciel, który wie, jak działa mózg w warunkach stresu, powinien także wiedzieć, że nasz organizm wybiera wówczas atak lub ucieczkę. Jeśli dzieci w momencie zdenerwowania nie będą miały dokąd uciec, odejść tam, gdzie nikt nie będzie im przeszkadzał, gdzie mogą pobyć same i się uspokoić – będą atakować.

Trzeba omówić z dziećmi sposób korzystania z kąciaka „pozytywnej przerwy”. Może się tam znajdować w danym momencie tylko jedno dziecko. Inni nie mogą podchodzić, przeszkadzać dziecku, które tam przebywa, ponieważ skoro wybrało to miejsce, to znaczy, że chce pobyć samo, chce się uspokoić w sposób wybrany przez siebie.

8. Nawiązanie relacji z dzieckiem

Alfred Adler twierdzi, że dziecko, które się źle zachowuje, to dziecko zniechęcone, takie, które nie czuje przynależności i znaczenia. W pozytywnej dyscyplinie zachowanie porównuje się do góry lodowej. To, co obserwujemy w zachowaniu dziecka, to tylko czubek tej góry. Najważniejsza jej część jest ukryta pod powierzchnią wody, a u dziecka – w jego wnętrzu. Jeśli skupimy się tylko na czubku góry lodowej i spróbujemy wepchnąć ją pod wodę, góra wyskoczy z niej jeszcze wyżej. Podobnie z zachowaniem dziecka: jeśli zastosujemy kary, nastąpi eskalacja problemów i zachowanie się pogorszy. Aby pomóc dziecku, nauczyciel musi się dowiedzieć, co ono ukrywa w środku, jakie doświadczenia, myśli, potrzeby i przekonania kryją się za jego zachowaniem.

Według metody pozytywnej dyscypliny dzieci – dążąc do tego, aby poczuć się częścią grupy, społeczności, aby poczuć znaczenie – mogą wybrać jeden z błędnych celów:

- władzę – takie dziecko myśli: „przynależę, gdy rządzę, albo przynajmniej nie pozwolę innym rządzić mną”;
- uwagę – „przynależę, gdy jestem w centrum uwagi”;
- zemstę – „zostałem zraniony / zostałam zraniona, więc mam prawo ranić innych”;
- brak wiary – „ponieważ w żaden sposób nie mogę uzyskać poczucia przynależności, poddaję się”.

Błędny cel	Zachowanie dziecka
władza	<ul style="list-style-type: none"> • Jest zawsze na „nie”. • Mówi, że wszystko jest głupie i beznadziejne. • Robi wszystko na swój sposób. • Nie słucha nauczyciela. • Chce dowodzić w każdej grupie. • Klóci się z byle powodu i o wszystko.
uwaga	<ul style="list-style-type: none"> • Robi wszystko, aby być w centrum uwagi. • Błaznuje. • Popisuje się. • Robi co innego niż pozostałe dzieci. • Guzdrze się. • Uduje, że nie potrafi czegoś zrobić. • Zawsze chce być pierwsze. • Trzyma się blisko nauczyciela, aby rozmawiał tylko z nim.
zemsta	<ul style="list-style-type: none"> • Rani wszystkich dookoła. • Mówi przykre, wulgarne słowa. • Niszczy przedmioty. • Obraża wszystkich. • Jest mściwe.
brak wiary	<ul style="list-style-type: none"> • Zachowuje się tak, jakby chciał stać się niewidoczny. • Na każde zadanie reaguje płaczem, ponieważ uważa, że sobie z nim nie poradzi. • Rano, od razu po przyjsciu do przedszkola, pyta, co dziś będziemy robić. • Stara się wzbudzić litość. • Stwarza wrażenie bezradności.

W przypadku gdy dziecko przejawia zachowania świadczące o wybraniu któregoś z tych błędnych celów (patrz: tabela powyżej), zalecane są konkretne metody oddziaływania. Jednak aby były one skuteczne, istnieje niezbędny warunek – nawiązanie relacji z dzieckiem.

Każde dziecko, nawet to, które sprawia najwięcej kłopotów, musi mieć poczucie, że jest akceptowane i lubiane przez nauczyciela, że wychowawcy na nim zależy. Relację z dzieckiem można zbudować jedynie w „specjalnym czasie”. Jest to czas poświęcony tylko danemu dziecku, kiedy nauczyciel koncentruje na nim całą uwagę. To nie musi trwać długo. Dobrym momentem do nawiązania relacji jest poranek, gdy dzieci schodzą się do przedszkola. Można wtedy zagrać w coś z dzieckiem, poukładać puzzle, pobawić się z nim lub chociaż zauważyć jego obecność, zamieniając z nim kilka zdań, pytając, co robiło wczoraj po powrocie z przedszkola,

jak spędzało czas. Jeśli dziecko sprawia problemy wychowawcze, warto poprosić rodziców, aby (jeśli to możliwe) przyprowadzili dziecko do przedszkola wcześniej niż zazwyczaj, i poświęcić mu więcej czasu. Na pewno zaprocentuje to lepszym zachowaniem dziecka w dalszej części dnia.

Pozytywna dyscyplina proponuje konkretne narzędzia do pracy z dziećmi, które wybrały jeden z błędnych celów.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało władzę

Przed wszystkim nie można pozwolić się wciągnąć dziecku w walkę o władzę. Trzeba się obronić przed myśleniem „pokażę ci, kto tu rządzi”. Należy przedłożyć relację ponad to, kto ma w danej sytuacji rację i kto wygra tę przepychankę. Podczas pracy z takim dzieckiem najważniejszym słowem jest „wybór”. Dziecku walczącemu o władzę nauczyciel nie powinien nic narzucać. Jeśli to tylko możliwe, powinno mieć ono wybór: jak chce wykonać dane zadanie, kiedy, z kim. Wybór powinien być oczywiście ograniczony (wystarczą dwie propozycje), niemniej dziecko musi mieć poczucie, że to ono decyduje. Trzeba takiemu przedszkolakowi dać możliwość zaspokojenia potrzeby władzy, ale przeformatować ją w taki sposób, aby służyła innym. Najlepiej wyznaczyć dziecku odpowiedzialne zadanie. Można je np. poprosić, aby zaproponowało jakąś zabawę, zaopiekowało się kolegą, który nie może się odnaleźć w grupie, pomogło w czymś nauczycielowi – czyli zaangażować je w działania, w których jego skłonności przywódcze mogą się sprawdzić i które jednocześnie przyniosą korzyść innym.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało uwagę

Na wygaszenie takiego zachowania nie ma innego sposobu niż „nakarmienie” dziecka swoją uwagę. Kluczowym narzędziem w postępowaniu z nim jest „specjalny czas”. Kiedy dziecko przychodzi rano do przedszkola, nauczyciel powinien je zauważyć, przywitać się z nim, poświęcić mu swój czas i uwagę – takie dzieci chętnie opowiadają o sobie. Następnie warto, aby nauczyciel podkreślił, że miło mu się spędza / spędzało z dzieckiem czas i że chętnie pobawi się z nim także po zajęciach. Gdy dziecku poświęci się uwagę i obieca zrobić to ponownie za jakiś czas, ułatwi mu to dostosowanie się do zasad podczas zajęć. W ciągu dnia nauczyciel powinien wysyłać dziecku częste komunikaty niewerbalne, świadczące o tym, że je zauważa, np. przechodząc obok, pogłaskać je po głowie, uśmiechnąć się do niego od czasu do czasu, pokazać uniesiony kciuk. Dziecko, któremu zależy na skupieniu na sobie czyjejś uwagi, powinno być angażowane w pomoc nauczycielowi i innym dzieciom.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało zemstę

Najważniejsze w pracy z takim dzieckiem jest wykazanie zrozumienia dla jego uczuć, wysłuchanie go i nauczenie radzenia sobie z trudnymi emocjami. Często są to dzieci, które doświadczają przemocy w domu lub są jej świadkami. Gdy są zestresowane i zdenerwowane, naśladują jedyną wzorce zachowań, jakie znają, czyli przemoc. Nauczyciel nie może dać się wyprowadzić dziecku z równowagi. Musi pamiętać, że być może jest dla dziecka jedynym wzorem, jak się zachować w trudnych sytuacjach bez użycia agresji. Może pokazać, że sytuacje konfliktowe można rozwiązywać poprzez rozmowę. Powinien być uprzejmy, a zarazem stanowczy: wykazać zrozumienie dla uczuć dziecka i dezaprobatę dla jego zachowania, np. „Widzę, że jesteś zdenerwowany. Masz do tego prawo, ta sytuacja mogła cię wyprowadzić z równowagi. Jednocześnie nie akceptuję takiego zachowania”. Nie można stosować słowa „ale”, ponieważ dla słuchającego oznaczałoby to, że wszystko, co było powiedziane przed „ale”, jest nieważne. Zamiast „ale” należy mówić „jednocześnie” lub „i”.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało brak wiary

Nauczyciel powinien pamiętać, że nikomu nie da się wmówić wiary w siebie. Aby ktoś uwierzył w swoją skuteczność, swoje umiejętności, musi doświadczyć tego w działaniu. Dlatego nauczyciel powinien: dawać dziecku zadania dostosowane do jego możliwości; podkreślać, że poradziło sobie ono z nimi, i przypominać mu te sytuacje w chwili zniechęcenia; podkreślać jego mocne strony; uczyć, że każdy jest w jakiejś dziedzinie dobry, a w innej – słabszy. W pracy z takim dzieckiem należy stosować metodę małych kroków. Ważne jest też nauczenie go właściwego podejścia do błędów: pokazanie, że wszyscy popełniają błędy (nauczyciel także), że są one czymś naturalnym w procesie uczenia się. Nauczyciel powinien odpowiednio reagować na błędy popełniane przez wychowanków, tak aby nabierali oni poczucia bezpieczeństwa i wiary we własne możliwości. Dziecko, któremu brak wiary w siebie, powinno być angażowane w prace na rzecz grupy, w pomaganiu innym w tym, w czym samo jest dobre. Należy doceniać każdą jego próbę wykonania jakiegoś zadania, zrezygnować z oczekiwania perfekcji na rzecz doceniania wysiłku.

W pracy z dziećmi zawsze doskonale sprawdzają się humor, zaskoczenie czy odwrócenie uwagi. Aby dzieci chciały z nauczycielem współpracować, powinien on je sobie zjednać. W procesie zjednywania dzieci do współpracy Jane Nelsen wyznacza cztery kroki³⁴:

1. Wyraż zrozumienie dla uczuć dziecka.
2. Okaż empatię.
3. Podziel się swoimi odczuciami i swoim spojrzeniem na sytuację.

4. Zachęć dziecko do szukania rozwiązań.

Przykładowa sytuacja:

1. Nauczyciel powinien się upewnić, co czuje dziecko, i wyrazić zrozumienie dla jego uczuć, np. „Widzę, że jesteś zdenerwowany”.
2. Kiedy dziecko to potwierdzi, np. „Tak, bo chłopcy nie chcą, żebym grał z nimi w piłkę”, nauczyciel może odpowiedzieć: „Tak, to nie jest przyjemna sytuacja. Mnie też jest przykro i jestem zdenerwowany, gdy ktoś nie chce, żebym dołączył do jego grupy”.
3. Zamiast doradzać, osądzać, lepiej zadać dziecku pytanie: „Jak myślisz, dlaczego chłopcy nie chcieli, żebyś z nimi grał?”. Dziecko może odpowiedzieć np. „Powiedzieli, że ich fauluję, ale ja kopnąłem niechcący”.
4. Nauczyciel pyta: „Czy masz jakiś pomysł, żeby następnym razem ta sytuacja się nie powtórzyła?”. Dziecko odpowiada np. „Może następnym razem będę jeszcze bardziej uważał”.

W rozmowie z dziećmi – bardziej od wydawania poleceń – sprawdzają się „pytania pełne ciekawości”. Są to pytania zaczynające się od „co” i „jak”, np. „Co chciałeś osiągnąć?”, „Co sądzisz o tym rysunku?”, „Co sądzisz o tym, co się wydarzyło?”, „Jak postąpiłbyś w tej sytuacji następnym razem?”.

H. Stephen Gleen i Jane Nelsen wyróżnili **siedem ważnych przekonań i umiejętności** koniecznych do rozwoju dzieci kompetentnych społecznie i życiowo:

1. „Jestem zdolny i kompetentny”.
2. „To, co wnoszę, jest ważne i jestem naprawdę potrzebny”.
3. „Mam wpływ na to, co się ze mną dzieje”.
4. Umiejętności intrapersonalne – rozumienie własnych emocji i wykorzystanie tej wiedzy do rozwijania samodyscypliny i samokontroli.
5. Umiejętności interpersonalne – umiejętność współpracy z innymi, zawieranie przyjaźni dzięki dobrej komunikacji, negocjacja, dzieleniu się i empatii.
6. Dobrze rozwinięta umiejętność systemowego podejścia do życia oraz radzenia sobie z konsekwencjami w sposób odpowiedzialny, elastyczny i spójny.
7. Dobrze rozwinięta umiejętność oceny – mądra i spokojna ocena sytuacji zgodnie z wyznawanymi wartościami³⁵.

Jeśli nauczyciel będzie się kierował w swojej pracy budowaniem u dzieci tych przekonań i umiejętności, zagwarantuje im szeroko pojęty sukces i dobre funkcjonowanie w dorosłym życiu, nauczy je odpowiedzialności, poczucia sprawczości, samodyscypliny i samoregulacji.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

IV. Metody, techniki, formy i zasady realizacji programu

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oparta jest na konstruktywistycznej teorii uczenia się. Twórcami tej koncepcji są trzej wybitni psychologowie: Jean Piaget, Lew Wygotski i Jerome S. Bruner. Pierwszy z wymienionych jest twórcą teorii poznawczo-rozwojowej. Jego zdaniem³⁶ dziecko nie przyswaja gotowej wiedzy, tylko samodzielnie tworzy schematy poznawcze w wyniku eksploracji otoczenia, w bezpośrednim kontakcie z przedmiotami i zjawiskami. W procesie tym szczególne role odgrywają asymilacja i akomodacja. Asymilacja to włączanie nowej wiedzy do istniejących już schematów poznawczych. Podczas zdobywania nowych doświadczeń często okazuje się jednak, że nie pasują one do schematów istniejących już w umyśle dziecka. Wtedy zachodzi akomodacja, czyli przekształcanie istniejących już schematów i tworzenie nowych.

W konstruktywizmie istotną funkcję pełni pojęcie strefy najbliższego rozwoju, utworzone przez Lwa Wygotskiego. Dziecko bez pomocy innych rozwiązuje zadania znajdujące się w strefie jego aktualnego rozwoju. Natomiast warunkiem dalszego rozwoju dziecka jest przechodzenie do strefy najbliższego rozwoju. Według Lwa Wygotskiego³⁷ w rozwoju dziecka istotną rolę – oprócz działania na przedmiotach i wchodzenia w interakcje społeczne z rówieśnikami – odgrywa osoba dorosła, z której pomocą dziecko wykonuje zadania znajdujące się w jego strefie najbliższego rozwoju. Nauczyciel powinien być uważny na potrzeby rozwojowe dziecka, aby móc je w tym rozwoju wspierać. Nie musi być ekspertem w każdej dziedzinie, a jedynie obserwatorem, doradcą, organizatorem warunków umożliwiających dziecku zdobywanie nowych doświadczeń i konstruowanie wiedzy.

Ostatni z wymienionej trójki wielkich psychologów, Jerome S. Bruner, podobnie jak wspomniany wcześniej Jean Piaget, podkreślał znaczenie samodzielnej eksploracji przez dziecko otaczającej je rzeczywistości. Według Jerome'a Brunera³⁸, aby dziecko mogło nabyć no-

wej wiedzy, ważne są: umożliwienie mu działania oraz rozmowa, pozwalające przenosić zdobyte doświadczenia na sytuacje życiowe.

1. Metody i techniki

W związku z tym, że program „Drużyna marzeń” oparty jest na konstruktywizmie, metody realizacji programu powinny zapewnić dziecku samodzielne dochodzenie do wiedzy przez gromadzenie doświadczeń. Nauczyciel zaś powinien być menedżerem, osobą organizującą dziecku rzeczywistość w sposób umożliwiający zdobywanie i konstruowanie nowej wiedzy.

W edukacji przedszkolnej najpopularniejsze są **metody według Marii Kwiatowskiej**:

- słowne: rozmowa, pogadanka, praca z książką, opowiadanie, opis, zagadki, żywe słowo, objaśnienia, instrukcje;
- oglądowe: pokaz i obserwacja, osobisty przykład nauczyciela, uprzyśpieszenie sztuki plastycznej, teatralnej i utworów muzycznych;
- czynne: samodzielne doświadczenia, zadania stawiane dziecku do wykonania, ćwiczenia³⁹.

Aby osiągnąć jak najlepsze efekty w pracy z dzieckiem, aby pomóc mu w szybkim uczeniu się, z wyżej wymienionych najkorzystniejsze są metody czynne – i to one powinny być najczęściej wykorzystywane. Metody słowne i oglądowe powinny stanowić ich uzupełnienie.

Najsukuteczniejsze, wspierające motywację wewnętrzną, rozbudzające ciekawość poznawczą i dające dzieciom poczucie sprawczości są metody aktywizujące. Dlatego podczas realizacji programu „Drużyna marzeń” najlepiej stosować opisane poniżej metody i techniki aktywizujące.

Nauka matematyki według koncepcji prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej

Istotą jej założeń jest rozwijanie u dzieci myślenia operacyjnego przez samodzielne działanie – z wykorzystaniem prostych pomocy dydaktycznych, przedmiotów codziennego użytku. Niezbędnym elementem jest gromadzenie

³⁶ J. Piaget, dz. cyt.

³⁷ L.S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa 1971.

³⁸ J.S. Bruner, *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania*, Warszawa 1978.

³⁹ M. Kwiatowska (red.), *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, Warszawa 1985.

przez dzieci wielu samodzielnych doświadczeń, dzięki którym dostrzegają schematy i dokonują uogólnień. Autorka koncepcji edukację matematyczną rozumie szeroko – jako wspomaganie rozwoju myślenia dzieci i hartowanie ich odporności emocjonalnej.

Z badań nad uzdolnieniami matematycznymi dzieci, przeprowadzonych pod kierunkiem prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej w latach 2007–2010, wynika, że ponad połowa dzieci w ostatnim roku edukacji przedszkolnej przejawia uzdolnienia matematyczne, a co czwarte dziecko wykazuje wybitne uzdolnienia⁴⁰. Ostatnie lata edukacji przedszkolnej i pierwsze lata edukacji szkolnej to okres krytyczny (a więc taki, w którym dziecko jest szczególnie otwarte i podatne na zdobywanie danej umiejętności) dla rozwoju zdolności matematycznych. Jeśli w tym czasie dziecko nie otrzyma odpowiedniego wspomaganie w zakresie rozwijania tych zdolności, szansa zostanie zaprzepaszczone na zawsze i już nigdy nie da się tego naprawić.

Prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska stwierdza, że dzieci przejawiające uzdolnienia matematyczne charakteryzują się następującymi cechami⁴¹:

- wyróżniają się wśród rówieśników szybkością nabywania umiejętności matematycznych;
- szybciej niż rówieśnicy rozumują na poziomie operacyjnym, szybciej posługują się symbolami matematycznymi;
- wykazują poczucie sensu zarówno w zadaniach szkolnych, jak i sytuacjach życiowych związanych z liczeniem;
- chętnie liczą w różnych sytuacjach i wyszukują okazje do liczenia, rachowania, mierzenia itp.;
- dłużej niż inne dzieci potrafią skupić się na zadaniach matematycznych, zniechęcają się, kiedy dorośli nie zwracają uwagi na ich aktywność matematyczną;
- wytrwale dążą do rozwiązania zadań zarówno przedszkolnych, jak i życiowych, nie zniechęcają się, podejmując kolejne próby.

Nauczyciele, obserwując swoich podopiecznych, powinni zwracać uwagę na te cechy i wspierać zauważone zdolności. Przy czym prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska podkreśla różnicę między uczeniem a wspomaganie rozwoju. Uczenie jest niezbędnym elementem wspomaganie rozwoju, aby jednak ten proces przebiegał prawidłowo, zadania stawiane dziecku powinny być z zakresu jego strefy najbliższego rozwoju. To potrzeby rozwojowe i możliwości dziecka (a nie plan nauczyciela stworzony bez znajomości dziecka) powinny decydować o tym, czego się ono uczy. Dlatego bardzo istotną kwestią jest diagnoza umiejętności dzieci, która stanowi podstawę wspomaganie rozwoju. Uczenie dzieci pojęć, które są

poza ich zasięgiem, tylko dlatego, że tak jest zapisane w programie, może zniechęcić do nauki. Jeśli zadania wymagają od dziecka zbyt dużego wysiłku, zaczyna ono postrzegać uczenie się jako proces zbyt trudny, a propozycje nauczyciela – jako wykraczające poza jego możliwości. Powoduje to obniżenie jego samooceny i wiary w siebie. Dziecko zaczyna obronnie reagować na uczenie, co jest trudne do zmiany i naprawienia. Z kolei jeśli zadania będą zbyt łatwe dla dziecka uzdolnionego matematycznie, również spowodują jego zniechęcenie. Dzieci w jednej grupie wiekowej nie mogą uczyć się tego samego, rozwiązywać zadań w takim samym tempie i w taki sam sposób.

Dzieci lubią się uczyć, są ciekawe świata, a zadaniem nauczyciela jest wykorzystać tę ciekawość i motywację. Prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska zachęca do podążania za dzieckiem, rozwijania jego ciekawości, podtrzymywania jej w celu zdobycia przez dziecko nowych umiejętności i przedłużenia jego procesu uczenia się. Dziecko ćwiczy te umiejętności, które są w zasięgu jego obecnego rozwoju, dlatego trzeba⁴²:

- śledzić czas rozwojowy, w którym dziecko jest zainteresowane opanowaniem danej umiejętności;
- pokazywać dziecku kolejne czynności składające się na daną umiejętność;
- powstrzymać się od wyrażania krytyki miną, gestem, słowem.

Nauczyciel musi pamiętać o różnicach indywidualnych w tempie uczenia się poszczególnych dzieci. Niektórym wystarczy kilka powtórzeń, aby opanować nową umiejętność, inne potrzebują aż kilkunastu.

Aby dziecko zbudowało w swoim umyśle nową wiedzę, potrzebuje zgromadzenia wielu doświadczeń. Odbywa się to w trakcie zabawy. Błędem jest podawanie dziecku gotowej definicji, np. „To jest trójkąt, ma trzy boki i trzy kąty”. Nauczyciel powinien organizować sytuacje umożliwiające dziecku gromadzenie doświadczeń, pozwalających mu konstruować wiedzę. Powinien dostarczyć dziecku jak najwięcej przedmiotów (najlepiej z najbliższego otoczenia dziecka, codziennego użytku), aby mogło nimi manipulować. Mogą to być: fasolki, guziki, patyczki, kasztany itp. W celu łatwiejszego organizowania i przeprowadzania zabaw zaleca się przygotowanie dywanika dla każdego dziecka, aby mogło na nim układać przedmioty do manipulowania. Zamiast wydawać dziecku słowne instrukcje, należy zachęcić je do wspólnego działania. Podczas manipulowania przedmiotami dziecko powinno mówić, aby nazywać sens wykonywanych czynności. Pozwala to nauczycielowi zorientować się, czy myślenie dziecka podąża we właściwym

⁴⁰ E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dziecięca matematyka 20 lat później*, Kraków 2015.

⁴¹ Tamże, s. 239.

⁴² E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu*, Kraków 2012.

kierunku. Ważne jest, aby nie ograniczać zakresu liczenia do 10, ponieważ to zaburza i utrudnia zrozumienie zasad matematycznych.

Istotne w rozwoju dziecka są zadawane przez nie pytania i udzielane przez nauczyciela odpowiedzi. Nauczyciel nie może okazywać irytacji z powodu zadawania przez dziecko pytań. Powinien odpowiadać na nie ze spokojem, w sposób konkretny, dostosowany do aktualnej wiedzy dziecka. Jeśli nie zna odpowiedzi na zadane pytanie, powinien się do tego przyznać, obiecać, że to sprawdzi, i odpowiedzieć później.

Prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska wskazuje 15 bloków tematycznych z zakresu edukacji matematycznej dzieci, przy czym podział treści nie uwzględnia wieku dziecka:

1. Orientacja przestrzenna i porozumiewanie się z innymi

Rozwijanie tej umiejętności należy rozpocząć od kształtowania u dzieci świadomości schematu własnego ciała oraz umiejętności porozumiewania się werbalnego i niewerbalnego. Następnie przechodzi się do ćwiczeń rozpatrywania kierunków w odniesieniu do własnego ciała, a potem w odniesieniu do innej osoby lub wybranego obiektu.

2. Rytm

Samo zauważenie rytmu i jego kontynuacja są dla dziecka banalne. Istotą nauki rytmów jest rozwijanie u dzieci umiejętności przekładania zauważonej regularności z jednej reprezentacji na inną.

3. Kształtowanie umiejętności liczenia

Dzieci powinny liczyć codziennie – wszystko, co zauważą w swoim otoczeniu. Nie można im ograniczać zakresu liczenia. Nie trzeba im wyjaśniać reguł liczenia, tylko stworzyć warunki do jak największej liczby doświadczeń, ułatwiających dostrzeżenie regularności stosowanej przy liczeniu, oraz dać możliwości odróżniania liczenia błędnego od poprawnego. Kiedy dziecko liczy, trzeba je obdarzyć uwagą i podpowiadać mu kolejne liczebniki; nie należy mu przerywać liczenia ani go strofować, gdy popełnia błędy.

4. Rachowanie

Sposób dodawania i odejmowania obiektów oraz ustalanie wyniku są uzależnione od poziomu rozwoju dziecka. Liczenie na palcach ułatwia dzieciom przejście na wyższy poziom. Zanim dziecko zacznie rachować w pamięci, potrzebuje około dwóch lat doświadczeń w tym zakresie. W tym czasie musi przejść etapy rachowania na zbiorach zastępczych oraz doliczania i odliczania.

5. Wiązanie przyczyny ze skutkiem

Rozwijanie myślenia przyczynowo-skutkowego ma służyć temu, aby dzieci:

- potrafiły odróżnić skutki zmian odwracalne lub częściowo odwracalne od tych nieodwracalnych;

- przewidywały skutki zmian zarówno w sytuacjach życiowych, jak i w zadaniach matematycznych z treścią;
- rozumiały sens równości i nierówności i przewidywały rezultaty rachowania w pamięci.

6. Klasyfikowanie

Klasyfikowanie przebiega etapami zależnymi od poziomu rozwoju umysłowego dzieci. Kolejność wygląda następująco:

- łączenie 2 przedmiotów, które do siebie pasują, np. lalki i wózka, farby i pędzla, igły i nitki, psa i budy;
- łączenie 3 obrazków i tworzenie na ich podstawie miniopowiadania, np. pani, garnek, marchewka – „Pani ugotuje zupę”; pan, wędka, ryba – „Pan złowi rybę wędką”;
- łączenie więcej niż 3 kart w celu utworzenia kolekcji z obiektem centralnym, np. stetoskop, strzykawka, butelka z lekarstwem, mężczyzna (mężczyzna to obiekt centralny – lekarz będzie tymi przedmiotami leczył pacjenta); grzebień, suszarka, nożyczki, kobieta (kobieta to obiekt centralny – fryzjerka zrobi z pomocą tych przedmiotów fryzurę);
- tworzenie kolekcji bez karty centralnej, np. nożyczki, suszarka, wałki do włosów (to przedmioty wykorzystywane przez fryzjera);
- klasyfikowanie na poziomie operacji konkretnych (na tym poziomie dzieci klasyfikują dopiero w dziewiątym roku życia).

Aby dzieci nauczyły się klasyfikowania, powinny manipulować przedmiotami lub obrazkami.

7. Kształtowanie pojęcia liczby naturalnej

Kształtowanie pojęcia liczby naturalnej powinno być połączone ze wspomaganiem rozwoju myślenia operacyjnego. W celu ułatwienia dzieciom zdobycia umiejętności ustalania równoliczności zbiorów oraz rozumienia aspektu kardynalnego i porządkowego liczby trzeba organizować sytuacje zadaniowe i kierować dziecięcym wnioskowaniem.

8. Układanie i rozwiązywanie zadań arytmetycznych

Etapy wdrażania dzieci do układania i rozwiązywania zadań z treścią:

- stwarzanie sytuacji życiowych wymagających liczenia, np. „Podziel cukierki – daj każdemu tyle samo”; nakrywanie do stołu – „Ile kubeczków / talerzy / sztućców trzeba postawić?”;
- rozwiązywanie zadań ilustrowanych obrazkami lub z zastosowaniem zbiorów zastępczych;
- posługiwanie się uproszczonymi rysunkami i zbiorami zastępczymi podczas rozwiązywania trudniejszych zadań z treścią;
- układanie i rozwiązywanie zadań z pomocą liczmanów, typu kasztany, patyczki.

Zaleca się naprzemienne układanie zadań przez dorosłego i dziecko, przy czym zaczyna dorosły. Następnie dzieci mogą układać zadania w parach – dla siebie nawzajem.

9. Mierzenie długości

Wprowadzanie dziecka w mierzenie długości trzeba rozpocząć od tego, co jest mu najbliższe, a więc jego ciała. Dziecko powinno porównywać różne objekty ze sobą: czy są od niego wyższe, czy niższe. Następnie powinno dokonywać pomiarów stopą, łokciem, dłonią, palcami, krokami. Rozumienie sensu mierzenia jest możliwe wtedy, gdy dziecko myśli operacyjnie w zakresie zachowania stałości wielkości ciągłych, dlatego uczenie mierzenia trzeba łączyć ze wspieraniem wnioskowania o stałości długości. Dopiero na końcu przechodzi się do zapoznania dzieci z narzędziami pomiaru długości.

10. Mierzenie płynów

Rozwijanie tej umiejętności musi być poprzedzone ćwiczeniami sprzyjającymi operacyjnemu rozumowaniu w zakresie stałości ilości płynów. Ćwiczenia te nie mogą odbywać się za pomocą obrazków, tylko powinny bazować na doświadczeniach dzieci w manipulowaniu butelkami wypełnionymi płynem, przelaniu płynów, dolewaniu i odlewaniu. Dopiero kiedy dziecko stwierdza, że po wlewniu do naczynia takiej samej ilości wody, mimo różnych kształtów naczyń, ich różnego ułożenia, jest w nich tyle samo wody – można przejść do wprowadzania jednostek miary płynów (1 litr, 2 litry itd.).

11. Zapoznanie dzieci z wagą i sensem ważenia

Wprowadzanie dzieci w świat ważenia i wag trzeba rozpocząć od skonstruowania wagi z patyka. Ćwiczenia w ważeniu powinny służyć rozwijaniu operacyjnego myślenia w zakresie ciężaru. W tym celu dzieci powinny ważyć ten sam przedmiot różnymi „odważnikami”. Powinny też porównywać przedmioty o takiej samej wadze, lecz różnej objętości, aby zauważyć, że ciężar nie zależy od wielkości przedmiotu.

12. Mierzenie czasu – kalendarz i zegar

Wprowadzanie kalendarza należy rozpocząć od uświadomienia dzieciom regularności, następstw dnia i nocy, dni tygodnia, miesięcy w roku, a także zaznajomienia z dwoma znaczeniami słów „tydzień” i „rok” („tydzień” to siedem dni od poniedziałku do niedzieli, ale również siedem dni od dowolnego dnia tygodnia; podobnie jest ze znaczeniem słowa „rok”).

13. Intuicje geometryczne

Intuicje i pojęcia geometryczne dzieci tworzą w swoim umyśle poprzez doświadczenia dotykowe i wizualne. Na ich podstawie rodzi się zarys poszczególnych pojęć geometrycznych. Tworzenie pojęcia

każdej figury geometrycznej przez dzieci powinno się odbywać zgodnie z następującymi etapami:

- manipulowanie różnymi przedmiotami i porównywanie ich kształtu (np. przedmioty okrągłe);
- przedstawienie zauważonego kształtu za pomocą ruchów rąk;
- rysowanie kształtu palcem w powietrzu, obrysowywanie przedmiotów o danym kształcie;
- konstruowanie poznanego kształtu za pomocą sznurka, patyczków itp.;
- klasyfikowanie figur według ustalonej cechy.

14. Mała domowa ekonomia⁴³

Wprowadzenie dziecka w świat wartości pieniądza powinno się odbywać zgodnie z następującymi etapami:

- wymiana przedmiot za przedmiot (rolę pieniędzy mogą pełnić np. ziarna fasoli);
- poznawanie prawdziwych pieniędzy i ich gradacji;
- wymiana pieniędzy na przedmiot, który ma określoną wartość, np. 3 zł;
- rozpoznawanie nominałów monet i banknotów, dobieranie różnych nominałów do zapłaty.

Ten aspekt edukacji powinien być realizowany równoległe z edukacją społeczną. Dzieci powinny wiedzieć, że pieniądze otrzymuje się za pracę i trzeba nimi rozsądnie gospodarować.

15. Konstruowanie gier

Konstruowanie i rozgrywanie gier powinno się odbywać zgodnie z następującymi etapami:

- wspólne z dorosłym konstruowanie gry ściganki;
- konstruowanie i rozgrywanie gier opowiadań;
- tworzenie gier z działaniami matematycznymi.

Podczas badań nad przyczyną niepowodzeń w nauce matematyki prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska zauważyła związek niepowodzeń z brakiem odporności emocjonalnej u dzieci oraz ich słabo rozwiniętą zdolnością do pokonywania trudności. Niestety, życie każdego człowieka wiąże się z pojawianiem się trudnych sytuacji i koniecznością ich pokonywania, dlatego zaleca ona łączenie nauki matematyki z rozwijaniem zdolności do wysiłku intelektualnego, kierowania swoim zachowaniem w sytuacjach trudnych. Każde zadanie matematyczne jest taką trudną sytuacją, która wymaga wysiłku. Dobrym przykładem sytuacji z jednej strony trudnych, z drugiej – atrakcyjnych są właśnie gry, dlatego autorka *Dziecięcej matematyki* zachęca do tego, aby uczyć dzieci sztuki konstruowania gier.

Edukacja matematyczna powinna być realizowana zgodnie z wyznaczoną przez prof. Edytę Gruszczyk-Kolczyńską

⁴³ Nowy blok w porównaniu z zakresem edukacji matematycznej przedstawionym w pierwszym wydaniu *Dziecięcej matematyki*.

kolejnością, ponieważ uwzględnia ona prawidłowości umysłowego rozwoju dziecka. Warunkiem przejścia do trudniejszych zagadnień jest opanowanie przez dziecko zagadnień łatwiejszych.

Metoda projektów

Metoda ta składa się z trzech etapów. Pierwszy to wybór tematu projektu, zgodnego z zainteresowaniami dzieci, i utworzenie tzw. siatki pytań dotyczących wybranej tematyki. To dzieci decydują, czego chcą się dowiedzieć, co je interesuje, i formułują pytania badawcze. Po sformułowaniu pytań starają się udzielić na nie odpowiedzi lub postawić hipotezę. Na drugim etapie dzieci ustalają, w jaki sposób, gdzie, z czyją pomocą mogą zweryfikować postawione hipotezy. Odbывают wtedy wycieczki, zabawy badawcze i spotkania z ekspertami, studiują książki, przeszukują internet. Po zgromadzeniu wystarczającej wiedzy wykonują model przedmiotu swoich dociekań. Na ostatnim, trzecim etapie następuje podsumowanie zdobytej wiedzy i jej prezentacja na forum przedszkola lub przed rodzicami.

Metoda Dobrego Startu prof. Marty Bogdanowicz

Metoda ta przygotowuje dzieci do czytania i pisania, czyli osiągnięcia dojrzałości szkolnej. Jej regularne stosowanie zapewnia profilaktykę w zakresie trudności w uczeniu się, a także wsparcie dla dzieci z ryzykiem dysleksji. Zajęcia budowane są wokół osi, którą stanowi piosenka. Jej tekst jest wykorzystywany do rozwijania funkcji językowych i mowy, stanowi temat zabawy ruchowej (ćwiczenia ruchowe), służy jako podkład muzyczny do ćwiczeń rytmicznych (ćwiczenia ruchowo-słuchowe) i wreszcie jest osnową muzyczną do kreślenia wzorów graficznych (figur geometrycznych) i pisania symboli (liter i cyfr). Ważnym punktem scenariuszy jest także rysowanie / pisanie znaków graficznych na piasku lub innym materiale sypkim. Taka aktywność angażuje wiele zmysłów, jest atrakcyjna dla dzieci. Podsumowując, Metoda Dobrego Startu pozwala na jednoczesne rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowo-słuchowej, niezbędnej w procesie czytania i pisania.

Metoda aktywnego słuchania muzyki według Batii Strauss

Celem tej metody jest przybliżenie dzieciom muzyki klasycznej. Podczas jej słuchania dzieci wykonują ruchy rytmiczne lub taneczne zgodnie ze wskazówkami nauczyciela. Częsty element towarzyszący słuchaniu to odtwarzanie ruchem tematyki utworu lub zabawy pantomimiczne. Dzieci – bawiąc się – rozwijają wyobraźnię, uwalniają się na rytm, zmiany dynamiki, tempa. Zapoznanie się z utworem przebiega zgodnie z następującymi etapami:

- fabularyzowanie muzyki połączone z prostymi ruchami rytmicznymi;
- realizacja w tańcu;
- gra na instrumentach;
- połączenie tańca z instrumentacją;
- mówienie o muzyce.

Metoda Carla Orffa i Rudolfa Labana

Istota tej metody to improwizacja przy muzyce. Umożliwia ona rozwój muzykalności dzieci, ekspresji twórczej, wycucia własnego ciała podczas zabawy. W trakcie zajęć dzieci grają na instrumentach, poruszają się w sposób dowolny przy muzyce, tworzą muzykę, śpiewają, słuchają muzyki podczas improwizacji ruchowej. Do zabaw rytmicznych wykorzystywane są różnorodne, często bardzo oryginalne instrumenty perkusyjne.

Metoda pedagogiki zabawy

To metoda oparta na zabawie integrującej grupę. Wykorzystuje muzykę, ruch, dramę, zabawy rozluźniające, relaksujące. Zabawom towarzyszą radość, wspólne działanie, akceptacja innych dzieci, brak rywalizacji. W zabawę zaangażowani są wszyscy członkowie grupy. Metoda ta, gwarantując dobrą zabawę, jednocześnie uczy współpracy w grupie.

Edukacja przez ruch

Twórczynią tej metody jest Dorota Dziamska. W zadaniach realizowanych tą metodą u dzieci zaangażowane są zmysł słuchu, wzroku, ruchu i dotyku. Podczas słuchania muzyki przedszkolaki rysują, zgodnie z jej rytmem, proste elementy graficzne: kropki, koła, kreski, fale, które stają się podstawą prac plastycznych. Często wykorzystuje się origami. Istotą metody jest holistyczne podejście do człowieka. Czynności podejmowane w czasie zajęć prowadzonych tą metodą wpływają na rozwój wszystkich sfer: fizycznej, emocjonalnej, społecznej i poznawczej oraz służą integracji sensorycznej.

Zabawy badawcze, doświadczenia, eksperymenty

Cechą charakterystyczną tych zabaw jest samodzielne poszukiwanie przez dziecko odpowiedzi na nurtujące je pytania poprzez wykonywanie czynności badawczych. Emocje towarzyszące doświadczeniom oraz samodzielne dochodzenie do wiedzy sprzyjają szybszemu zapamiętywaniu nowych wiadomości. Aktywności te rozwijają procesy umysłowe, takie jak: analiza, synteza, porównywanie i uogólnianie. Sprzyjają koncentracji uwagi i wytrwałości. Dają poczucie sprawczości.

Drama

Polega na utożsamianiu się z jakąś postacią przydzieloną dziecku przez nauczyciela w fikcyjnym zdarzeniu.

Wcielenie się w rolę ułatwia zrozumienie odgrywanej postaci, jej emocji, motywów, punktu widzenia. W dramie nie ma opracowanego scenariusza. Dzieci improwizują na zadany temat. Nauczyciel nie ocenia dzieci. Ich zaangażowanie emocjonalne jest ważnym elementem ułatwiającym i przyspieszającym uczenie się.

Burza mózgów

Polega na szybkim gromadzeniu wielu hipotez zgłaszanych spontanicznie, bez dłuższego zastanawiania się. Wszystkie pomysły są traktowane jednakowo, z taką samą uwagą, nawet jeśli w pierwszym momencie wydają się nietrafione. Dzieci zgłaszają pomysły w celu rozwiązania problemu. Nauczyciel zapisuje wszystkie pomysły, które następnie zostają poddane weryfikacji, i w trakcie dyskusji wyłania się te, które zdaniem większości są najlepsze.

Kodowanie

Kodowanie to zabawy przygotowujące do nauki programowania. Wszyscy żyjemy w świecie kodów, choć nie zawsze to sobie uświadamiamy. Litera to kody językowe; cyfry to kody liczbowe; znaki drogowe to zakodowane informacje na temat zasad poruszania się po drogach; nuty to zakodowane dźwięki. W SMS-ach coraz częściej zamiast słów używamy obrazków symbolizujących nasze emocje czy reakcje. Kodem są używane przez nas powszechnie gesty, np. palec na ustach oznaczający ciszę, uniesiony kciuk jako symbol akceptacji i pochwały. Każda grupa przedszkolna ma swoje kody ułatwiające jej funkcjonowanie, np. dźwięk tamburynu może oznaczać sygnał do przerwy w zabawie czy zbiórkę. Oznaczenia w grach planszowych są zakodowaną informacją dotyczącą zasad gry. Dzieci uczą się kodowania w przedszkolu poprzez porządkowanie, segregowanie, klasyfikowanie. Rozwijaniu tej umiejętności służy odtwarzanie, uzupełnianie, kontynuowanie i samodzielne tworzenie wzorów. Stopniowo uczą się rozpoznawania, rozumienia i stosowania różnorodnych kodów. W trakcie zabawy w kodowanie uczą się precyzyjnego formułowania poleceń – tworzenia algorytmów, czyli przekształcania języka ludzi w język robotów. Zapisują kolejne czynności za pomocą znaków. Uczą się, że precyzyjnie i prawidłowo utworzony ciąg znaków pozwoli na prawidłowe odczytanie go przez robota i wykonanie zaplanowanej czynności. Algorytmy poznają w codziennych sytuacjach życiowych. Ucząc się prawidłowego wykonywania czynności, takich jak np. mycie rąk, ubieranie się, poznają ich kolejne etapy. Zaczynają rozumieć, że aby dane czynności były wykonane właściwie, kolejne ich elementy powinny następować po sobie w określony sposób. Inne umiejętności, których nabywają dzieci w trakcie zabaw z kodami, to poprawne odczytywanie kodów i realizacja

poleceń zgodnie z ich kolejnością. Uczą to rozumienia, w jaki sposób maszyny odczytują kody i jak porozumiewamy się np. z komputerem. Dzieci uczą się precyzyjnego wykonywania instrukcji, a następnie ich tworzenia. Ćwiczenia tego typu rozwijają analityczne i krytyczne myślenie, koncentrację uwagi i umiejętność wyszukiwania błędów.

Program „Drużyna marzeń” w szczególny sposób wspiera rozwój umiejętności społeczno-emocjonalnych dzieci. Realizacji treści z tego zakresu sprzyjać będzie stosowanie elementów Treningu Umiejętności Społecznych.

Trening Umiejętności Społecznych

Według Anny Matczak⁴⁴ umiejętności społecznych nabywamy podczas naturalnych, codziennych sytuacji społecznych i interakcji z innymi. Według Katarzyny Knopp⁴⁵ kompetencje społeczne mogą być także kształtowane i rozwijane w wyniku celowego treningu. U podstaw Treningu Umiejętności Społecznych leży założenie, że dziecko zachowuje się niezgodnie z przyjętymi zasadami lub nie radzi sobie w kontaktach społecznych z powodu braku umiejętności w tym zakresie. Nauczyciel, zamiast pouczać dziecko, mówiąc mu, że zrobiło coś źle, powinien skupić się na uczeniu go konkretnych zachowań. Podobnie jak nie wystarczy pokazać dziecku liter, aby zaczęło ono czytać, tak samo omówienie zasad obowiązujących w grupie przedszkolnej nie wystarczy, aby dzieci zachowywały się zgodnie z nimi. Trzeba wielu objaśnień, instrukcji i ćwiczeń, aby dziecko nabyło określonych umiejętności. Tempo, w jakim przyswoi sobie daną umiejętność społeczną, jest tak samo indywidualne, jak w przypadku nauki czytania czy liczenia. Umiejętności społecznych trzeba uczyć dzieci w tak samo przemyślany, systematyczny sposób jak umiejętności szkolnych.

Trening Umiejętności Społecznych opiera się na czterech regułach nauczania. Są to:

1. Modelowanie – zapoznanie się z prawidłowym zachowaniem w danej sytuacji (filmy wideo, scenki przedstawione przez nauczyciela).
2. Odgrywanie ról – odgrywanie zaplanowanej scenki dotyczącej określonej sytuacji.
3. Informacje zwrotne – informacja uzyskana od obserwujących na temat odegranej roli.
4. Transfer umiejętności – ćwiczenie umiejętności w środowisku domowym i przedszkolnym.

Elementy Treningu Umiejętności Społecznych nauczyciel może wykorzystać w pracy z dziećmi przejawiającymi różnego rodzaju trudności, jak zaburzenia koncentracji,

⁴⁴ A. Matczak, K. Markowska, *Z badań nad uwarunkowaniami kompetencji emocjonalnych*, „Studia Psychologica” nr 11 (1), 2011.

⁴⁵ K. Knopp, *Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży*, Warszawa 2010.

trudności w uczeniu się, nieśmiałość, agresja, nieprze-
strzeganie zasad, nieradzenie sobie z trudnymi emocjami,
konflikty z innymi dziećmi, trudności w kontaktach
społecznych, spektrum autyzmu. Elementy TUS wyko-
rzystane podczas zajęć w przedszkolu będą pomocne
również w pracy z dziećmi, których zachowanie nie spra-
wia trudności. Podniesienie umiejętności społecznych
będzie dla nich korzystne, ponieważ zapewni im lepsze
funkcjonowanie społeczne i przełoży się na lepsze relacje
z otoczeniem, osiąganie sukcesów i satysfakcjonujące,
szczęśliwe życie.

Twórcy metody *skillstreaming* (Treningu Umiejętno-
ści Społecznych) Ellen McGinnis i Arnold P. Goldstein⁴⁶
przedstawiają sposób nauczania 60 umiejętności szkol-
nych. Po przeprowadzeniu diagnozy potrzeb swoich wy-
chowanków w zakresie umiejętności społecznych każdy
nauczyciel powinien skoncentrować się na rozwijaniu
tych, w zakresie których deficyty zaobserwował.

Z dziećmi w wieku przedszkolnym można rozwijać na-
stępujące umiejętności:

1. Radzenie sobie z trudnymi emocjami:
 - znajomość swoich uczuć;
 - radzenie sobie ze swoimi emocjami;
 - rozpoznawanie uczuć innych;
 - okazywanie zrozumienia dla uczuć innych.
2. Komunikacja interpersonalna:
 - słuchanie;
 - komunikat „ja”;
 - komunikowanie swoich uczuć i potrzeb.
3. Umiejętności nawiązywania przyjaźni:
 - zawieranie znajomości;
 - przeproszanie;
 - mówienie komplementów;
 - przyłączanie się do działań innych;
 - radzenie sobie z odrzuceniem;
 - uczestnictwo w grach;
 - prośenie o pomoc;
 - oferowanie pomocy;
 - dzielenie się.
4. Umiejętności alternatywne wobec agresji:
 - reagowanie na zaczepki;
 - rozwiązywanie problemów;
 - stosowanie samokontroli.
5. Umiejętności radzenia sobie ze stresem:
 - czekanie na swoją kolej;
 - radzenie sobie z przegraną;
 - akceptacja odmowy;
 - radzenie sobie z popełnianiem błędów;
 - reagowanie na niepowodzenie.

Z uwagi na coraz większą liczbę uczęszczających
do przedszkola dzieci z zaburzeniami przetwarzania

sensorycznego oraz występowanie tego zaburzenia
u dzieci ze spektrum autyzmu, ADHD, ADD, uczęszcza-
jących do oddziałów ogólnodostępnych, autorka niniej-
szego programu zaleca stosowanie Metody Integracji
Sensorycznej.

Metoda Integracji Sensorycznej

Metoda Integracji Sensorycznej (w skrócie: SI, ang. *Sensory Integration*) powstała około 30 lat temu w USA. Jej twórczynią jest Jean Ayres, psycholog kliniczna, te-
rapeutka. Metoda ta łączy wiedzę z zakresu psychologii,
neurofizjologii i anatomii. Zakłada, że nasze ciało po-
biera zmysłami informacje z otoczenia, po czym są one
identyfikowane i przetwarzane przez mózg. Właściwy
przebieg tego procesu jest warunkiem prawidłowego
funkcjonowania człowieka. Teoria integracji sensorycz-
nej opiera się na kilku założeniach⁴⁷. Jednym z nich jest
zjawisko plastyczności neuronalnej, czyli zdolności mó-
zgu do zmian i modyfikacji. Terapia SI prowadzona przez
specjalistów ma za zadanie – poprzez ukierunkowane
zabawy, ćwiczenia, aktywności, pobudzanie różnych
zmysłów i stymulowanie mózgu – wpływać na popra-
wę przetwarzania informacji. W czasie ćwiczeń dzieci
huśtają się, obracają, czołgają, wspinają, skaczą. Są to
typowe aktywności dzieci w wieku przedszkolnym. Dla-
tego równoległe z terapią prowadzoną przez specjalistę
nauczyciel, zachęcając dziecko i stwarzając mu warunki
do aktywności ruchowej, wspiera rozwój jego integra-
cji sensorycznej. Jeśli tylko jest to możliwe, dzieci po-
winny jak najwięcej czasu spędzać na placu zabaw i na
powietrzu, gdzie oprócz ruchu na ich zmysły oddziałuje
jeszcze wiele innych bodźców, np. zapachy, kolory, po-
wiew wiatru, struktura różnych urządzeń, trawy, piasku.
Jak pisze Carol S. Kranowitz: „Zabawa jest konieczna do
życia”⁴⁸ oraz „Dobre wrażenia sensoryczne nie są ani
dodatkiem, ani nagrodą – są koniecznością”⁴⁹.

W codziennej pracy wychowawczo-dydaktycznej
nauczyciel powinien angażować jak najwięcej zmysłów
dzieci, np. kiedy omawia tematykę świąteczną, dzie-
ci mogą oglądać przyniesione do przedszkola gałązki
drzew iglastych, dotykać igieł, wąchać je, porównywać
ich kolor i twardość. Kiedy omawiany jest temat warzyw
czy owoców, dzieci powinny oglądać prawdziwe warzy-
wa i owoce, a nie przedstawione na obrazkach; powinny
ich dotykać, wąchać je i smakować. Szczególnie pobu-
dzanie zmysłu węchu, którego receptory znajdują się
blisko mózgu, sprzyja jego aktywowaniu. Kiedy tylko jest
to możliwe, nauczyciel powinien uczyć, wykorzystując
realne przedmioty, naturalne obiekty, dawać dzieciom

⁴⁷ Z. Przyrowski, dz. cyt.

⁴⁸ C.S. Kranowitz, *Nie-zgrane dziecko w świecie gier i zabaw*,
Gdańsk 2012, s. 46.

⁴⁹ Tamże.

możliwość manipulowania nimi i poznawania ich za pośrednictwem jak największej liczby zmysłów.

Przy wprowadzaniu zabaw rozwijających zmysły bardzo ważne jest obserwowanie dziecka i jego reakcji oraz dostosowywanie zadań do możliwości dziecka. Bodźce nie mogą być ani za słabe, ani za mocne. Trzeba dostosować siłę stymulacji do preferowanej aktualnie przez dziecko. Podczas zabaw angażujących zmysł dotyku można zaobserwować niechęć dzieci do dotykania niektórych mas. Powinna obowiązywać zasada: „jeśli nie chcesz, to nie musisz dotykać”.

Rozwijaniu zmysłu dotyku sprzyjają:

- doświadczenie faktur różnych materiałów, zarówno dłońmi czy stopami (ścieżki sensoryczne), jak i innymi częściami ciała (turlanie się po materiałach o różnych fakturach);
- zabawy piaskiem, wodą, błotem, masami, piankami;
- zabawy gniotkami;
- zabawy paluszkowe, masażyki połączone z recytacją wierszyków, rysowanie palcem na plecach;
- zabawy nasionami (grochem, kasztanami, ryżem, kamykami) – wyszukiwanie drobnych przedmiotów w pojemnikach wypełnionych tym materiałem sypkim;
- zabawy typu „zaczarowany worek” – rozpoznawanie przedmiotów za pomocą dotyku;
- malowanie farbami bez użycia pędzla, z wykorzystaniem palców, dłoni, stóp;
- rysowanie palcem na tacach wysypanych różnymi materiałami: kaszą, ryżem, piaskiem;
- przede wszystkim zapewnienie dziecku możliwości manipulowania przedmiotami.

Receptory słuchowe można pobudzać poprzez:

- zapewnienie dzieciom możliwości rozpoznawania różnych dźwięków z otoczenia – zarówno tych słyszanych w pomieszczeniu, w którym przebywamy, jak i odgłosów przyrody;
- wsłuchiwanie się w ciszę;
- zabawy instrumentami wykonanymi przez dziecko, wypełnionymi nasionami;
- słuchanie muzyki;
- zabawy instrumentami perkusyjnymi;
- odgadywanie, jaki to instrument;
- naukę rymowanek, wliczanek;
- poszukiwanie ukrytego źródła dźwięku.

Zabawy rozwijające zmysł węchu to:

- wąchanie warzyw, owoców, przypraw, produktów spożywczych;
- wąchanie kwiatów, zapachów w ogrodzie, parku, powietrza po deszczu czy burzy;
- wąchanie olejków zapachowych;

- zajęcia plastyczne z użyciem kawy, goździków i wonnych przypraw;
- wąchanie ziół uprawianych w ogródku przedszkolnym;
- łączenie zapachów w pary.

Zabawy rozwijające zmysł smaku to:

- odgadywanie nazw produktów próbowanych z zamkniętymi oczami;
- próbowanie produktów o różnej konsystencji, np. galaretek o różnych smakach;
- próbowanie soków i wskazywanie obrazków przedstawiających owoc lub warzywo, z którego zrobiony jest sok;
- próbowanie sorbetów, odgadywanie ich smaku.

Zabawy rozwijające zmysł równowagi to:

- huśtanie, kręcenie się na karuzeli;
- zjeżdżanie ze zjeżdżalni;
- chodzenie nogą za nogą po krawężniku, po linii rozłożonej na podłodze;
- jeżdżenie na hulajnodze, rowerze, rolkach;
- ciągnięcie na kocu;
- huśtanie w kocu;
- turlanie się;
- wozienie dziecka na plecach;
- kołyski;
- obroty wokół własnej osi;
- stanie na jednej nodze.

Rozwijaniu percepcji wzrokowej sprzyjają:

- obserwowanie zajączków, światła świecy, światła latarki, wykorzystywanie latarki ze zmieniającymi się kolorami;
- teatrzyk cieni;
- układanie puzzli;
- budowanie z klocków;
- wyszukiwanie różnic na obrazkach;
- dopasowywanie przedmiotu i cienia, który ten przedmiot rzuca;
- dopasowywanie takich samych przedmiotów;
- labirynty;
- memory;
- szukanie przedmiotu na obrazku;
- łączenie kropek.

Rozwijaniu czucia głębokiego propriocepcji służą:

- masaże, np. podczas słuchania muzyki relaksacyjnej, podczas odpoczynku;
- mocne przytulanie;
- zawijanie w koc;
- rolowanie;
- gniecie plasteliny, wyrabianie mas plastycznych;
- zabawa typu „walki kogutów”;

- zabawy siłowe (przepychanie się w parach stopami, plecami, dłońmi; rozpakowywanie paczki);
- przeciąganie liny;
- dźwiganie ciężkich przedmiotów.

Rozwojowi propriocepcji i zmysłu równowagi służą wszystkie zabawy ruchowe. Szczególnie korzystne są zajęcia ruchowe prowadzone metodą Weroniki Sherborne.

Bardzo istotna dla dzieci z zaburzeniami integracji sensorycznej będzie odpowiednia organizacja przestrzeni i funkcjonowania w przedszkolu:

- stonowane kolory (ścian, dywanów, zabawek);
- brak rozpraszcaczy (typu wiszące, kołyszące się ozdoby);
- odpowiednia temperatura w sali (nie za ciepło);
- eliminacja hałasu;
- uporządkowany rytm dnia (plan dnia);
- kącik wyciszenia;
- nauka rozpoznawania emocji i poznawanie strategii radzenia sobie z nimi;
- codzienny, jak najdłuższy pobyt na powietrzu i na placu zabaw;
- systematyczne ćwiczenia gimnastyczne;
- dostosowanie długości i liczby zajęć do możliwości psychofizycznych dziecka.

2. Formy

Podstawową formą aktywności dziecka w przedszkolu jest zabawa. Podczas zabawy dziecko gromadzi doświadczenia, odgrywa na niby różne role w celu utrwalenia zdobytych informacji, wchodzi w interakcje z rówieśnikami i dorosłymi.

Wincenty Okoń, przyjmując za kryterium liczbę dzieci w grupie, wyróżnia następujące formy pracy: indywidualną, zespołową i grupową (jednolitą i zróżnicowaną)⁵⁰. Każda z nich ma swoje dobre strony. W formie indywidualnej każde dziecko samodzielnie rozwiązuje określone zadanie. Sprzyja to indywidualizowaniu procesu edukacyjnego, dostosowaniu tempa uczenia się do potrzeb każdego dziecka i umożliwia obserwację umiejętności każdego dziecka. W formie zespołowej cała grupa przedszkolna rozwiązuje to samo zadanie, wspólnie szuka rozwiązania. Ta forma sprzyja nawiązywaniu relacji, tworzeniu poczucia wspólnoty. Niesie ze sobą jednak niebezpieczeństwo, że nie wszystkie dzieci będą pracować z jednakowym zaangażowaniem. Dla części dzieci zadanie może być zbyt łatwe, dla innych – zbyt trudne. W grupowej formie pracy dzieci rozwiązują zadanie w utworzonych małych grupach. Przy czym każda grupa może rozwiązywać to samo zadanie – mówimy wówczas o formie grupowej jednolitej; jeśli zaś każda grupa

rozwiązuje inne zadanie, mamy do czynienia z formą grupową zróżnicowaną. Forma grupowa sprzyja rozwijaniu umiejętności współpracy, szukania kompromisów. Dla wszechstronnego rozwoju dziecka najkorzystniejsze jest stosowanie zróżnicowanych form pracy.

3. Zasady

W edukacji przedszkolnej nadal aktualne są zasady sformułowane przez Marię Kwiatowską⁵¹:

- **Zasada zaspokajania potrzeb dziecka** – oprócz zapewnienia dziecku możliwości zaspokajania potrzeb biologicznych nauczyciel powinien przede wszystkim zapewnić mu poczucie bezpieczeństwa. Powinien traktować dziecko z szacunkiem, respektując jego potrzeby i akceptując je takim, jakie jest.
- **Zasada aktywności** – w procesie edukacyjnym to właśnie dziecko powinno być stroną aktywną. Nauczyciel stwarza dziecku warunki do zdobywania doświadczeń, służy pomocą, gdy dziecko nie może sobie poradzić, pomaga w korygowaniu błędów.
- **Zasada indywidualizacji** – zakłada rozpoznanie zróżnicowanych potrzeb i możliwości każdego dziecka i uwzględnianie ich w opiece, wychowaniu i edukacji.
- **Zasada organizowania życia społecznego** – to wprowadzanie dziecka w życie społeczne, zapoznanie go z zasadami, normami i wartościami umożliwiającymi mu właściwe funkcjonowanie w dorosłym życiu.
- **Zasada integracji** – w celu zapewnienia dziecku wszechstronnego rozwoju nauczyciel powinien dbać o wszystkie obszary rozwoju: fizyczny, emocjonalny, społeczny, poznawczy.
Funkcjonując w społeczeństwie wiedzy i przygotowując dziecko do życia w nim, nauczyciel powinien uwzględnić w swojej pracy również następujące zasady, sformułowane przez Waldemara Furmankę⁵²:
- **Zasada tworzenia wiedzy w konkretnych warunkach** – jest związana z teoriami Jeana Piageta, Lwa Wygotskiego i Jerome'a S. Brunera, czyli z konstruktywizmem⁵³. Dziecko zdobywa wiedzę, działając na konkretnych przedmiotach lub ich symbolicznych zastępnikach. W ten sposób rozwiązuje problemy i tworzy nową dla siebie wiedzę. Natomiast wiedzę społeczną zdobywa, wchodząc w interakcje z rówieśnikami i osobami dorosłymi.
- **Zasada kreatywności i zadań twórczych** – przypomina o rozwijaniu kreatywności jako jednej z podstawowych cech człowieka żyjącego w społeczeństwie

⁵¹ M. Kwiatowska (red.), dz. cyt.

⁵² W. Furmanek, *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*, [w:] S. Juszczyk, M. Musioł, A. Watała (red.), *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*, Katowice 2007.

⁵³ J. Bałachowicz, A. Witkowska, dz. cyt.

⁵⁰ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987.

wiedzy. Nauczyciel powinien dać dziecku możliwość realizacji własnych pomysłów nie tylko na zajęciach artystycznych, lecz także poprzez rozwiązywanie sytuacji problemowych. Zasada ta odnosi się również do nauczyciela, który jako osoba kreatywna powinien tworzyć oryginalne, niestandardowe sytuacje edukacyjne oraz atmosferę sprzyjającą rozwojowi kreatywności u dziecka. Jednym z elementów sprzyjających rozwijaniu kreatywności jest formułowanie odpowiednich komunikatów. Robert Fisher stworzył zestawienie przykładowych komunikatów i działań nauczyciela, sprzyjających twórczości lub ją blokujących (patrz: tabela poniżej)⁵⁴.

- **Zasada systematycznego doskonalenia się i zdobywania wiedzy przez całe życie** – polega na uczeniu dziecka, w jaki sposób samodzielnie zdobywać, selekcjonować, utrzymywać wiedzę na interesujące je tematy, np. poprzez pokazywanie mu różnych źródeł wiedzy, w tym nowoczesnych urządzeń teleinformatycznych.

To także uświadamianie dziecku, że nauka jest nieodłącznym elementem życia, szczególnie w tak dynamicznie rozwijającym się świecie, w jakim obecnie żyjemy. Zasada ta odnosi się również do rozbudzania ciekawości poznawczej dziecka, dążenia do jej zaspokajania, zamiatowania do uczenia się i ciągłego samorozwoju.

- **Zasada ubogacania treści typowych sytuacji edukacyjnych** – zachęca nauczyciela do wykraczania w nauczaniu poza treści programowe oraz zapisy w podstawie programowej zgodnie z predyspozycjami i zainteresowaniami dzieci. Nauczyciel powinien jednak pamiętać, że zawsze o takich praktykach należy wcześniej porozmawiać z rodzicami i zapytać ich o zgodę. Zgodnie z zasadą ubogacania treści kreatywni nauczyciele mogą pisać własne programy, tworzyć innowacje w odpowiedzi na zdiagnozowane potrzeby swoich wychowanków. W ten sposób zapewniają rozwój na możliwie maksymalnym poziomie nie tylko dzieciom mającym problemy edukacyjne, lecz także tym, które przejawiają różne zdolności i zainteresowania. Zasada ta odnosi się do indywidualizacji nauczania.

⁵⁴ R.J. Fisher, *Uczymy, jak się uczyć*, Warszawa 1999.

Komunikaty pozytywne (sprzyjające twórczości)	Komunikaty negatywne (blokujące twórczość)
<ul style="list-style-type: none"> • To interesujące. • Opowiedz o tym coś więcej. • Jak doszedłeś do tych wniosków? • Dobrze, że sam na to wpadłeś. • Czy przemyślałeś inne możliwości? • Jak postanowisz, będzie dobrze. • Najpierw spróbuj sam. Jeśli będzie ci potrzebna pomoc, daj mi znać. • To bardzo pomysłowe. • Dobre pytanie. • Na pewno dasz sobie radę. 	<ul style="list-style-type: none"> • Skąd bierzesz takie niemądre pomysły? • Nie zadawaj głupich pytań! • Czy potrafisz cokolwiek zrobić jak należy? • Nie zachowuj się jak małe dziecko! • To nie jest takie łatwe, jak ci się wydaje. • Dlaczego ty nigdy nie myślisz? • To wszystko, co masz do powiedzenia? • Ile razy mam ci powtarzać? • Kto to widział, żeby tak robić? • Dlaczego nie pomyślisz, zanim zaczniesz mówić?
Działania wychowawcy na rzecz twórczego myślenia wychowanka	Działania wychowawcy przeciw myśleniu twórczemu wychowanka
<ul style="list-style-type: none"> • Daje dziecku dość czasu. • Koncentruje się na myśleniu dziecka. • Powstrzymuje się od osądzania. • Podkreśla samodzielność. • Oczekuje dobrych wyników. • Jest aktywnym słuchaczem. • Wykazuje prawdziwe zainteresowanie. • Zakłada, że się uda. • Dzieli z dziećmi ryzyko. • Zachęca do eksperymentów. • Dzieci mają do niego łatwy dostęp. • Szanuje decyzje podjęte przez dzieci. • Uwzględnia zainteresowania dzieci. • Traktuje dzieci partnersko. • Jest gotowy do pomocy. • W błędach widzi szansę nauczenia się. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ogranicza czas dziecka. • Nie uważa. • Jest autorytarny. • Spodziewa się niedobrego. • Umacnia zależność dzieci. • Krytykuje. • Dezaprobuje. • Zachowuje się jak szef. • Wcześniej ustala odpowiedzi. • Odrzuca nowe pomysły. • Nie wykazuje zainteresowania. • Narzuca decyzje. • Podtrzymuje ustalone sposoby postępowania. • Lekceważy opinię dzieci. • Dominuje.

V. Praca w grupach mieszanych a realizacja programu

Z względu organizacyjnych w przedszkolach coraz częściej tworzone są grupy zróżnicowane wiekowo, co stanowi wyzwanie dla prowadzących je nauczycieli. Jednak – jak często podkreślają w swoich publikacjach prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska i Ewa Zielińska⁵⁵ – nawet w grupie dzieci urodzonych w tym samym roku kalendarzowym są takie, między którymi jest prawie rok różnicy: dziecko urodzone na początku stycznia i dziecko urodzone w grudniu, co np. dla pięcioletka z grudnia oznacza o jedną piątą mniej doświadczeń życiowych. Do tego dochodzą jeszcze różnice indywidualne, dotyczące tempa rozwoju umysłowego.

Wymaga to od nauczyciela indywidualizacji pracy, którą rozumie się jako „uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic indywidualnych między uczniami i stosowanie takich zabiegów pedagogicznych, które przy uwzględnieniu owych różnic sprzyjają maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się”⁵⁶.

Dzieci trzyletnie, rozpoczynające edukację przedszkolną, przynoszą ze sobą doświadczenia i wzory zachowań kulturowane w ich domu rodzinnym. Nawet w ciągu tak krótkiego okresu życia zdołały zaobserwować, w jaki sposób rozwiązuje się problemy: biciem, krzykiem lub rozmową. Mają zróżnicowany zasób słownictwa; często używają słów, których nauczyciel zabrania, a które są przecież nieodłącznym elementem słownika rodziców. Mają też ulubione formy spędzania czasu; niestety często są to oglądanie telewizji i gra na tablecie. Są też takie dzieci, które z zainteresowaniem oglądają książeczki, chcą słuchać bajek opowiedzianych i czytanych przez nauczyciela. Część dzieci, dotychczas zabawianych przez rodziców, nie potrafi bawić się samodzielnie i ma kłopot ze zorganizowaniem sobie wolnego czasu. Różnice wynikające z uwarunkowań środowiskowych pogłębiają się w trakcie uczęszczania dziecka do przedszkola. W zależności od (często wygórowanych) ambicji rodziców dzieci otrzymują bardzo

zróżnicowane wsparcie, co przekłada się na edukacyjny start. Dlatego ważnym elementem warunkującym zapewnienie dziecku rozwoju na optymalnym dla niego poziomie jest nie tylko obserwacja pedagogiczna, lecz także poznanie rodzinnego środowiska wychowanka. Dzięki poznaniu tego środowiska nauczycielowi łatwiej będzie zrozumieć zachowanie dziecka. Często wynika ono z wartości przekazywanych przez rodziców: „musisz być pierwszy”, „oddaj, gdy ktoś cię uderzy”, „walcz o swoje”. Dlatego każdy nauczyciel powinien mieć świadomość, że pracując z dziećmi, należy się kierować nie wiekiem wychowanka, lecz jego **indywidualnymi możliwościami rozwojowymi i edukacyjnymi**. Poza wspomnianym zapleczem społecznym, doświadczeniami dziecka, wartościami, które dziecko wyniosło z domu, różnice między wychowankami dotyczą także: zdolności, zainteresowań, tempa pracy, sposobów przyswajania wiedzy, motywacji do nauki⁵⁷.

Indywidualizowane podejście do edukacji to według Anny Sajdak: indywidualizacja celów i tempa nauczania oraz zróżnicowanie treści nauczania⁵⁸.

1. Organizacja zajęć w grupie mieszanej

Aby właściwie zadbać o dobro dziecka i jego wszechstronny rozwój, nauczyciel powinien brać pod uwagę nie tyle wiek dziecka, ile jego indywidualne możliwości i potrzeby. W grupach mieszanych wiekowo indywidualizacja pracy jest czymś naturalnym. Jeśli nauczyciel pracuje z grupą dzieci trzy- i czteroletnich, może zaproponować dzieciom do wyboru zadania z zakresu tej samej tematyki, ale zróżnicowane pod względem trudności. W grupach dzieci cztero- i pięcioletnich, między którymi występują zwykle największe różnice rozwojowe, zaleca się prowadzenie pierwszych, łatwiejszych zajęć dla wszystkich dzieci, a następnie drugich – dla pięcioletków i chętnych dzieci czteroletnich. Pozostałe czterolatki, dla których ze względu na rozwój udział w dwójgu zajęciach jednego dnia jest zbyt trudny, mogą się wtedy

⁵⁵ E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczną naukę w szkole*, Warszawa 2009.

⁵⁶ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, Warszawa 1997.

⁵⁷ H. Wolny, *Zasada indywidualizacji w nauczaniu języka polskiego*, Warszawa 1979.

⁵⁸ A. Sajdak, *Indywidualizacja w nauczaniu*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Warszawa 2003.

swobodnie bawić, zachowując ciszę i nie przeszkadzając innym dzieciom.

Na zajęcia z zakresu aktywności słownej czy matematycznej, w których biorą udział dzieci w różnym wieku, nauczyciel powinien przygotować część trudniejszych ćwiczeń i pytań dla tych wychowanków, którzy są na wyższym poziomie rozwoju z danego obszaru. Podczas zajęć plastycznych zadania mogą różnić się techniką wykonania lub trudnością w ramach tej samej techniki plastycznej. Podobnie z zadaniami z zakresu grafomotoryki. Nauczyciel może zaproponować dzieciom do wyboru: rysowanie po śladzie, kalkowanie, labirynty czy rysowanie szlaczków literopodobnych. Dzieci, wybierając dla siebie zadanie, kierują się swoimi możliwościami lub zainteresowaniami, co dodatkowo wpływa pozytywnie na ich motywację do nauki.

Jeśli w grupie przedszkolnej znajdują się dzieci z więcej niż dwóch roczników, można zorganizować jedne krótkie zajęcia wprowadzające w tematykę, a następnie pracować z zespołami dzieci o zbliżonym poziomie rozwoju. Pozostałe dzieci mogą w tym czasie swobodnie się bawić. W pracy z taką grupą przedszkolaków należy zwrócić szczególną uwagę na środki dydaktyczne – ilustracje, historyjki obrazkowe, opowiadania, wiersze, piosenki powinny być dostosowane do zróżnicowanych potrzeb i możliwości dzieci. Wydawnictwa, wychodząc naprzeciw potrzebom nauczycieli pracujących z grupami mieszanymi, tworzą spójne ze sobą pakiety kart pracy. To umożliwi nauczycielowi odpowiednie dostosowanie treści i zadań dla dzieci młodszych i starszych w zakresie tej samej tematyki. Dzieci młodsze uczęszczające do grup mieszanych zwykle szybciej zaczynają interesować się literami, czytaniem, ponieważ biorą przykład ze starszych kolegów. Dłużej też udaje im się utrzymać koncentrację na zajęciach i chętniej podejmują np. rysowanie szlaczków literopodobnych.

Dzieci uczęszczające do grup mieszanych uczą się od najmłodszych lat akceptacji dla indywidualnych różnic rozwojowych. Łatwiej w takich grupach funkcjonować dzieciom, których rozwój przebiega nieharmonijnie, lub tym, które mają trudności w jakiejś sferze rozwoju. Wśród dzieci w różnym wieku różnice te nie są dostrzegane, co daje im większy komfort psychiczny.

Jak stwierdza prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska⁵⁹, nauczyciele są błędnie przekonani, że muszą osobiście nauczyć dzieci tego, co zaplanowali. Nie doceniają roli innych dzieci w procesie uczenia się każdego dziecka. W grupach zróżnicowanych wiekowo można wykorzystywać metodę pracy zwaną tutoringiem rówieśniczym. Starsze dzieci lub te, które wyróżniają się

umiejętnościami w jakiejś dziedzinie, mogą być tutorami, czyli mentorami, opiekunami dla dzieci młodszych lub mających problemy z przyswojeniem jakiejś wiedzy. To do nich w pierwszej kolejności zwracają się pozostałe dzieci o pomoc – do nauczyciela idą dopiero wówczas, gdy ich kolega „mentor” nie może im pomóc. Badania psychologiczne pokazują, że taki sposób nauki jest bardzo korzystny dla obydwu stron. Jean Piaget twierdził, że kontakt z innymi dziećmi lepiej wpływa na rozwój poznawczy dziecka niż kontakt z dorosłym. Lew Wygotski dodał, że dzieci te powinny posiadać wyższe kompetencje. Tak właśnie jest w grupie zróżnicowanej wiekowo. Wyniki badań, podczas których dzieci o zróżnicowanych umiejętnościach rozwiązywały w parach zadania matematyczne, wykazały korzystne efekty dla obojga dzieci. „Mali nauczyciele” – jak ich nazywa prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, która zachęca do stosowania takiej formy pracy z dziećmi – w sposób jasny, zrozumiały dla koleżanki / kolegi wyjaśniali, jak rozwiązać zadanie. Intuicyjnie przekazywali swój sposób rozumowania, który umożliwił im rozwiązanie danego problemu. Lepiej wyczuwali strefę najbliższego rozwoju drugiego dziecka. Wykazali się przy tym niezwykłą cierpliwością. Z kolei „mali uczniowie” traktowali koleżankę / kolegę bardzo poważnie, uważnie jej / go słuchali i szybko się uczyli. Dzieci łatwiej uczą się od starszych kolegów, ci zaś dzięki uczeniu młodszych utrwalają swoją wiedzę, systematyzują ją oraz odczuwają satysfakcję ze zdobytych już umiejętności, chętniej się uczą, ponieważ dostrzegają konkretne możliwości jej wykorzystania.

Nauczyciel powinien oczywiście dobrze poznać dzieci i upewnić się, że dziecko, któremu powierzy rolę tutora czy „małego nauczyciela”, opanowało umiejętności i wiedzę, które będzie przekazywało. W sali, w której wykorzystuje się tutoring rówieśniczy, można powiesić tablicę zatytułowaną „W tym mogę pomóc”, a przy symbolach umiejętności, np. liczenia, wycinania, ubierania się, przypięć zdjęcia dzieci, które są w nich najlepsze i mogą w tym zakresie wesprzeć innych. Oczywiście dzieci mogą pomóc nauczycielowi w uczeniu młodszych kolegów lub tych, którzy nie opanowali danej umiejętności, jednak nie mogą wyręczyć nauczyciela. Musi on stale czuwać nad tym, co tutorzy przekazują swoim podopiecznym.

Nauczyciel powinien też dzieci odpowiednio do tego przygotować, rozwijając u nich pewne niezbędne umiejętności. Dzieci zwykle obdarzają autorytetem tylko dorosłych. Rówieśnicy czy nawet starsi koledzy nie są dla nich autorytetami. Dlatego zanim nauczyciel zacznie stosować tutoring rówieśniczy, powinien:

- nauczyć dzieci zgodnego współdziałania w parach i grupach;

⁵⁹ E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dwulatki...*, dz. cyt.

- młodsze dzieci nauczyć obdarzania uwagą również inne dzieci, nie tylko dorosłych;
- starsze dzieci nauczyć, że ich zadaniem nie jest wykonanie pracy za młodszego kolegę, tylko pomoc w jej samodzielnym wykonaniu.

Nauczyciel powinien też czuwać nad tym, co się dzieje w parach lub grupach, i wkraczać z pomocą, gdy zaistnieje taka potrzeba. Nie może jednak krytykować „małego nauczyciela”. Musi zadbać o budowanie jego autorytetu. Na zakończenie powinien pochwalić zarówno tutora, jak i jego podopiecznego.

Aby dzieci uczyły się współpracować z różnymi kolegami, dobrze jest łączyć je w inne pary do kolejnych zadań.

2. Zabawy swobodne i samodzielność w grupie mieszanej

Różnice w wieku dzieci widoczne są także podczas zabaw dowolnych. Sala przedszkolna, w której czas spędzają dzieci w różnym wieku, powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości wszystkich przedszkolaków – dotyczy to nie tylko rozmiaru mebli, lecz także zabawek, które powinny być dostosowane do potrzeb rozwojowych dzieci w różnym wieku, oraz kąteków uwzględniających zainteresowania zarówno młodszych, jak i starszych przedszkolaków (powinny być wyposażone w książki, układanki, gry dla dzieci o zróżnicowanych umiejętnościach).

Dzieci młodsze często chcą się włączać do zabaw starszych przedszkolaków. Obserwują zabawę, konstrukcje z klocków, wytwory prac starszych kolegów i naśladują ich, a w ten sposób szybciej podejmują działania wymagające większych umiejętności. Ważne jest, aby nauczyciel uczył młodsze dzieci szacunku dla wytworów pracy starszych. Z kolei starsze przedszkolaki uczą się w takich sytuacjach tolerancji, opiekuńczości i wyrozumiałości wobec młodszych. Są źródłem inspiracji i wzorów do naśladowania.

W grupie mieszanej dzieci znacznie różnią się poziomem samodzielności. Dlatego dzieci starsze należy włączać do pomocy młodszemu, jednocześnie zwracając uwagę, aby nie wyręczały młodszych kolegów. Dzieci starsze powinny też zrozumieć, że nauczyciel pomaga w większym zakresie młodszemu przedszkolakom, a od starszych więcej wymaga. Kiedy wybiera się dyżurnych, można łączyć w pary dzieci starsze i młodsze, aby dzieliły się obowiązkami zgodnie ze swoimi możliwościami (np. młodszy rozdaje sztucce, starszy roznosi talerze z nałożonym drugim daniem), można też do niektórych zadań wybierać dyżurnych spośród starszych przedszkolaków, a do innych zadań – spośród młodszych.

3. Zalety grupy mieszanej w rozwoju umiejętności społecznych

Dziecko w swoim rozwoju społecznym i emocjonalnym musi, według Willarda Hartupa⁶⁰, doświadczać dwóch rodzajów związków: pionowych (w rodzinie) i poziomych (w grupie rówieśniczej). Oba są niezbędne do prawidłowego rozwoju społecznego i mają różne znaczenie. Związki pionowe z rodzicami, nauczycielami czy rodzeństwem zapewniają dziecku poczucie bezpieczeństwa. Uczy się ono w nich podstawowych umiejętności społecznych i tworzy systemy operacyjne. W związkach poziomych z rówieśnikami ćwiczy inne umiejętności – oparte na równości, partnerstwie, współdziałaniu z dziećmi w tym samym wieku. Musi samodzielnie radzić sobie w kontaktach społecznych: nawiązywać znajomości, dzielić się zabawkami, rozwiązywać konflikty itp., czego nie zawsze może doświadczać w swoim środowisku rodzinnym. Niewątpliwą zaletą grup mieszanych jest to, że swoją strukturą przypominają naturalne środowisko rodzinne. Jest to szczególnie ważne dla dzieci, które są jedynakami. Oprócz relacji rodzic – dziecko i dziecko – rówieśnicy mogą one doświadczać relacji z dziećmi młodszymi i starszymi od siebie. W takiej grupie dzieci uczą się tolerancji, opiekuńczości w stosunku do młodszych. Młodsze dzieci naśladują starsze i szybciej się rozwijają. Uczęszczanie do grupy ze starszymi dziećmi stymuluje ich rozwój. Grupy mieszane w większym stopniu zapewniają rozwój dzieci we własnym tempie, bez presji ze strony rówieśników.

Wśród dzieci w różnym wieku rywalizacja występuje w mniejszym stopniu niż wśród rówieśników. Dzieci uczą się odpowiedzialności za innych i współpracy, a dzięki temu, że każde z nich doświadcza w przedszkolu zarówno bycia młodszym, jak i (po kilku latach) starszym kolegą – uczą się empatii i wyrozumiałości. Dzieci rozpoczynające edukację przedszkolną szybciej adaptują się do nowej sytuacji, obserwując, jak starsi koledzy bez problemu rozstają się z rodzicami. Jest to dla nich sygnał, że nie ma się czego bać. Starsi koledzy są przykładem radzenia sobie w sytuacjach trudnych i wzorem rozwiązywania konfliktów.

Starsze dzieci mają lepiej rozwiniętą teorię umysłu, a więc rozumienie, co inni czują w danej sytuacji. Zdają sobie sprawę, że każdy może daną sytuację rozumieć inaczej, że mogą się mylić w jej ocenie. Dzięki temu są bardziej wyrozumiałe w stosunku do młodszych kolegów i koleżanek z grupy. Mogą być mediatorami w konfliktach, pokazują, jak je rozwiązywać. Poprzez włączanie młodszych do zabaw tematycznych przyspieszają u nich rozwój teorii umysłu.

⁶⁰ Za: D. Boyd, H. Bee, dz. cyt.

VI. Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi a realizacja programu

Specjalne potrzeby edukacyjne obejmują potrzeby dzieci, które na podstawie opinii, orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej lub rozpoznania przedszkola wymagają objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. W przypadku tych dzieci konieczne jest dostosowanie warunków edukacyjnych, wymagań edukacyjnych i organizacji procesu kształcenia w zakresie odpowiadającym bieżącym potrzebom dziecka⁶¹. Pomocą psychologiczno-pedagogiczną objęte są dzieci, które posiadają:

1. orzeczenie:

- o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych;
- o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na niepełnosprawność;
- o potrzebie indywidualnego rocznego obowiązkowego przygotowania przedszkolnego, którym stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczenie do przedszkola;

2. opinię:

- o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju;
- o potrzebie odroczenia obowiązku szkolnego;
- o potrzebie objęcia dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną;
- o potrzebie objęcia dziecka pomocą w formie indywidualizowanej ścieżki realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana jest także dzieciom nieposiadającym orzeczenia lub opinii, które potrzebują takiej pomocy (na podstawie rozpoznania dokonanego w przedszkolu) ze względu np. na:

- szczególne uzdolnienia;
- zainteresowania;
- dysharmonie rozwojowe;
- zaburzenia zachowania lub emocji;
- deficyty kompetencji i zaburzenia sprawności językowych;
- ryzyko wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się;
- trudności wynikające z choroby przewlekłej, sytuacji kryzysowych lub traumatycznych, zaniedbań środowiskowych, adaptacji w nowym środowisku.

⁶¹ R. Cybulska, H. Derewlana, A. Kacprzak, K. Pęczek, *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*, Warszawa 2017.

W przypadku gdy do grupy uczęszcza dziecko posiadające opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, obowiązkiem nauczyciela jest zastosowanie się do zaleceń w niej zawartych.

Gdy nauczyciel dostrzeże jakiegokolwiek trudności edukacyjne lub wychowawcze, może się zwrócić o pomoc do specjalistów zatrudnionych w przedszkolu w celu rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka lub do dyrektora o objęcie dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną w formie zajęć specjalistycznych. Specjaliści zatrudnieni w przedszkolu powinni służyć nauczycielowi pomocą w dostosowywaniu organizacji i metod pracy do możliwości psychofizycznych dziecka objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną. W razie gdy taka pomoc nie przynosi zakładanych efektów, dyrektor może skierować dziecko (za zgodą rodziców) na pogłębione badania do poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Każdy nauczyciel powinien posiadać wiedzę pozwalającą na rozpoznanie symptomów najczęściej występujących zaburzeń rozwojowych, takich jak: zaburzenia integracji sensorycznej, autyzm, zespół Aspergera, ADHD.

Zaburzenia integracji sensorycznej

Dziecko z zaburzeniami integracji sensorycznej:

- jest niespokojne, płaczące, ma kłopoty z zaśnięciem;
- ma trudności z samodzielnym piciem, żuciem i przetykaniem pokarmów (preferuje dania papkowane);
- źle toleruje wykonywanie przy nim czynności pielęgnacyjnych i higienicznych, takich jak: obcinanie włosów, paznokci, mycie twarzy, zębów, smarowanie kremem, czesanie, czyszczenie nosa, uszu;
- wiele czynności samoobsługowych wykonuje z trudem, powoli, niezdarnie;
- ma słabą równowagę: potyka się i upada częściej niż rówieśnicy, prawie zawsze ma jakiś siniak czy zadrapanie;
- podczas dłuższego siedzenia ma trudności z utrzymaniem głowy w pozycji pionowej, podpira ją ręką, kładzie się na stoliku itp.;
- jest nadruchliwe, nie może usiedzieć / ustać w jednym miejscu;
- trudno się koncentruje, a łatwo rozprasza;

- jest impulsywne, nadwrażliwe emocjonalnie, często się obraża;
- bywa uparte, negatywistyczne;
- dłużej niż rówieśnicy uczy się jazdy na rowerze, rzucania i łapania piłki, pływania;
- nieumyślnie wchodzi lub wpada na meble, ściany, inne dzieci;
- nieprawidłowo trzyma różne przedmioty codziennego użytku, np. nożyczki, sztucce, przybory do pisania;
- uwielbia ruch, poszukuje go, dąży do niego; jest stale w ruchu – biega, podskakuje, często zmienia pozycję ciała;
- przejawia duży lęk przed upadkiem lub wysokością, okazuje niepokój, gdy musi oderwać nogi od podłoża, np. wejść na wysokie schody, drabinkę, usiąść na wysokim stołku.

Zaburzenia integracji sensorycznej często występują u dzieci ze spektrum autyzmu.

Autyzm przejawia się znacznym ograniczeniem lub brakiem zainteresowania kontaktem z najbliższym otoczeniem i rówieśnikami, nietypowym werbalnym i pozawerbalnym sposobem porozumiewania się, niezdolnością do zabaw wymagających wyobraźni, stereotypowością i nietypowością zainteresowań i czynności⁶². Naukowcy wykryli odmianę genu występującą u 65 procent dzieci autystycznych. Jest to kadheryna 10 (CDH10)⁶³. Gen ten jest najbardziej aktywny w obszarach mózgu odpowiedzialnych za mowę i interpretowanie zachowań społecznych. Według badaczy CDH10 ma istotny wpływ na rozwój mózgu dziecka w okresie prenatalnym, a jego obecność zwiększa ryzyko autyzmu.

Dziecko z autyzmem:

- często ma opóźniony rozwój mowy;
- nie wchodzi w relacje i interakcje;
- nie kieruje uwagi na ten sam przedmiot czy sytuację co osoba dorosła, nie patrzy na wskazywane rzeczy, nie spogląda na okno, gdy mówimy i coś pokazujemy;
- nie wskazuje palcem przedmiotu lub sytuacji, które budzą jego zainteresowanie;
- nie lubi i nie podejmuje zabaw imitacyjnych (naśladowania);
- nie kontroluje odpowiednio postawy ciała – siedzi lub stoi specyficznie, jakby bezwładnie;
- nie reaguje uśmiechem na widok znajomej, lubianej twarzy;
- nie reaguje lękiem lub niepokojem na widok obcej osoby;
- unika kontaktu wzrokowego;

- unika kontaktu cielesnego;
- ma słaby kontakt z rodzicami, nie lubi czułości typu przytulanie, głaskanie;
- sprawia wrażenie, jakby niekiedy nie słyszało pewnych dźwięków;
- wykazuje niezrozumiały lęk wobec pewnych dźwięków lub przedmiotów;
- przejawia stereotypowe zachowania i zabawy (bawi się swoimi rękami, układa zabawki w ciąg).

Zespół Aspergera to zaburzenia zachowania, których objawem są trudności w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji międzyludzkich. Jest zaburzeniem ze spektrum autyzmu, ale o łagodniejszych objawach.

W zakresie interakcji społecznych dziecko z zespołem Aspergera:

- ma trudności ze wspólną zabawą z rówieśnikami;
- ma trudności z dostosowaniem się do zasad społecznych w przedszkolu, szkole, w miejscach publicznych;
- brak mu zdolności do empatii, zachowuje się tak, jakby nie było zainteresowane perspektywą drugiej osoby;
- reaguje silnymi emocjami nawet na mało istotne zdarzenia.

W zakresie komunikacji dziecko z zespołem Aspergera:

- używa wyszukanego, pedantycznego słownictwa;
- ma trudności z rozumieniem żartów i przenośni;
- ma kłopoty z nawiązywaniem kontaktu wzrokowego;
- jego mimika, gestykulacja czy ekspresja ciała różnią się od ekspresji innych dzieci.

W zakresie zachowań dziecko z zespołem Aspergera:

- ma trudności z zabawą „na niby”, woli bawić się realnymi przedmiotami;
- ma wąskie, nietypowe zainteresowania, np. pociągi, kalendarz, dinozaury, urządzenia techniczne;
- źle reaguje na nowe sytuacje, wpada w złość, kiedy codzienne czynności nie odbywają się zgodnie ze schematem;
- reaguje nadwrażliwością lub słabo reaguje na bodźce słuchowe, węchowe, czuciowe itp.;
- ma problemy z koordynacją ruchową.

Atutami takiego dziecka mogą być: wczesne rozpoznawanie liter i cyfr, łatwość zapamiętywania faktów, informacji.

ADHD to zespół nadpobudliwości psychoruchowej. Wyróżnia się trzy główne grupy objawów ADHD. Są to:

- nadpobudliwość ruchowa, czyli aktywność ruchowa, która znacznie przewyższa aktywność ruchową innych dzieci będących na tym samym etapie rozwoju; charakteryzuje się m.in. chodzeniem i bieganiem bez celu, niemożnością pozostawania w miejscu, ciągłym wykonywaniem drobnych, bezcelowych ruchów i gadatliwością;

⁶² <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/autyzm;3872643.html>.

⁶³ <https://www.studentnews.pl/s/58/6279-Nauka-i-zycie-NEWSY/320195-Naukowcy-zidentyfikowali-kolejny-gen-odpowiedzialny-za-autyzm.htm>.

- nadmierna impulsywność, z którą wiąza się trudność w kontrolowaniu swojego zachowania, natychmiastowe realizowanie swoich pomysłów i potrzeb, bez zastanowienia się nad skutkami działania;
- zaburzenia koncentracji uwagi, czyli osłabienie zdolności skupienia się na powierzonym zadaniu i skrócenie czasu, przez jaki dziecko potrafi pozostać skoncentrowane na jednej czynności.

W razie zaobserwowania zachowań mogących świadczyć o występowaniu zaburzenia nauczyciel powinien zwrócić się do rodziców o przeprowadzenie specjalistycznej diagnozy, udanie się z dzieckiem na pogłębione badania do poradni psychologiczno-pedagogicznej.

W związku z polityką oświatową państwa coraz większą uwagę przywiązuje się w przedszkolach do edukacji włączającej. Dotyczy ona dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Kształceniem specjalnym obejmuje się dzieci w wieku przedszkolnym posiadające orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na niepełnosprawność, tj. dzieci niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych mogą uczęszczać do:

- przedszkoli ogólnodostępnych, ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, specjalnych;
- oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych;
- punktów przedszkolnych, zespołów wychowania przedszkolnego⁶⁴.

Bez względu na rodzaj placówki, do której uczęszczają dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, ma ona obowiązek zapewnić dzieciom:

- realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, odpowiednie do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci;
- zajęcia specjalistyczne;
- inne zajęcia odpowiednie do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci, w szczególności zajęcia rewalidacyjne;

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2020, poz. 1309).

- integrację dzieci ze środowiskiem rówieśniczym, w tym z dziećmi pełnosprawnymi;
- przygotowanie dzieci do samodzielności w życiu dorosłym.

Dla dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego dyrektor powołuje zespół do wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania dziecka i opracowania dla niego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego (IPET)⁶⁵. W skład zespołu wchodzi: nauczyciel pracujący z dzieckiem, specjaliści, którym dyrektor powierza prowadzenie zajęć rewalidacyjnych, posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka, oraz nauczyciele posiadający kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej, zatrudnieni w celu współorganizowania kształcenia dzieci z niepełnosprawnością, u których stwierdzono autyzm, w tym zespół Aspergera, lub z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Pracą zespołu kieruje nauczyciel wyznaczony przez dyrektora lub osobę kierującą inną formą wychowania przedszkolnego albo specjalista prowadzący zajęcia z dzieckiem. Zespół dokonuje wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dziecka, uwzględniając:

- diagnozę i wnioski sformułowane na jej podstawie;
- zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- informacje uzyskane od rodziców na temat funkcjonowania dziecka, jego potrzeb i możliwości.

Na podstawie przeprowadzonej oceny zespół opracowuje IPET. Zawiera on zakres i sposób dostosowania programu wychowania przedszkolnego i wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka poprzez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy. W przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na niepełnosprawność intelektualną w stopniu umiarkowanym albo znacznym lub ze względu na niepełnosprawności sprzężone, jeżeli jedną z niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym lub znacznym, nie organizuje się przygotowania do posługiwania się językiem obcym nowożytnym. W przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na inne (niż podane wyżej) rodzaje niepełnosprawności lub ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i możliwości psychofizyczne dziecka, IPET może stwierdzić brak możliwości realizacji przygotowania do posługiwania się językiem obcym nowożytnym.

Program wychowania przedszkolnego należy również dostosować do potrzeb rozwojowych i możliwości

⁶⁵ Tamże.

psychofizycznych wynikających ze stanu zdrowia dziecka objętego zindywidualizowaną ścieżką realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego – poprzez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy. W przypadku realizowania przez dziecko indywidualnego rocznego przygotowania przedszkolnego dyrektor może, w uzasadnionych przypadkach, na wniosek nauczyciela prowadzącego zajęcia indywidualnego przygotowania przedszkolnego i po zasięgnięciu opinii rodziców dziecka, zezwolić na odstępnie od realizacji

niektórych treści wynikających z podstawy programowej, stosownie do możliwości psychofizycznych dziecka oraz warunków w miejscu, w którym są organizowane zajęcia.

W edukacji włączającej należy zapamiętać o zasadzie „każdemu to samo” na rzecz zasady „każdemu to, co dla niego właściwe i potrzebne”⁶⁶.

⁶⁶ *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*, Warszawa 2010.

VII. Motywowanie dzieci

Każdy nauczyciel chciałby, aby jego podopieczni aktywnie uczestniczyli w zajęciach i zachowywali się zgodnie z przyjętymi zasadami. Jak zatem motywować dzieci?

Wyróżniamy dwa rodzaje motywacji:

- 1. Motywację zewnętrzną** – to rodzaj motywacji powodującej zachowanie, którego efektem będzie osiągnięcie korzyści zewnętrznej. Motywatorami zewnętrznymi mogą być nagrody i kary. Człowiek motywowany zewnętrznymi wykonuje określoną czynność, ponieważ liczy na jakąś nagrodę.
- 2. Motywację wewnętrzną** – rozumianą jako popęd, aby zrobić coś dlatego, że jest ciekawe, ambitne i absorbujące⁶⁷.

W poszukiwaniu sposobów motywowania dzieci do pożądanego zachowania nauczyciele wprowadzają tablice motywacyjne, naklejki, słoneczka, promyczki. W efekcie niszczą u dzieci motywację wewnętrzną. Świadczy o tym wiele badań psychologicznych. Jedno z nich zostało przeprowadzone w środowisku przedszkolnym. Trzej badacze: Mark Lepper, David Green i Richard Nisbett⁶⁸ obserwowali bawiące się przedszkolaki. Wybrali spośród nich te dzieci, które najczęściej spędzały czas na rysowaniu, po czym podzielili je na trzy grupy. Dzieciom z pierwszej grupy pokazali dyplom będący nagrodą za rysunek i spytali, czy chciałyby go dostać. Dzieciom z drugiej grupy zaproponowali rysowanie bez obietnicy nagrody i dopiero po ukończeniu prac wręczyli im dyplomy. Dzieciom z trzeciej grupy nie obiecano żadnej nagrody za rysowanie ani też nie otrzymały one jej jako niespodzianki po skończonej zabawie. Po dwóch tygodniach badacze pojawili się znów w przedszkolu. Okazało się, że dzieci z trzeciej i drugiej grupy (tej, która dostała dyplomy, ale nie była uprzedzona o nagrodach) nadal z ochotą rysowały w czasie wolnym. Natomiast dzieci z pierwszej grupy straciły zainteresowanie tą formą spędzania wolnego czasu. Jest to jeden z najbardziej znanych i najczęściej przytaczanych eksperymentów psychologicznych. Jego wyniki świadczą o tym, że nagrody

warunkowe („jeśli zrobisz coś – to...”) wpływają demotywująco na zachowanie dzieci.

Eksperyment ten był przeprowadzany przez naukowców jeszcze ponad 120 razy w różnych grupach przedszkolnych. Wynik zawsze był taki sam. Jeśli więc nauczyciel nie chce zniszczyć u dzieci motywacji wewnętrznej, nie powinien dawać im nagród za czynności kreatywne, a do takich należy nauka.

Motywacja wewnętrzna sprawia, że człowiek podejmuje różnorodne czynności dla samej przyjemności działania. Tak naprawdę nie ma potrzeby motywowania dzieci nagrodami, wystarczy ich nie demotywować. Dr Marzena Żylińska, powołując się na badania Gerharda Rotha, opisała wewnętrzny układ nagrody, który funkcjonuje w mózgu każdego człowieka⁶⁹. Układ nagrody składa się z wielu różnych struktur. Działa bez udziału naszej świadomości – podkorowo. Z pomocą neuronów dopaminergicznych (syntezujących i uwalniających dopaminę – neuroprzekaznik odpowiedzialny za odczuwanie przyjemności) dokonuje oceny, które z podejmowanych działań mogą przynieść pozytywne doznania, a które – nie. Mózg dąży do stanu, który zapamiętał wcześniej jako przynoszący przyjemność. Uczenie się jest przyjemne i jest wpisane w naszą osobowość. Wystarczy poobserwować małe dziecko, które wyciąga ręce do wszystkiego, co znajduje się w jego zasięgu, aby poznać środowisko, które je bezpośrednio otacza – wkłada do ust różne przedmioty i całymi dniami wytrwale bada otaczający je świat. Dziecko rozpoczynające edukację przedszkolną jest nadal, niezmiennie, ciekawe świata, działa nieustannie, zdobywa doświadczenia, zadaje pytania, poznaje świat. Niestety, wskutek nieprofesjonalnych oddziaływań nauczyciela i uczestniczenia w nudnych zajęciach traci zainteresowanie nauką i zaczyna traktować ją jako zło konieczne, coś nudnego. W celu wyzwalania i wzmacniania jego motywacji wewnętrznej wystarczy mu stworzyć **środowisko sprzyjające motywacji**. Według Edwarda Deci środowisko takie składa się z trzech elementów. Są to: **autonomia, mistrzostwo i cel**⁷⁰.

⁶⁷ D.H. Pink, *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Warszawa 2011.

⁶⁸ Tamże, s. 46.

⁶⁹ M. Żylińska, dz. cyt.

⁷⁰ Za: D.H. Pink, dz. cyt.

Autonomia dotyczy czterech aspektów, czyli tego: co ludzie robią, kiedy to robią, jak to robią, z kim to robią. Dlatego jeśli chcemy, aby dzieci z chęcią przystępowały do działania, rozwiązywania zadań czy samodzielnego poszukiwania wiedzy, należy pozwolić im zdecydować, kiedy podejmą działanie i z kim. Zapewnienie im możliwości wyboru kart pracy, sposobu wykonania zadania czy pracy plastycznej zmotywuje dzieci. Takie możliwości daje praca zgodnie z planem daltońskim, który rozwija u dzieci odpowiedzialność, samodzielność i współpracę.

Każdy człowiek ma potrzebę osiągnięcia **mistrzostwa** w jakiejś dziedzinie, poczucia, że jest w czymś dobry. Dlatego dzieciom należy dawać do wykonania zadania, które są zgodne z ich strefą najbliższego rozwoju. Jeśli dziecko otrzyma zadanie zbyt łatwe, będzie się nudzić. Jeśli zadanie będzie za trudne, dziecko się zniechęci. Tylko zadanie dostosowane do możliwości dziecka może sprawić, że naukę będzie ono postrzegać jako coś przyjemnego, dającego satysfakcję.

Ostatnim elementem środowiska sprzyjającego motywacji jest **cel**. Dzieci muszą wiedzieć, że to, co robią, ma sens. Powinny znać cel wykonywanych zadań, wiedzieć, po co coś robią, czy to będzie przydatne w życiu i w jakich sytuacjach będzie można tę wiedzę i te umiejętności wykorzystać.

Nauczyciele powinni znać podstawowe zasady pracy mózgu i wykorzystywać w pracy z dziećmi metody nauczania sprzyjające mózgowi. Jest on organem w pełni autonomicznym i już w ciągu pierwszych sekund zajęć proponowanych przez nauczyciela samodzielnie decyduje, czy warto zużywać energię na koncentrację. Mózg dokonuje selekcji. Jeśli proponowane zadania mają cechy z pierwszej kolumny tabeli zamieszczonej poniżej (M. Żylińska, dz. cyt.), dziecko będzie skoncentrowane i zainteresowane na zajęciach.

Wspomaga koncentrację i zainteresowanie	Utrudnia koncentrację i zainteresowanie
nowe	znane (dla mnie)
ważne (dla mnie)	nieważne (dla mnie)
potrzebne (dla mnie)	niepotrzebne (dla mnie)
intrygujące, ciekawe (dla mnie)	nudne (dla mnie)
zaskakujące (dla mnie)	typowe
śmieszne	neutralne
wymagające wyjaśnienia	niewymagające wyjaśnienia

Wystarczy odpowiednio skonstruować scenariusz zajęć, aby dzieci były zainteresowane i aktywne. Trzeba pamiętać, że mózg nie jest stworzony do zapamiętywania, lecz do poszukiwania powiązań, tworzenia schematów, rozwiązywania problemów. Zadania spełniające te kryteria gwarantują rozbudzenie motywacji wewnętrznej u dzieci.

Uczenie się jest aktywnością kreatywną, jednak nie wszystko, co robią dzieci w przedszkolu, spełnia warunek kreatywności. W rozkładzie dnia nie brakuje czynności rutynowych, jak zabiegi higieniczne, ubieranie się i rozbieranie. Jeśli jakaś czynność nie jest kreatywna, więc trudno oczekiwać, że wzbudzi motywację wewnętrzną, można zastosować następujące sposoby⁷¹:

- zmienić obowiązek (pracę) w zabawę;
- przedstawić dzieciom racjonalne uzasadnienie, dlaczego to zadanie jest konieczne (ważne);
- pozwolić dzieciom wykonać zadanie po swojemu.

Od pomysłowości nauczyciela zależy, czy czynności rutynowe staną się czynnościami kreatywnymi i będą dla dziecka zabawą. Jeśli nie uda się przekształcić jakiejś czynności w zabawę, można wprowadzić nagrody, ale wyłącznie typu „teraz – gdy”. Taką nagrodę dziecko otrzymuje dopiero po wykonaniu zadania, przy czym w momencie jego podejmowania nie wie, że jego wysiłek będzie nagrodzony. Jest ona skuteczniejsza i – w przeciwieństwie do nagrody typu „jeśli – to” – nie niszczy motywacji wewnętrznej. Nagrody typu „jeśli – to” stosujemy wtedy, gdy obiecujemy dziecku, że jeśli zrobi to, o co nam chodzi, otrzyma coś w zamian. Ten sposób nagradzania motywuje jedynie do wykonania zadania po to, aby dostać nagrodę. Przez jakiś czas dziecko wydaje się zmotywowane, ale jego zapał szybko mija. Wkrótce dotychczasowa nagroda staje się niewystarczająca. Dziecko oczekuje coraz większej stymulacji, coraz „lepszey” nagrody – droższej, atrakcyjniejszej. Wskutek stosowania takiej motywacji wychowujemy „łowców nagród”. Dzieci robią coś nie dlatego, że czują taką potrzebę lub uważają, że tak należy postąpić, tylko wykonują dane zadanie dla nagrody.

Kiedy dziecko wykona jakąś rutynową czynność, można je nagrodzić, ale nagrodą niematerialną. W przypadku dzieci przedszkolnych bardzo dobrze działają tzw. nagrody społeczne: uśmiech, gest, pogłaskanie po głowie. Dobrym sposobem wzmacniania pożądanych zachowań jest zauważanie wysiłku włożonego przez dziecko, opis tego, co widzimy, np. „Wszystkie zabawki są na swoim miejscu. To wymagało wiele pracy”. Dobrymi nagrodami niematerialnymi w przedszkolu są np.:

- bycie asystentem nauczyciela;
- rozdawanie pomocy, sztuczków;

⁷¹ M. Żylińska, dz. cyt.

- bycie dyżurnym;
- możliwość wyboru zabawy;
- wybór książki do czytania;
- ustawienie dziecka w pierwszej parze podczas wychodzenia na dwór.

Zewnętrzna nagroda powinna być nieoczekiwana i proponowana dopiero wtedy, gdy zadanie zostało wykonane. Najlepsza nagroda to pozytywna reakcja i pochwała. Aby jednak pochwała spełniła swoją funkcję, powinna mieć formę informacji zwrotnej i zawierać konkrety, np. „użyłeś ciekawych kolorów”, „zmieściłeś się w konturach”, „włożyłeś klocki do odpowiednich pudełek”, „wszystkie zabawki są na swoich miejscach”.

Cechy dobrej pochwały według Carol Dweck⁷²

Chwalimy zawsze za wysiłek, strategię, współpracę (czyli czynniki zależne od dziecka).
Nigdy – za inteligencję, zdolności czy urodę.

Dzieci chwalone za to, że są mądre, wierzą, że wszystko, co się dzieje w ich życiu, to sprawdzian, czy naprawdę takie są. Aby nie zawieść pokładanych w nich oczekiwań, opierają się wyzwaniom, nie podejmują ich ze strachu

⁷² D.H. Pink, dz. cyt. s. 184.

	Zachęta	Pochwała
Definicja słownikowa	<ul style="list-style-type: none"> • inspirowanie z wiarą, stymulowanie 	<ul style="list-style-type: none"> • wyrażenie uznania, pozytywnej oceny, akceptacji, uwydatnienie zalet
Dotyczy	<ul style="list-style-type: none"> • zachowania np. „dobra robota” 	<ul style="list-style-type: none"> • osoby np. „grzeczna dziewczynka”
Zwraca uwagę	<ul style="list-style-type: none"> • na wysiłek i poprawę np. „Zrobiłeś to najlepiej, jak potrafiłeś”, „Jak się czujesz w związku z tym, co udało ci się osiągnąć?” 	<ul style="list-style-type: none"> • tylko na skończony, kompletny produkt np. „Zrobiłeś to tak, jak należy”
Postawa	<ul style="list-style-type: none"> • pełna szacunku, doceniająca np. „Kto mi teraz pokaże, jak powinniśmy siedzieć?” 	<ul style="list-style-type: none"> • manipulacyjna, protekcyjna np. „Podoba mi się to, jak siedzi Zosia”
Przekaz „ja”	<ul style="list-style-type: none"> • skierowany na siebie np. „Doceniam twoją pomoc” 	<ul style="list-style-type: none"> • oceniający np. „Podoba mi się to, co zrobiłeś”
Zwykle wykorzystywana w relacjach	<ul style="list-style-type: none"> • z dorosłymi np. „Dziękuję za twój wkład” 	<ul style="list-style-type: none"> • z dziećmi np. „Jesteś taką kochaną dziewczynką”
Kto spija śmietankę?	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko ma poczucie, że to dzięki swojej pracy i wkładowi osiągnęło to, co osiągnęło np. „Ta piątka to świadectwo twojej ciężkiej pracy” 	<ul style="list-style-type: none"> • dziecko nie ma poczucia, że to jest jego osiągnięcie np. „Jestem dumna, że dostałeś piątkę”
Zachęca do czego	<ul style="list-style-type: none"> • zachęca dzieci do tego, aby zmieniły się dla siebie, aby wiedziały, czego od siebie oczekują i jakie chcą być 	<ul style="list-style-type: none"> • zachęca dzieci do zmiany pochwalanej przez inne osoby; zmienia dzieci w osoby uzależnione od akceptacji i pochwał innych
Autorytet	<ul style="list-style-type: none"> • wewnętrzny „Co ja myślę?” 	<ul style="list-style-type: none"> • zewnętrzny „Co inni sobie pomyślą?”
Uczy	<ul style="list-style-type: none"> • jak myśleć; uczy samooceny 	<ul style="list-style-type: none"> • co myśleć; uzależnia od oceny innych
Cel	<ul style="list-style-type: none"> • zrozumienie „Co czujesz, myślisz, decydujesz” 	<ul style="list-style-type: none"> • konformizm „Zrobiłeś to tak, jak należy”
Wpływa na poczucie własnej wartości	<ul style="list-style-type: none"> • poczucie własnej wartości bez względu na aprobatę innych 	<ul style="list-style-type: none"> • poczucie wartości wtedy i tylko wtedy, kiedy inni wyrażają aprobatę
Cel długoterminowy	<ul style="list-style-type: none"> • pewność siebie, poleganie na sobie 	<ul style="list-style-type: none"> • uzależnienie od innych, nadmierne poleganie na innych

przed porażką i wybierają łatwiejszą drogę. W przeciwieństwie do nich te dzieci, które rozumieją, że wysiłek i ciężka praca prowadzą do sukcesu i rozwoju (chwalone za wysiłek), chętniej podejmują się nowych, trudnych zadań.

W pozytywnej dyscyplinie mówi się o zachęcie zamiast pochwały. Jane Nelsen w książce *Pozytywna dyscyplina*⁷³ przedstawia różnice między zachętą a pochwałą (patrz: tabela s. 94).

Nagrody materialne: naklejki, słoneczka, kropeczki spełnią swoją funkcję, jeśli chcemy uzyskać krótkoterminowy efekt, aby dzieci robiły to, co chcemy. Jednak jeśli nauczyciel myśli w dłuższej perspektywie i chce, aby jego wychowanek prezentował wysoką, niezależną samoocenę, był samodzielny w podejmowaniu decyzji, asertywny (potrafił powiedzieć „nie” kolegom, którzy

będą mu proponować np. narkotyki), powinien zrezygnować z nagród materialnych i pochwał, które niszczą motywację wewnętrzną i wpływają na wychowanie osoby zewnątrzsterownej. Dr Andrzej Blikle, będący propagatorem motywowania godnościowego, podczas wystąpienia na II Ogólnopolskim Kongresie Tutoringu podzielił liderów na: liderów przemocy, czyli tych, którzy stosują kary i nagrody (kij i marchewkę), oraz liderów współpracy, którzy traktują podwładnych (dzieci) po partnersku. „Po partnersku” oznacza, że nie lekceważą dzieci i pozwalają im brać udział w podejmowaniu decyzji. Stwierdził on, że za pomocą kar i nagród można zmusić prawie każdego do prawie wszystkiego, ale nie można osiągnąć jednego: aby ktoś polubił to, co robi. Jeśli nauczyciel chce, aby jego wychowankowie lubili się uczyć i robili to przez całe życie, to rezygnuje z nagród materialnych i umiejętnie wzmacnia motywację wewnętrzną.

⁷³ J. Nelsen, dz. cyt.

VIII. Monitorowanie realizacji podstawy programowej

Obowiązkiem każdego nauczyciela pracującego w przedszkolu jest realizacja podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Systematyczna praca z programem „Drużyna marzeń” daje nauczycielowi gwarancję zrealizowania wszystkich zapisów w niej zawartych i osiągnięcia przez dzieci umiejętności niezbędnych do podjęcia nauki w szkole. Ponadto umożliwia stałe monitorowanie realizacji podstawy programowej.

Monitorowanie realizacji podstawy programowej odbywa się w trzech aspektach:

- 1) planowanie i systematyczność realizacji;
- 2) zgodność podejmowanych działań z zalecanymi warunkami i zalecanym sposobem realizacji podstawy programowej;
- 3) efekty realizacji podstawy programowej.

Z monitorowaniem realizacji podstawy programowej związane są następujące obowiązki nauczyciela:

- wybór programu wychowania w przedszkolu gwarantującego realizację podstawy programowej;
- organizacja pracy w ciągu dnia zgodnie z warunkami i sposobem realizacji podstawy programowej, zapisana w ramowym rozkładzie dnia;
- odpowiednie planowanie pracy wychowawczo-dydaktyczno-opiekuńczej, uwzględniające umiejętności ze wszystkich obszarów rozwoju dziecka, i praca zgodnie z planem;
- przebieg procesu wychowawczo-dydaktyczno-opiekuńczego – ewaluacja własnej pracy poprzez:
 - analizę realizacji celów każdego zajęcia;
 - ocenę efektywności stosowanych metod i form pracy;
 - analizę spostrzeżeń dyrektora, opiekuna stażu czy innych nauczycieli obserwujących zajęcia;
 - rozmowy z rodzicami wychowanków;
 - obserwację dzieci podczas zajęć (ich zainteresowania i zaangażowania);
 - ewaluację zajęć dokonaną przez dzieci;
- sprawdzanie osiągnięć dzieci:
 - obserwacja umiejętności i zachowania dzieci;

- analiza kart pracy;
- diagnoza przedszkolna w najstarszej grupie;
- badanie losów absolwentów.

1. Planowanie pracy jako jeden z elementów monitorowania realizacji podstawy programowej

Niezbędnym warunkiem pełnej realizacji programu jest dobre planowanie pracy wychowawczo-dydaktycznej.

Żadne przepisy nie regulują tego, na jak długi okres powinno się planować pracę. Najczęściej robi się to na miesiąc, pisząc tzw. miesięczne plany pracy wychowawczo-dydaktycznej. Są też przedszkola, które preferują plany dwutygodniowe. Kwestia ta powinna być uregulowana wewnętrznymi procedurami. Podobnie żadne przepisy nie regulują tego, ile zajęć powinno być prowadzonych w różnych grupach wiekowych i jaki powinien być czas ich trwania. W *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli*⁷⁴ znajduje się zapis: „Czas prowadzonych w przedszkolu zajęć powinien być dostosowany do możliwości rozwojowych dzieci, z tym że czas prowadzonych w przedszkolu zajęć z religii, zajęć z języka mniejszości narodowej, języka mniejszości etnicznej lub języka regionalnego i zajęć rewalidacyjnych powinien wynosić:

- 1) z dziećmi w wieku 3–4 lat – około 15 minut;
- 2) z dziećmi w wieku 5–6 lat – około 30 minut”.

W przedszkolu treści programowe realizuje się w trakcie całego okresu pobytu dziecka w przedszkolu w ramach zajęć kierowanych i niekierowanych. Zajęcia kierowane przybierają formę zajęć z całą grupą. W przedszkolu prowadzi się zajęcia w ramach następujących aktywności:

- słownej (mowa i myślenie),
- matematycznej,
- plastyczno-technicznej,
- muzycznej,
- ruchowej.

Nauczyciele prowadzący jedną grupę powinni wspólnie stworzyć tygodniowy rozkład zajęć, ustalwszy,

⁷⁴ Dz.U. 2019, poz. 502.

z zakresu jakiej aktywności będą prowadzone zajęcia każdego dnia. W ten sposób każdy nauczyciel ma jasność co do tego, w jaki sposób i do jakich zajęć powinien się przygotować. Zapewnia to także systematyczność prowadzenia zajęć ze wszystkich rodzajów aktywności.

Przyjmuje się, że w grupie dzieci trzy- i czteroletnich organizuje się jedno zajęcia z całą grupą, natomiast w grupie pięcio- i sześciolatków – dwa zajęcia. Jedne z tych zajęć powinny wymagać od dzieci skupienia uwagi, drugie – mieć charakter ruchowy (zajęcia ruchowe, plastyczne, konstrukcyjne i muzyczne).

W czasie planowania pracy należy zwrócić uwagę, aby w ciągu miesiąca wystąpiły różnorodne metody i formy, dzięki czemu zajęcia będą urozmaicone, a zatem atrakcyjne dla dzieci.

Zajęcia z aktywności słownej

W czasie zajęć z aktywności słownej należy w ciągu miesiąca wykorzystywać następujące elementy:

1. Wiersze – warto zaplanować jeden wiersz do nauki na cały miesiąc, związany z omawianą tematyką, prosty, krótki, dostosowany do możliwości dzieci. Trzeba pamiętać, że lepsze jest wrogiem dobrego. Nie można uczyć dzieci zbyt długich i zbyt trudnych wierszy. Jeśli dzieci nauczą się dobrze jednego wiersza w miesiącu, po roku uczęszczania do przedszkola będą znać ich dziesięć. Powinny je wyrecytować bez problemu po przypomnieniu początku przez nauczyciela. Dlatego trzeba do tych wierszy wracać w ciągu całego roku. Oczywiście, nauczyciel, ucząc wiersza, sam musi go znać na pamięć. Dodatkowo dzieci mogą się nauczyć wierszy z okazji różnych uroczystości przedszkolnych.
2. Historyjki obrazkowe – powinny być wykorzystywane jak najczęściej. Uczą dzieci logicznego myślenia, rozumowania przyczynowo-skutkowego, rozwijają umiejętności językowe.
3. Zagadki – rozwijają myślenie abstrakcyjne, uogólnianie. Są świetnym sposobem na rozpoczęcie zajęć, ale też na sprawdzenie wiadomości dziecka z danego obszaru tematycznego (po zrealizowaniu bloku tematycznego).
4. Opowiadania – powinny być dostosowane do możliwości percepcyjnych dziecka, ilustrowane obrazkiem, ewentualnie inscenizowane przez nauczyciela.
5. Inszenizacje wiersza lub opowiadania – są szczególnie istotne w najmłodszych grupach przedszkolnych: dzieci trzy- i czteroletnich. Ułatwiają zrozumienie, a także koncentrację na opowiadanych treściach.
6. Opisywanie ilustracji – ilustracje są niezbędnym elementem poznawania świata, szczególnie treści niedostępnych bezpośredniej obserwacji. Jeśli jest taka możliwość, nauczyciel zawsze powinien zapewnić

dziecku bezpośredni kontakt z omawianym środowiskiem lub autentycznymi przedmiotami. Jeśli nie ma takiej możliwości, wykorzystuje ilustracje. Dzieci powinny być przyzwyczajane od najmłodszych lat do obcowania z książką. Kącik książki powinien być niezbędnym elementem wyposażenia każdej sali przedszkolnej. Należy zwrócić uwagę, aby dzieci właściwie obchodzili się z książkami.

Zajęcia ruchowe

Zabawy i zajęcia ruchowe powinny odbywać się w każdej grupie trzy razy w ciągu dnia.

1. Rano, przed śniadaniem (w pierwszej części dnia):
 - w grupie trzy- i czteroletków – poranna zabawa ruchowa (jedna na tydzień, z modyfikacjami);
 - w grupie pięcio- i sześciolatków – zestaw ćwiczeń porannych (jeden na tydzień).
2. Przed obiadem (w drugiej części dnia):
 - w grupie dzieci młodszych – dwa razy w tygodniu zestaw zabaw ruchowych (ten sam przez dwa tygodnie);
 - w grupie dzieci starszych – dwa razy w tygodniu zestaw ćwiczeń gimnastycznych (ten sam przez dwa tygodnie);
 - w pozostałe dni zabawy ruchowe uwzględniające różne formy ruchu.
3. Przed podwieczorkiem (w trzeciej części dnia):
 - zabawa ruchowa w każdej grupie.

Ze względu na przeważający rodzaj ruchu zabawy ruchowe dzielimy na: orientacyjno-porządkowe; z elementami równowagi; ze śpiewem; na czworakach; bieżne; rzutne, chwytne z celowaniem i toczeniem; skoczne, kopne; z elementami wspinania się; na śniegu i lodzie; w wodzie. Zabawy prowadzone w ciągu dnia powinny uwzględniać różne rodzaje ruchu. Rano najlepiej przeprowadzić zabawę orientacyjno-porządkową, która pomaga w dyscyplinowaniu dzieci, uczy szybkiej reakcji na sygnał. W ciągu tygodnia powinna wystąpić zabawa z każdym rodzajem ruchu (oczywiście oprócz tych na śniegu i lodzie oraz w wodzie, kiedy nie ma takiej możliwości).

Zajęcia plastyczno-konstrukcyjne

W czasie zajęć plastyczno-konstrukcyjnych dzieci rozwijają swoją kreatywność, wyobraźnię, wyrażają wiedzę o otaczającym świecie i rozwijają sprawność manualną. Aby prace plastyczne spełniły swoją funkcję, należy umożliwić dzieciom swobodę w wyborze materiałów i sposobu wykonania pracy. Oprócz prac według wzoru, które należy stosować od czasu do czasu, efektem dobrze przeprowadzonych zajęć powinny być różnorodne prace. Kiedy na tablicy wystawowej wisi 25 takich samych prac, wśród których dziecko nie może rozpoznać swojej, nie najlepiej to świadczy o nauczycielu. W każdym tygodniu powinny

być wykorzystywane inne techniki plastyczne, tak aby w ciągu miesiąca żadna z nich się nie powtarzała.

W trakcie takich zajęć dzieci mogą:

- malować i rysować na zróżnicowanych pod względem kształtu, wielkości płaszczyznach, rysować patykami, kredkami, flamastrami, farbami;
- lepić z różnorodnych mas plastycznych;
- wycinać;
- wydzierać;
- układać kompozycje z różnych elementów;
- budować z klocków i materiału przyrodniczego;
- konstruować z różnych materiałów przemysłowych;
- stempłować.

Należy ograniczyć prace wykonywane według wzoru, a kolorowanie gotowych obrazków pozostawić chętnym dzieciom na czas zabaw swobodnych.

Zajęcia umuzykalniające

Należy zaplanować dwie piosenki do nauki w ciągu miesiąca – każdą na dwa tygodnie. Piosenki powinny być krótkie, proste, dostosowane do możliwości dzieci. Najmłodsze dzieci śpiewają tylko refren. Nauczyciel, ucząc piosenki, powinien umieć ją zaśpiewać. Każde zajęcia muzyczne powinny zawierać następujące elementy:

- słuchanie (piosenki lub muzyki);
- śpiewanie;
- ruch; wyrażanie muzyki ruchem, w starszych grupach – tańcem;
- gra na instrumentach perkusyjnych.

Zajęcia matematyczne

Każdą nadarżającą się okazję trzeba wykorzystywać do kształtowania pojęć matematycznych. Zgodnie z edukacją matematyczną według prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej dzieci powinny zdobywać doświadczenia matematyczne w zakresie:

- kształtowania orientacji przestrzennej i schematu własnego ciała;
- dostrzegania i kontynuowania rytmów;
- kształtowania umiejętności liczenia;
- kształtowania rozwoju rozumowania operacyjnego;
- rozwijania umiejętności mierzenia długości;
- klasyfikacji;
- układania i rozwiązywania zadań;
- poznawania sensu ważenia;
- pomiaru długości;
- pomiaru płynów;
- intuicji geometrycznych;
- konstruowania gier;
- zapisywania czynności matematycznych.

Plan, jak sama nazwa wskazuje, to przewidywanie. Zawsze mogą się zdarzyć nieprzewidziane sytuacje, które

uniemożliwią jego wykonanie. Jednak trudno wyobrazić sobie właściwą realizację podstawy programowej bez planowania. Przykładowy schemat miesięcznego planu pracy stanowi załącznik do niniejszego programu (s. 118).

Przygotowując dziecko do życia w świecie szybkiego rozwoju technologicznego, nauczyciel nie może pominąć w procesie edukacyjnym narzędzi informatycznych. Tablica interaktywna, komputer, smartfon to nieodłączne elementy nowoczesnej edukacji. Zadaniem nauczyciela jest pokazanie, że służą one zdobywaniu wiedzy, a nie tylko prostej rozrywce, polegającej na grze. Jednocześnie nieodzownymi elementami edukacji informacyjnej powinny być: uświadamianie dzieciom niebezpieczeństw związanych z korzystaniem z internetu oraz nauka właściwego korzystania z tych urządzeń, przestrzegania czasu korzystania z komputera i tabletu, a także przypomnianie dzieciom o tym, że nie mogą one zastąpić ruchu, zabaw na powietrzu, spotkań z rówieśnikami.

2. Respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej

Istotną kwestią w realizacji programu wychowania przedszkolnego jest respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej. Powinny one znaleźć swoje odzwierciedlenie w ramowym rozkładzie dnia. Z kolei zapisy w dzienniku zajęć powinny być zgodne z rytmem dnia w nim zawartym.

Zadaniem nauczyciela jest wykorzystanie do realizacji programu każdej nadarżającej się okazji: posiłków, zabiegów higienicznych, ubierania się i rozbierania. Ważnym momentem realizacji programu są zabawy dowolne. Nauczyciel powinien tak zagospodarować salę, tworząc i wyposażając odpowiednio kąciki zainteresowań, aby dzieci podczas zabaw mogły zdobywać wiedzę poprzez samodzielne doświadczenie. W sali powinno się również znaleźć miejsce na odpoczynek – wyposażone w materac. Czas zabaw swobodnych nie jest dla nauczyciela czasem odpoczynku. Nauczyciel powinien pozostawiać do dyspozycji dzieci, inspirować je, wspierać w poszukiwaniu wiedzy, rozwiązań. W czasie zabaw dowolnych jest wiele okazji do uczenia dzieci właściwych zachowań społecznych, rozwijania umiejętności komunikacyjnych, rozwiązywania konfliktów. Istotnym elementem dnia jest codzienny pobyt na powietrzu. Najkorzystniejszy dla dzieci jest pobyt na placu zabaw, gdzie mogą samodzielnie regulować ilość potrzebnego ruchu, rozwijać sprawność fizyczną, obcować z przyrodą, wykonywać prace gospodarczo-porządkowe.

O respektowaniu zalecanych warunków realizacji podstawy programowej świadczą np. zapisy w: dzienniku zajęć, planie pracy wychowawczo-dydaktycznym,

dokumentacji obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej, dokumentacji udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, notatkach w zeszytach kontaktów z rodzicami (patrz: tabela poniżej).

3. Obserwacje pedagogiczne i diagnoza przedszkolna jako element monitorowania realizacji podstawy programowej

Najistotniejszym elementem monitorowania realizacji podstawy programowej jest sprawdzanie stopnia opanowania wiadomości i umiejętności przez dzieci. Informację taką uzyskuje nauczyciel, prowadząc obserwacje pedagogiczne. Zgodnie z zapisem w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*⁷⁵ „nauczyciele w przedszkolu prowadzą obserwację pedagogiczną mającą na celu wczesne rozpoznanie u dziecka dysharmonii rozwojowych i podjęcie wczesnej interwencji, a w przypadku dzieci realizujących obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne – obserwację pedagogiczną zakończoną analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna)”.

⁷⁵ Dz.U. 2020, poz. 1280.

Żadne przepisy prawa oświatowego nie określają terminów przeprowadzania obserwacji. Powinny to regulować wewnętrzne procedury przedszkolne. Celowe dla dobrej organizacji pracy i służące wszechstronnemu rozwojowi dziecka jest jak najszybsze dokonanie obserwacji na początku roku szkolnego. Przyjęło się w praktyce przedszkolnej, że tzw. obserwacje wstępne przeprowadza nauczyciel na początku roku szkolnego, najpóźniej do połowy października. Dzięki zebranych informacjom może:

- określić możliwości i potrzeby rozwojowe dziecka i odpowiednio zaplanować pracę wychowawczo-dydaktyczną, dostosowując ją do zdiagnozowanych potrzeb;
- rozpocząć udzielanie dziecku pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- wystąpić do dyrektora o objęcie dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną udzielaną przez specjalistów;
- poinformować rodziców o swoich obserwacjach, ustalić razem kierunki współpracy w celu wspomagania dziecka, ewentualnie poinformować ich o zauważonych symptomach zaburzeń rozwojowych i zasugerować pogłębione badania specjalistyczne.

Zgodnie ze wskazanym wyżej rozporządzeniem pomocy psychologicznej udziela każdy nauczyciel w trakcie bieżącej pracy z dzieckiem. Jego zadaniem jest indywidualizacja pracy, aby dostosować wymagania, karty

Zadania związane z respektowaniem zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	Dowód realizacji
Organizacja dnia jest zgodna z ramowym rozkładem dnia.	Zapisy w dzienniku zajęć
Realizacja programu jest planowana również podczas zajęć niekierowanych.	Plany pracy wychowawczo-dydaktycznej
Każda sytuacja i każdy moment pobytu dziecka w przedszkolu (np. czas posiłków, zabiegów higienicznych, czynności samoobsługowych) są efektywnie wykorzystywane do realizacji programu wychowania przedszkolnego.	Zapisy w dzienniku zajęć
Realizacja zadań przedszkola odbywa się podczas spacerów, wycieczek, uroczystości przedszkolnych, spotkań z ciekawymi ludźmi.	Plany pracy i zapisy w dzienniku zajęć
Nauczyciele umożliwiają dzieciom wielozmysłowe poznanie świata.	Zapisy w dzienniku zajęć
Wykorzystywane są wszystkie naturalne sytuacje edukacyjne (zainteresowanie poznawaniem liter, pisaniem) do osiągnięcia przez dziecko dojrzałości szkolnej.	Zapisy w dzienniku zajęć
Dzieci mają wystarczającą ilość czasu na zabawy swobodne w sali.	Zapisy w dzienniku zajęć
Codziennie i w interesujący sposób organizowany jest czas pobytu dzieci na świeżym powietrzu.	Zapisy w dzienniku zajęć
Wnioski z diagnozy są uwzględnione w miesięcznym planie pracy.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Plany pracy wychowawczo-dydaktycznej Zapisy w dzienniku zajęć

Zadania związane z respektowaniem zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	Dowód realizacji
Kąciki zainteresowań zorganizowane są zgodnie ze zdiagnozowanymi zainteresowaniami dzieci.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Aranżacja sali
Wszystkim dzieciom, które tego potrzebują, udzielana jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Dokumentacja udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej Zapisy w dziennikach zajęć
Rodzice zostali zapoznani z wynikami diagnozy i zachęteni do współpracy przy realizacji programu wychowania przedszkolnego.	Notatki w zeszytach kontaktów z rodzicami
W sali znajduje się miejsce na odpoczynek, wyposażone w leżak, materac, poduszkę itp.	Aranżacja sali
Zorganizowano stałe i tymczasowe kąciki zainteresowań, umożliwiające dzieciom podejmowanie różnorodnych form działania.	Aranżacja sali
Zabawki i pomoce dydaktyczne są dostępne dla dzieci oraz zapewniają im wszechstronny rozwój.	Aranżacja sali

pracy, zadania do możliwości każdego dziecka. Dzieciom mającym trudności edukacyjne nauczyciel udziela wsparcia, pracując z nimi dodatkowo indywidualnie, organizując im zabawy usprawniające zaburzone procesy. Dzieciom uzdolnionym nauczyciel stwarza warunki do rozwijania zauważonych predyspozycji i zainteresowań, przygotowując dodatkowe zadania, organizując w sali odpowiednie kąciki zainteresowań, wyposażone w zabawki, książki, akcesoria i pomoce pozwalające na gromadzenie przez dzieci doświadczeń, poszerzanie wiedzy i umiejętności. Umożliwia dzieciom także prezentację swoich możliwości poprzez udział w konkursach, festiwalach, zawodach sportowych oraz podczas uroczystości przedszkolnych. Zdolności dzieci może „wykorzystywać” podczas przygotowania pomocy do zajęć, dekorowania sali itp.

Obserwacje pozwalają nauczycielom wyłonić dzieci, które wymagają pomocy specjalistycznej. W razie zaobserwowania poważnych trudności u dziecka nauczyciel zwraca się do dyrektora o objęcie dziecka wsparciem specjalistycznym. Dyrektor, który jest odpowiedzialny za organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej, ustala rodzaj udzielanej pomocy, termin i liczbę godzin w zależności od możliwości placówki. W przedszkolu mogą być organizowane zajęcia specjalistyczne w formie zajęć:

- rozwijających uzdolnienia;
- korekcyjno-kompensacyjnych;
- logopedycznych;
- rozwijających kompetencje emocjonalno-społeczne;

- innych zajęć o charakterze terapeutycznym;
- zindywidualizowanej ścieżki realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego.

Nauczyciel prowadzi obserwacje w trakcie całego roku szkolnego, notuje osiągnięcia dziecka, a następnie dokonuje ich podsumowania w kwestionariuszach obserwacji w październiku i czerwcu. Takie kwestionariusze nauczyciel może opracować samodzielnie lub może skorzystać z publikacji WSiP (patrz: fragment arkusza obserwacji trzylatka, s. 102, i fragment arkusza diagnozy dojrzałości szkolnej, s. 102).

Dodatkowo po pierwszym i drugim półroczu nauczyciel podsumowuje realizację programu wychowawczo-dydaktycznego. Podsumowanie powinno być zakończone wnioskami do dalszej pracy. Nauczyciel przeprowadza analizę, jakie umiejętności dzieci już zdobyły, a na kształcenie jakich umiejętności należy zwrócić większą uwagę w drugim półroczu lub w kolejnym roku szkolnym (jeśli jest to podsumowanie na zakończenie roku szkolnego). Po czym systematycznie, przez cały czas pobytu dziecka w przedszkolu, obserwuje przyrost wiedzy i umiejętności dziecka oraz jego zachowanie, a na zakończenie roku wpisuje swoje wnioski do arkuszy diagnozy. Z wynikami obserwacji nauczyciel każdorazowo powinien zapoznać rodziców. Obowiązek ten wynika z zapisu w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. W *Warunkach i sposobach realizacji podstawy programowej* czytamy: „nauczyciele systematycznie informują rodziców o postępach w rozwoju ich dziecka, zachęcają do współpracy w realizacji

programu wychowania przedszkolnego oraz opracowują diagnozę dojrzałości szkolnej dla tych dzieci, które w danym roku mają rozpocząć naukę w szkole”. Rodzice powinni być partnerami nauczyciela w zapewnieniu dziecku wszechstronnego rozwoju. Większość rodziców chce się włączyć w działania edukacyjne i pomóc dziecku, ale brakuje im wiedzy, jak to robić. Nauczyciel, udzielając rodzicom konkretnych wskazówek, może pomóc w szybszym wyrównaniu dysharmonii rozwojowych dziecka, co zapewni mu osiągnięcie gotowości szkolnej.

W przypadku dzieci, które realizują obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne, nauczyciel przeprowadza na początku roku diagnozę wstępną, a następnie do końca marca – diagnozę gotowości do podjęcia nauki w szkole. Na tej podstawie opracowuje informację o gotowości szkolnej dziecka, z którą zapoznaje rodziców do końca kwietnia.

Zapoznanie rodziców z wynikami diagnozy nie może się odbywać na zebraniu ogólnym ze wszystkimi rodzicami czy w drzwiach sali, kiedy rodzic przychodzi po dziecko. W celu omówienia obserwacji i diagnozy nauczyciel powinien się umówić z rodzicem na indywidualne spotkanie w czasie dogodnym dla obydwu stron i w miejscu zapewniającym dyskrecję. Powinien zarezerwować sobie na to około pół godziny. Spotkanie powinno się zakończyć sformułowaniem wniosków do dalszej pracy⁷⁶.

Obserwacje końcowe, jak wspomniano wcześniej, to istotny element monitorowania realizacji podstawy

programowej. Dzięki obserwacjom prowadzonym na zakończenie każdego roku szkolnego i informacji o gotowości szkolnej nauczyciel otrzymuje informację zwrotną na temat efektywności swojej pracy. Powinien zwrócić uwagę na to, które umiejętności dzieci opanowały na wysokim poziomie, a których nie opanowały i z czego wynikają te niższe osiągnięcia – czy z predyspozycji dzieci, czy może z niewystarczającej liczby ćwiczeń z tego zakresu. Oczywiście zdarza się, że nie wszystkie dzieci opanowują umiejętności zawarte w podstawie programowej, a nawet nie osiągają gotowości szkolnej. Jednak w takim przypadku nauczyciel powinien odpowiedzieć sobie na pytanie, czy zrobił wszystko, co w jego mocy, aby pomóc dziecku, a więc:

- czy udzielał dziecku pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- czy wnioskował o objęcie dziecka zajęciami specjalistycznymi;
- czy współpracował ze specjalistami udzielającymi pomocy;
- czy w razie potrzeby skierował dziecko na pogłębione badania specjalistyczne (za zgodą rodziców);
- czy współpracował z rodzicami, udzielając im wskazówek, w jaki sposób pracować z dzieckiem w domu, aby wspomagać jego rozwój.

Cenną informacją dla każdego nauczyciela jest badanie losów absolwentów. Informacja od nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej na temat tego, jak dzieci sobie radzą w szkole, będzie wskazówką, na jakie umiejętności zwracać szczególną uwagę, pracując z kolejnymi grupami w przedszkolu.

⁷⁶ Więcej informacji na temat prowadzenia takich rozmów znajduje się w rozdziale poświęconym współpracy z rodzicami.

Prowadzenie obserwacji pedagogicznych i ich wykorzystanie można przedstawić w postaci cyklu:

Fragment arkusza obserwacji trzylatka, obszar emocjonalny⁷⁷

Arkusz obserwacji trzylatka			
Obszar emocjonalny	Zapis z podstawy programowej Dziecko:	Umiejętności	Zakres punktów
4. Przeżywanie i rozumienie emocji – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.1) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem; II.2) szanuje emocje swoje i innych osób; II.3) przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych; II.4) przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu; II.6) rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają je wszyscy ludzie; II.9) wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia;	Czy dziecko próbuje nazywać swoje emocje?	Tak, zawsze – 2 p. Tak, najczęściej – 1 p.
		Czy dziecko reaguje na smutek, płacz, radość osób z najbliższego otoczenia?	Nie – 0 p.
		Czy dziecko sygnalizuje swoje potrzeby?	
5. Samodzielność, odporność emocjonalna – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.7) szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników;	Czy dziecko stara się być samodzielne?	Tak, zawsze – 2 p. Tak, najczęściej – 1 p.
		Czy dziecko stara się nie zrażać napotkanymi trudnościami?	Nie – 0 p.
		Czy dziecko zazwyczaj jest pogodnie i ma dobre samopoczucie?	
6. Umiejętność rozstania się z opiekunem – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.5) rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze;	Czy dziecko zazwyczaj bez lęku rozstaje się z rodzicami?	Tak, zawsze – 2 p. Tak, najczęściej – 1 p.
		Czy dziecko rozumie, że rodzice wrócą, akceptuje czas rozstania?	Nie – 0 p.

Fragment arkusza diagnozy dojrzałości szkolnej, obszar emocjonalny⁷⁸

Diagnoza dojrzałości szkolnej			
Obszar emocjonalny	Zapis z podstawy programowej Dziecko:	Umiejętności	Zakres punktów
1. Przeżywanie i rozumienie emocji – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.1) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem; II.2) szanuje emocje swoje i innych osób; II.3) przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych; II.4) przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu;	Czy dziecko panuje nad swoimi emocjami, przeżywa je w sposób akceptowalny dla innych?	Tak – 2 p. Tak, z trudnością – 1 p. Nie – 0 p.
		Czy dziecko adekwatnie do sytuacji reaguje na smutek, płacz, radość osób z otoczenia?	Tak – 1 p. Nie – 0 p.

⁷⁷ A. Biela, *Arkusz obserwacji trzylatka*, Warszawa 2020, s. 7.

⁷⁸ A. Biela, *Diagnoza dojrzałości szkolnej*, Warszawa 2018, s. 7.

Diagnoza dojrzałości szkolnej			
Obszar emocjonalny	Zapis z podstawy programowej Dziecko:	Umiejętności	Zakres punktów
	<p>II.6) rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie;</p> <p>II.8) zauważa, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania, panuje nad nieprzyjemną emocją, np. podczas czekania na własną kolej w zabawie lub innej sytuacji;</p> <p>II.9) wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia;</p> <p>II.10) dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę;</p> <p>II.11) dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródła satysfakcji estetycznej.</p>	<p>Czy dziecko dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, czy przejawia życzliwość i troskę w stosunku do świata przyrody?</p>	
<p>2. Samodzielność, odporność emocjonalna</p> <p>– obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych</p>	<p>II.7) szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników;</p>	<p>Czy dziecko radzi sobie samodzielnie w różnych sytuacjach?</p>	<p>Tak – 1 p. Nie – 0 p.</p>
		<p>Czy dziecko podejmuje samodzielne decyzje dotyczące jego działań, wyborów?</p>	
		<p>Czy jeśli dziecko napotyka trudności, stara się je pokonywać?</p>	
<p>3. Umiejętność rozstania się z opiekunem</p> <p>– obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych</p>	<p>II.5) rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze;</p>	<p>Czy dziecko bez lęku rozstaje się z rodzicami / opiekunami?</p>	<p>Tak, zawsze – 2 p. Tak, zazwyczaj – 1 p. Nie – 0 p.</p>
		<p>Czy dziecko rozumie, że opiekunowie wrócą, akceptuje czas rozstania?</p>	

IX. Współpraca z rodzicami

Dobra współpraca z rodzicami jest niezbędnym elementem zapewnienia dziecku wszechstronnego rozwoju. Aby układała się odpowiednio, konieczne jest – podobnie jak przy współpracy z dziećmi – zbudowanie dobrej relacji. Trzeba dać rodzicowi czas na przekonanie się do nauczyciela. Należy pamiętać, że rodzice oddają swój największy skarb obcej osobie. Potrzebują więc czasu, aby się przekonać, że osoba ta troszczy się o ich dziecko, lubi je, jest dla niego miła, że dziecko i jego dobro są dla niej ważne.

W budowaniu relacji pomocne będą:

- **Spotkania adaptacyjne** przed rozpoczęciem przez dziecko edukacji przedszkolnej – oprócz ułatwienia dziecku adaptacji mają też ogromne znaczenie we wzajemnym poznaniu się rodziców i nauczyciela. Rodzice mają szansę poobserwować nauczyciela: jak się zachowuje w stosunku do dzieci, co im oferuje, i dzięki temu nabierają do niego zaufania. To również czas na indywidualne rozmowy i lepsze poznanie się. Nauczyciel może rozwiać obawy i wątpliwości rodziców i jednocześnie zaobserwować, jakie metody wychowawcze stosują i jaki model wychowawczy jest przez nich preferowany.
- **Zajęcia otwarte** – pozwalają rodzicom przekonać się, że przedszkole to nie tylko zabawa; dają możliwość poznania sposobów pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. Rodzic może poobserwować zachowanie swojego dziecka w grupie rówieśniczej i nauczyciela podczas pracy. Dzięki temu nauczyciel może zbudować swoją pozycję profesjonalisty, zyskać szacunek rodziców.
- **Uroczystości o charakterze integracyjnym** – pozwalają na bliższe poznanie się nauczycieli i rodziców podczas indywidualnych rozmów, często w miłej, uroczystej czy rodzinnej atmosferze, innej niż na co dzień.
- **Spotkania indywidualne i rozmowy** – są niezbędne w budowaniu dobrej relacji. Powinny się odbywać cyklicznie, a nie tylko wtedy, gdy dzieje się coś złego, w miejscu zapewniającym dyskrecję, aby rodzic mógł z nauczycielem porozmawiać szczerze, bez obawy, że ktoś niepowołany ich usłyszy. Aby rodzic był szczerzy, musi mieć zaufanie do nauczyciela.

Każdy rodzic lubi rozmawiać o swoim dziecku. Jest ciekawy, jak ono funkcjonuje w grupie przedszkolnej, co nauczyciel sądzi o jego możliwościach, co zaobserwował. Często rodzic oczekuje pomocy, wskazówek, jak poradzić sobie z trudnymi zachowaniami dziecka. Każda rozmowa z rodzicem powinna się zakończyć wnioskami oraz sformułowaniem kierunków pracy z dzieckiem i współpracy rodziców i nauczyciela. Taki sposób współpracy z rodzicami nazywany jest **tutoringiem**. „Tutor” to inaczej opiekun, mentor, mistrz. I taką osobą powinien być nauczyciel – zarówno dla rodziców, jak i dziecka. Celem tutora jest rozwinięcie potencjału jego podopiecznego, zarówno pod względem intelektualnym, jak i osobowościowym. Można wyróżnić trzy rodzaje **tutoringu**:

- **Tutoring naukowy** – jego istotą jest rozwój talentów i praca nad celem, określonym na początku spotkania. Ten rodzaj tutoringu jest charakterystyczny dla szkoły. Uczeń czy student, który przejawia określone zdolności lub zainteresowania, np. matematyczne, współpracuje z nauczycielem przedmiotu (spotykają się kilkakrotnie w ciągu roku, nauczyciel zadaje uczniowi zadania do wykonania, następnie omawiają je wspólnie, po czym uczeń otrzymuje kolejne zadania). W ten sposób rozwija się w określonym kierunku lub np. przygotowuje się do konkursu czy olimpiady.
- **Tutoring rozwojowy** – praca nad ogólnym rozwojem podopiecznego, znalezieniem jego mocnych stron, zainteresowań i ich rozwijanie.
- **Tutoring rodzinny** – to forma charakterystyczna dla przedszkola. Jego istotą jest współpraca z rodzicami dziecka nad jego rozwojem.

Współpraca polega na spotkaniach rodziców (najlepiej obydwójga) z nauczycielem dwa lub trzy razy do roku. Na początku roku spotkanie odbywa się w celu wymiany informacji o dziecku. Nauczyciel przekazuje rodzicom informacje pozyskane podczas wstępnych obserwacji, a rodzice – informacje związane z funkcjonowaniem dziecka w rodzinie, ewentualnymi problemami, potrzebami, oczekiwaniami dotyczącymi rozwoju dziecka. Wspólnie omawiają zaobserwowane mocne strony dziecka i ewentualne trudności, nad którymi będą pracować. Rodzice razem z nauczycielem ustalają kierunki

oddziaływań pedagogicznych w stosunku do dziecka. Na kolejnym spotkaniu omawiają, co udało im się wypracować, co się zmieniło w rozwoju dziecka, i formułują kolejne wnioski. Aby być tutorem dla rodziców, nauczyciel powinien być profesjonalistą w swoim zawodzie, posiadać wiedzę psychologiczną i pedagogiczną. Powinien również odznaczać się umiejętnościami komunikacyjnymi. W rozmowach z rodzicami należy pamiętać o kilku ważnych zasadach:

- Należy się wypowiadać wyłącznie na temat zachowania dziecka, nie o całym dziecku.
 - Należy mówić o obserwacjach, nie o wnioskach.
 - Należy dzielić się spostrzeżeniami i opisywać, nie oceniać. Nauczyciel powinien opisywać rodzicom konkretne, zaobserwowane przez niego sytuacje, nie oceniając dziecka.
 - Należy koncentrować się na konkretnych zachowaniach, nie uogólniać. Nie wolno używać słów: „zawsze”, „nigdy”, np. „Nigdy nie stosuje się do obowiązujących zasad”, „Zawsze kręci się w trakcie zajęć”.
 - Należy mieć podejście zadaniowe, a nie – piętnujące. Nauczyciel rozmawia z rodzicami, ponieważ wspólnie próbują rozwiązać trudną sytuację, a nie po to, aby im przekazać, że powinni coś zrobić z trudnym zachowaniem dziecka.
 - Należy komentować sytuację zaraz po jej wystąpieniu.
 - Należy pamiętać o proporcjach. Nie można rodzicom przekazywać tylko złych informacji o dziecku. Każde dziecko ma swoje dobre strony, o których koniecznie trzeba rodzicom powiedzieć.
 - Należy wybierać odpowiednie miejsce i czas, aby nikt się nie śpieszył i aby mieć zapewnioną dyskrecję.
- Nie wolno dać się ponieść emocjom. Nauczyciel nigdy, pod żadnym pozorem, nie może dać się wyprowadzić z równowagi. Jeśli czuje, że jego cierpliwość się kończy, powinien przerwać spotkanie, mówiąc szczerze, że nie jest w stanie rozmawiać racjonalnie i spokojnie, więc proponuje przełożyć spotkanie na inny termin. Najpopularniejszą metodą udzielania informacji zwrotnej jest tzw. kanapka. Można ją przedstawić w pięciu krokach:
 1. Nauczyciel zaczyna rozmowę z rodzicem od przekazania pozytywnej informacji o dziecku, np. „Ania potrafi wymyślać bardzo ciekawe zabawy”.
 2. Opisuje wydarzenie jasno i wyraźnie. Nie zaczyna kolejnego zdania od słów „ale”, „jednak”, tylko używa sformułowania „i jednocześnie”, np. „I jednocześnie w czasie zabawy każdego dnia dochodzi do konfliktów Ani z koleżankami, ponieważ Ania chciałaby, aby zabawa odbywała się zgodnie z jej planem. Ania nie zgadza się na pomysły innych dzieci”.
 3. Przedstawia rodzicom swoje spostrzeżenia dotyczące skutków zachowania, np. „Martwi mnie to zachowanie Ani, ponieważ może doprowadzić do tego, że dzieci nie będą chciały się z nią bawić”.
 4. Informuje, co można w tej sytuacji zrobić, przy czym najpierw daje szansę wypowiedzenia się rodzicom, np. „Chciałbym, abyśmy pomogli poradzić sobie Ani z tym problemem. Czy mają państwo jakieś propozycje?”.
 5. Podsumowuje rozmowę w sposób pozytywny, np. „Wierzę, że uda nam się wspólnie rozwiązać ten problem, co pomoże Ani w zgodnej współpracy z rówieśnikami i nawiązaniu przyjaźni”.

Spostrzeżenie	Ocena
Kiedy wczoraj poprosiłam Anię, aby odłożyła na miejsce lalkę, którą się bawiła, zaczęła na mnie krzyczeć, że tego nie zrobi.	Pani córka wczoraj bez powodu się na mnie rozgniewała.
Monika chętnie dzieli się zabawkami z innymi dziećmi, potrafi bawić się bez konfliktów.	Monika jest dobrym dzieckiem.
Wczoraj Ania dwa razy uderzyła koleżankę z grupy.	Ania jest agresywna.
Od trzech tygodni za każdym razem, gdy jest rytmika, Michał odmawia w niej udziału.	Michał często nie chce brać udziału w zajęciach umuzykalniających.
W tym tygodniu Michał codziennie kłócił się z kolegami, a w środę i czwartek uderzył kolegę.	Michał ciągle popada w konflikty z rówieśnikami.
Antek w tym tygodniu nie spróbował żadnego posiłku podanego na obiad.	Antoś jest niejadkiem.

Kolejny sposób udzielania informacji to tzw. komunikat FUKO:

- F – fakty. Nauczyciel opisuje konkretne zachowanie, np. „W ubiegłym tygodniu każdego dnia jakieś dziecko zostało w przedszkolu pobite przez pani syna. Rodzice przychodzą do nas z pretensjami, ponieważ dzieci skarżą się w domu, że Adaś je bije”.
- U – ustosunkowanie się. Nauczyciel przedstawia swoje uczucia, postawy, opinie, np. „Martwię się, ponieważ chciałbym poznać przyczynę takiego zachowania Adasia, aby mu pomóc i jednocześnie zadbać o dobre samopoczucie pozostałych dzieci uczęszczających do przedszkola”.
- K – konsekwencje. Nauczyciel opisuje efekty takiego zachowania dziecka, np. „Jeśli Adaś nadal będzie się tak zachowywał, inne dzieci będą go izolować”.
- O – oczekiwania. Nauczyciel wskazuje, co ma być zachowaniem pożądanym, np. „Chciałbym, abyśmy razem wypracowali strategię postępowania w tej sytuacji. Wierzę, że wspólnymi siłami uda nam się rozwiązać tę trudną sytuację”.

Jeśli rodzic przychodzi do nauczyciela, aby zgłosić jakieś jego niedociągnięcie (np. nauczyciel nie założył dziecku ciepłych spodni przed wyjściem na spacer; jakiś kolega uderzył dziecko), i nauczyciel wie, że rodzic ma rację, to nie powinien wypierać się tego, oszukiwać, że taka sytuacja nie wystąpiła. Może wtedy użyć tzw. komunikatu POPO:

- P – przeproszenie i wykazanie zrozumienia, np. „Przykro mi z powodu zaistniałej sytuacji. Przepraszam, może być pani zdenerwowana”.
- O – okazanie współczucia i empatii, np. „To przykre”.
- P – przejęcie odpowiedzialności, np. „Zajmę się tą sprawą. Zrobię wszystko, aby nie dopuścić następnym razem do takiej sytuacji”.
- O – poproszenie o dodatkowe informacje, aby pomóc rodzicowi, jeśli nauczyciel nie był świadkiem wydarzenia, o którym mówi rodzic, np. „Chcę pani pomóc, dlatego potrzebuję kilku informacji. Czy mogłaby mi pani powiedzieć...”.

Komunikując o trudnym zachowaniu dziecka lub problemach edukacyjnych, każdy nauczyciel musi zdawać sobie sprawę, że rodzic być może po raz pierwszy słyszy taką informację o swoim dziecku. Jest zaskoczony. W przypadku zaskoczenia w umyśle każdego człowieka zachodzą następujące procesy: zaskoczenie, złość, racjonalizacja, usprawiedliwianie siebie oraz obwinianie innych, akceptacja. Każdy człowiek przechodzi wszystkie te etapy, jednak inny jest czas, w jakim one po sobie następują. Niektórzy przejdą przez te procesy szybko i przyznają nauczycielowi rację, inni będą potrzebować na to więcej czasu – być może cały czas pobytu dziecka w przedszkolu. Nawet jeśli rodzic zaczyna powoli

zauważać to, o czym mówił nauczyciel, nie chce się sam przed sobą do tego przyznać lub myśli: „dziecko jeszcze z tego wyrośnie, nie ma co go od razu etykietować”. Często momentem, w którym rodzic przyznaje nauczycielowi rację, jest początek edukacji szkolnej. Wtedy zdaje sobie sprawę, że dziecko już z tego nie wyrośnie, i stawia czoło problemowi. Jedyne, co w takim przypadku pozostaje nauczycielowi przedszkola, to konsekwentne mówienie o zaobserwowanych zachowaniach lub trudnościach w myśl przysłowia: kropla drąży skałę.

Należy pamiętać, że każdy ma prawo do swoich sądów i swojego postrzegania pewnych sytuacji. Nauczyciel powinien zrozumieć innych, przyznając im prawo do ich punktu widzenia, co nie oznacza, że przyznaje im rację. Może wówczas użyć sformułowań:

- „Rozumiem, że pani uważa, że... Nie zgadzam się z panią. Moim zdaniem...”;
- „Rozumiem, że jest pan zdania, iż... Całkowicie się z panem nie zgadzam...”;
- „To ciekawe, że uważa pan, że... Ja myślę o tym inaczej...”.

Komunikować się w ten sposób musi umieć każdy nauczyciel. Łatwiej mu będzie się przygotować do rozmowy, jeśli wcześniej umówi się na nią z rodzicem, zamiast udzielać informacji spontanicznie, w drzwiach sali. Takie udzielanie informacji jest niedopuszczalne ze względu na ochronę danych osobowych (ktoś przypadkiem może usłyszeć rozmowę), ale też ze względu na szacunek nauczyciela do siebie. Poza tym nauczyciel, przebywając z dziećmi, powinien się nimi zajmować – nie jest to odpowiedni czas na rozmowy z rodzicami. Kiedy rodzic próbuje nakłonić go do dłuższej rozmowy, nauczyciel powinien przeprosić, powiedzieć np. „Teraz nie mogę rozmawiać, ponieważ muszę zająć się dziećmi, ale chętnie umówię się z panem / panią na spotkanie” i od razu zaproponować konkretny termin.

Współpracę z rodzicami bardzo ułatwia ustalenie jej zasad już na pierwszym zebraniu. Rodzice często zwracają się do nauczyciela z prośbami niemożliwymi do spełnienia, ponieważ nie zdają sobie sprawy z reguł obowiązujących w danej placówce. Dlatego od razu, na początku współpracy, należy określić, czego placówka oczekuje od rodziców i co może zaoferować. Trzeba wyjaśnić kwestie najczęściej wywołujące konflikty, a więc:

- Wymagania w stosunku do dzieci, które są przyjmowane do przedszkola – czy przyjmowane są dzieci z pieluchami, czy nie; czy dzieci będą karmione, czy powinny jeść samodzielnie; czego się oczekuje od dzieci w zakresie samoobsługi w toalecie.
- Zasady przyprowadzania i odbierania dzieci – do której godziny należy dzieci przyprowadzić, w jaki sposób zgłaszać spóźnienia. Należy również wytłumaczyć

rodzicom, w jaki sposób spóźnianie się dezorganizuje nauczycielowi pracę.

- Zasady postępowania w przypadku przyprowadzenia chorego dziecka – przyjęte zasady powinny być konsekwentnie przestrzegane.
- Zasady wychodzenia na dwór – rodzice powinni zostać poinformowani, że dzieci wychodzą na dwór codziennie, ponieważ taki jest obowiązek określony w podstawie programowej; tylko wyjątkowo się z tego rezygnuje (należy opisać, podczas jakich warunków pogodowych dzieci pozostają w budynku). Od razu należy wyjaśnić, że nie ma możliwości pozostawienia dziecka na ten czas w innej sali, ponieważ wszystkie grupy wychodzą na dwór, a poza tym nauczyciel, do którego grupy jest zapisane dziecko, odpowiada za jego bezpieczeństwo i nie może zostawić wychowanka pod opieką innej osoby. Dziecko powinno przyjść do przedszkola po chorobie w takim stanie, aby mogło brać udział we wszystkich zajęciach. Trzeba rodzicom uświadomić, że nie ma złej pogody, jest tylko nieodpowiednie ubranie. Obowiązkiem rodziców

jest przygotowanie dziecku odpowiedniego ubrania, stosownie do pogody, tak aby nie zmarzło ani się nie przegrzało.

- Sposób przekazywania informacji o dziecku – nauczyciel powinien uprzedzić rodziców, że nie udziela dłuższych informacji o dziecku podczas odbierania dziecka z przedszkola, i wyjaśnić, dlaczego tak robi (z powodu ochrony danych osobowych, odpowiedzialności za bezpieczeństwo pozostałych dzieci przebywających w tym czasie pod jego opieką).
- Zasady zgłaszania i rozwiązywania problemów – ta kwestia również wymaga ustalenia. Trzeba okazać otwartość na wszystkie uwagi rodziców i poprosić ich, aby zgłaszali je najpierw nauczycielowi, zanim pójdą do dyrektora lub napiszą coś w mediach społecznościowych.

Współpraca z rodzicami nie jest kwestią łatwą, nie mniej im więcej czasu nauczyciel poświęci na indywidualne kontakty z rodzicem, tym lepiej będzie ona przebiegać. Ilość czasu poświęconego dziecku przekłada się na dobre relacje z rodzicami.

X. Przykładowe scenariusze zajęć

Zamieszczone poniżej scenariusze przeznaczone są dla grup mieszanych dzieci 3–4-letnich oraz 5–6-letnich. Odnoszą się do tych samych treści z zakresu aktywności matematyczno-przyrodniczej, lecz uwzględniają poziom rozwoju dzieci.

GRUPA WIEKOWA: 3–4-LATKI⁷⁹

TEMAT TYGODNIA: Poznajmy się

TEMAT DNIA: Nasze miejsce w przedszkolu

WIODĄCA AKTYWNOŚĆ: matematyczno-przyrodnicza

CELE OGÓLNE: poznawanie miejsc w sali i ich nazywanie, doskonalenie orientacji w schemacie ciała, rozwijanie motoryki małej, kształtowanie umiejętności uważnego słuchania, nabywanie umiejętności odtwarzania układu obrazków, rozwijanie umiejętności przeliczania, zachęcanie do nawiązywania relacji rówieśniczych

I CZĘŚĆ DNIA

- **Zabawy dowolne w kąciach tematycznych.** Oglądanie kąciaków, zachęcanie dzieci do zabawy dostępnymi zabawkami i zapoznawania się z rówieśnikami.
- **„Jak miło spotkać cię” – powitanka.** Dzieci stoją w kręgu i powtarzają za N. słowa powitanki. Podczas śpiewania machają rękami w rytm melodii. • uczyć.pl

Jak miło spotkać cię

śl. i muz. tradycyjne

Hej, hej, (*imię*), witamy cię.

Nasz (nasza) (*imię*), witamy cię.

Ach, jak to miło znów spotkać się,
z tobą, (*imię*), znów spotkać się.

- **„Po jednej stronie, po drugiej stronie” – zabawa matematyczna.** Dzieci stoją w półkolu, przodem do N. N. zachęca do wykonania podskoków. Dzieci podskakują 10 razy w miejscu oraz 10 razy w przód i w tył. Następnie przykładają dłoń płasko do klatki piersiowej i próbują wyczuć, w którym miejscu bije ich serce. Wskazują, dotykają i nazywają części ciała po tej stronie, np.: ramię, nogę, ucho, oko, a później po drugiej stronie.

- **Zestaw ćwiczeń porannych nr 1 • chusta animacyjna**

– „Zróbmy koło” – zabawa orientacyjno-porządkowa. Dzieci stoją w rozsypce, N. rozkłada na dywanie chustę animacyjną i prosi dzieci, aby stanęły wokół niej: *Ustawcie się blisko krawędzi chusty, ale wasze stopy nie mogą dotykać tkaniny. Rozejrzyjcie się dookoła. Po jednej stronie stoi jedna osoba, po drugiej – druga osoba. Uśmiechnijcie się do tych osób i pomachajcie im. Chwyćcie je za dłonie. Machajcie złączonymi rękami do przodu i do tyłu. Kiedy klasnę jeden raz, rozbiegacie się po sali. Kiedy klasnę dwa razy, wracacie szybko do chusty i chwytacie za ręce osoby stojące obok.* N. powtarza zabawę kilka razy. Kiedy dzieciom tworzenie koła wychodzi coraz lepiej, N. zabiera chustę animacyjną. Dzieci kontynuują zabawę, ale od tej pory ustawiają się w kole samodzielnie.

– „Dziewczynki i chłopcy” – zabawa rozwijająca motorykę dużą. Dzieci trzymają za uchwyty chustę animacyjną. N. pokazuje, jak nią delikatnie falować. Prosi dzieci, aby zajrzały pod spód chusty i sprawdziły, co się tam znajduje. Następnie zachęca wszystkie dziewczynki, aby puściły uchwyty chusty, przeszły pod nią na przeciwną stronę i złapały wolne

⁷⁹ Fragment scenariusza pochodzi z: E. Janus, M. Szelaż, G. Lipińska, G. Matczak-Kompanowska, A. Makowska, *Drużyna marzeń. Przewodnik metodyczny. Trzylatek. Czterolatek*, WSiP, Warszawa 2021.

uchwyty. Później pod chustą przechodzą chłopcy. Dzieci, które trzymają chustę, unoszą ją wysoko, aby koleżanki i koleżdy mogli swobodnie przejść. Następnie pod chustą przechodzą dzieci, które: mają rodzeństwo, posiadają jakiegoś zwierzątko, lubią lody itp.

– „Cześć, cześć!” – zabawa z elementami wspinania na palce. Dzieci chodzą na palcach stóp. Delikatnie opuszczają stopy na podłogę, aby poruszać się jak najciszej. Kiedy spotkają koleżankę lub kolegę, witają się, mówiąc: Cześć!, i przybijają dłonią piątkę.

- **Kształtowanie codziennych nawyków higienicznych po zabawie i przed posiłkiem.**

II CZĘŚĆ DNIA

PRACA Z TEKSTEM

● **„Kolorowe znaczki” – słuchanie wiersza D. Gellner i rozmowa na temat jego treści.** N. pokazuje obrazki (lub zdjęcia) przedstawiające: szatnię przedszkolną, łąkę, motyla, biedronkę, żółtego ptaszka, szalik i czapkę. Dzieci nazywają miejsca, zwierzęta i części ubrania. Następnie N. układa obrazki na dywanie w takiej kolejności, w jakiej pojawiają się w wierszu, i przygotowuje dzieci do uważnego słuchania. Podczas recytacji wskazuje obrazki ilustrujące tekst. Dzieci wypowiadają ich nazwy.

Kolorowe znaczki

Dorota Gellner

Czy to szatnia,
czy to łąka?
Bo tu motyl,
tam biedronka.
Tutaj siedzi żółty ptaszek,
czasem dziobie rzeczcy nasze.
Kolorowe znaczki w naszej szatni,

żeby szalik, żeby czapkę
znaleźć łatwiej.
Kolorowy znaczek
każde dziecko ma,
kolorowy znaczek
mam i ja!

Rozmowa kierowana. N. zwraca się do dzieci: *O jakich znaczkach była mowa w wierszu? Jakie są wasze znaczki w szatni? Co one przedstawiają? Po co nam takie znaczki w szatni? Gdzie jeszcze mogą występować takie znaczki?*

- **obrazki przedstawiające: szatnię przedszkolną, łąkę, motyla, biedronkę, żółtego ptaszka, szalik, czapkę**

ZABAWY NA DYWANIE

● **„Po kolei” – zabawa ruchowa.** N. przygotowuje tyle różnych obrazków, o których mowa w wierszu, ile jest dzieci w grupie. Każde dziecko losuje jeden obrazek i go nazywa. Dzieci stoją obok siebie po przeciwnej stronie miejsca, w którym są prowadzone zajęcia. N. recytuje wiersz. Kiedy wypowie nazwę jednego z obrazków, dzieci, które mają taki obrazek, skaczą obunóż do dywanu i układają obrazki jeden na drugim. Wracają na miejsce na palcach, a N. kontynuuje czytanie. Kiedy wszystkie znaczki zostaną ułożone, dzieci wracają na dywan i tworzą koło. ● **obrazki przedstawiające: szatnię przedszkolną, łąkę, motyla, biedronkę, żółtego ptaszka, szalik, czapkę**

● **„Tak jak znaczki” – zabawa matematyczna.** N. pokazuje dzieciom 3 pojedyncze dowolne obrazki (znaczki) przedstawiające np. motyla, biedronkę, ptaszka. Umieszcza je na tablicy. Następnie rozdaje dzieciom po jednym z tych obrazków (obrazki się powtarzają) i za pomocą taśmy dwustronnej przykleja na ubranie dzieci. Dzieci przez chwilę swobodnie biegają po sali. Na hasło N.: *Raz, dwa trzy!* tworzą 3-osobowe zespoły – każde dziecko z zespołu powinno mieć inny znaczek. Następnie dzieci ustawiają się obok siebie tak, jak wskazuje kolejność obrazków na tablicy. Po chwili N. zmienia kolejność obrazków w szeregu. Dzieci w swoich zespołach zamieniają się miejscami, aby odtworzyć nowy układ znaczków. Zabawę powtarzamy kilka razy. ● **obrazki przedstawiające: motyla, biedronkę, żółtego ptaszka (razem tyle, ile jest dzieci w grupie), taśma dwustronna**

ZABAWY PRZY STOLIKACH

Aktywna matematyka

trzyolatek	czterolatek
<p>● Praca z rewersem KP1.1 – układanie kamyków na zdjęciach kamyków wyznaczających trasę między bohaterami – Iga i Kubą (jeden kamyk na jednym zdjęciu kamyka). Dzieci dotykają kolejno każdy kamyk na drodze od dziewczynki do chłopca. N. zachęca dzieci, aby podczas dotykania każdego kamyka powtarzały słowo: <i>Jeden</i>. ● rewers KP1.1, kamyki</p>	<p>● Praca z rewersem KP1.1 – układanie kamyków na zdjęciach kamyków wyznaczających trasę między bohaterami – Mają i Frankiem (jeden kamyk na jednym zdjęciu kamyka). Dzieci przeliczają kamyki, dotykając kolejno każdego z nich. Rysują tyle kresek, ile jest kamyków. ● rewers KP1.1, kamyki, kredki lub ołówki</p>

ZABAWY NA DWORZE

● **Zabawy w ogrodzie przedszkolnym.** Przypomnienie zasad bezpieczeństwa podczas zabaw na świeżym powietrzu z wykorzystaniem sprzętu ogrodowego. Korzystanie z huśtawek i innych urządzeń. Wdrażanie dzieci do uczestnictwa w grach zespołowych. Zabawy swobodne.

III CZĘŚĆ DNIA

● **„W naszej sali” – zabawa ruchowo-słuchowa.** Dzieci siedzą w półkolu przed N. Ten wyklaskuje krótką sekwencję dźwięków, np.: kłaśnięcie w dłonie, przerwa, kłaśnięcie w dłonie. Zadaniem każdego dziecka jest powtórzenie sekwencji. N. może również podawać rytm poprzez tupanie, uderzanie dłońmi o uda czy o podłogę. Warto stopniowo zwiększać liczbę i rodzaj dźwięków do odtworzenia. Następnie to chętne dzieci wymyślają rytm o ustalonej liczbie dźwięków.

● **„Barwienie soli” – zabawa badawcza z elementami języka angielskiego.** N. wysypuje na talerzyk trochę soli i prosi dzieci, aby powiedziały i sprawdziły, co to jest. Pyta: *Jaki ma kolor? Jaki ma smak? Do czego potrzebna jest sól? Jak myślicie, czy można ją pokolorować?* Dzieci podają swoje pomysły. Jeśli to możliwe, N. je wypróbowuje. Następnie pyta: *A czy jest możliwe, żeby pokolorować sól i żeby ona nadal była sucha?* Po wysłuchaniu wypowiedzi dzieci N. mówi, że jest to możliwe – trzeba wymieszać sól z inną suchą substancją, która jest rozdrobniona. *Co to może być?* N. prezentuje dzieciom sposób rozcierania kredy na talerzyku z solą. Mocno dociska kredę, która się kruszy (ściera), i miesza z solą. Dzieci zachęcane przez N. biorą kredy w wybranych kolorach, rozcierają je z solą, mieszają kolory. Następnie mogą wykonać z kolorowej soli pracę plastyczną. Smarują kartkę klejem i sypią kolorowy proszek, tworząc magiczne obrazy. Dzieci podają nazwy kolorów, z których powstała praca, również w języku angielskim. N. wskazuje na wybrane kolorowe pole i pyta: *Jaki to kolor? – What colour is it?* (czytaj: łot kolor ys yt). Dzieci odpowiadają samodzielnie lub powtarzają za N., np.: *To jest niebieski / czerwony / żółty / zielony / pomarańczowy – It is blue / red / yellow / green / orange* (czytaj: yt ys blu / ret / jelot / grin / orencz). ● sól, talerzyki, kreda w kilku kolorach, kratki, klej

- Praca indywidualna z wybranymi dziećmi.
- Słuchanie tekstów literackich wybranych przez N. i dzieci.
- Zabawy swobodne i konstrukcyjne w grupach.

GRUPA WIEKOWA: 5–6-LATKI⁸⁰

TEMAT TYGODNIA: Poznajmy się

TEMAT DNIA: Nasze miejsce w przedszkolu

WIODĄCA AKTYWNOŚĆ: matematyczno-przyrodnicza

CELE OGÓLNE: poznanie miejsc w sali, doskonalenie umiejętności orientacji w schemacie ciała, manipulowania przedmiotami, rozwijanie sprawności motoryki małej, nawiązywanie relacji rówieśniczych, ćwiczenie umiejętności uprzejmego zwracania się do innych; ponadto sześciolatek: utrwalenie nazw i kształtu niektórych figur geometrycznych, doskonalenie umiejętności tworzenia rytmów

I CZĘŚĆ DNIA

- **Zabawy dowolne w kąciach tematycznych.** Zachęcanie dzieci do podejmowania zabawy w grupach.
- „Jak miło spotkać cię” – powitanka. ● uczyć.pl

Jak miło spotkać cię

sł. i muz. tradycyjne

Hej, hej, (*imię*), witamy cię.

Nasz (nasza) (*imię*), witamy cię.

Ach, jak to miło znów spotkać się,
z tobą, (*imię*), znów spotkać się.

N. prosi dzieci o powtórzenie słów piosenki, żeby wdrożyć je do śpiewania. Podczas śpiewania piosenki dzieci mogą unosić ramiona do góry i falować nimi w rytm muzyki.

● **„Po lewej stronie, po prawej stronie” – zabawa matematyczna.** Dzieci stoją w półkolu, przodem do N. N. zachęca dzieci do wykonania 10 podskoków w górę i w dół oraz do 10 podskoków w przód i w tył. Następnie dzieci przykładają płasko dłoń do klatki piersiowej, próbując wyczuć, w którym miejscu bije ich serce po tym wysiłku. N. mówi: *Większość*

⁸⁰ Fragment scenariusza pochodzi z: E. Janus, M. Szelaż, G. Lipińska, G. Matczak-Kompanowska, A. Makowska, *Drużyna marzeń. Przewodnik metodyczny. Pięciolatek. Sześciolatek*, WSiP, Warszawa 2021.

z was wyczuje bicie swojego serca po lewej stronie ciała. Nie martwcie się jednak, jeśli nie wyczujecie wyraźnych uderzeń, bo każdy z nas jest inny. Spójrzcie, gdzie ja mam lewą stronę swojego ciała i pokażcie tę stronę na sobie. N. odwraca się tyłem do dzieci i wskazuje lewą stopę, lewe kolano, lewe udo, lewą rękę, prosi dzieci, żeby dzieci zrobiły to samo. Następnie N. mówi: *Teraz na lewy nadgarstek nałóżcie opaskę i nie zdejmujcie jej podczas zabawy.* N. powtarza tę część zabawy, stojąc tyłem do dzieci i wskazując prawą stronę ciała. N. prosi dzieci, żeby go naśladowały. Zamiast opaski można wykorzystać stempelki, tasiemki pasmanteryjne lub luźne gumki do włosów. • **opaski lub stempelki, tasiemki pasmanteryjne, luźne gumki do włosów**

● Zestaw ćwiczeń porannych nr 1. • **bębenek**

– „Powitanie” – zabawa orientacyjno-integracyjna. N. pomaga dzieciom rozpoznać prawą stronę ciała i prawą rękę. Dzieci poruszają się po sali w różnych kierunkach w rytm uderzeń bębna, na którym gra N. Kiedy N. przestaje grać i mówi hasło: *Powitanie*, dzieci starają się podać prawą rękę jak największej liczbie kolegów lub koleżanek, patrząc sobie wzajemnie w oczy. Po chwili N. kontynuuje grę na bębnie. Powtarza zadanie kilka razy.

– „W grupie” – zabawa orientacyjno-porządkowa w kole. Dzieci stoją w kole i trzymają się za ręce. Kiedy N. rozpoczyna grę na bębnie, dzieci poruszają się krokiem dostawnym po kole w rytm muzyki. Kiedy N. zmieni sposób gry, np. znacznie wystukiwać szybszy rytm, dzieci zmieniają kierunek ruchu.

– „Na dole, na górze” – zabawa rozwijająca motorykę dużą w parach. Dzieci stoją w parach, tyłem do siebie, dotykając się plecami, pośladkami i nogami. Nogi w lekkim rozkroku, mocno przylegają do podłogi. Na sygnał werbalny N. (np. *Hop!*) dzieci klaszczą w dłonie partnera, pochylając się w dół (klaszczą między kolanami) lub podnosząc wysoko wyprostowane ręce do góry.

● **Kształtowanie codziennych nawyków higienicznych po zabawie i przed posiłkiem.**

II CZĘŚĆ DNIA

● „Co to za miejsce?” – **zabawa dydaktyczna**. N. prezentuje dzieciom wydrukowane wcześniej zdjęcia pomieszczeń przedszkolnych, np. łazienki, sali, korytarza, szatni, głównego wejścia. Zdjęcia nie powinny przedstawiać całych pomieszczeń ani całych przedmiotów w tych pomieszczeniach, np. umywalki w łazience. N. omawia z grupą zdjęcia, zachęcając dzieci do swobodnych wypowiedzi na temat pomieszczeń przedszkolnych oraz ich wyposażenia. Następnie prosi dzieci, żeby podzieliły na sylaby wymienione nazwy. • **zdjęcia przedstawiające fragmenty pomieszczeń przedszkolnych lub przedmiotów w nich się znajdujących**

ZABAWY NA DYWANIE

● „Droga do olbrzymki” – **zabawa ruchowa**. N. prosi dzieci, żeby ustawiły się w rzędzie (lub dwóch), zwrócone twarzami w tym samym kierunku i sprawdziły, czy opaska znajduje się na ich lewej ręce. Jeśli trzeba – N. poprawia opaski, wskazując jednak nie tylko na rękę, ale na całą lewą stronę ciała, stojąc za dzieckiem. Staje za dziećmi, obserwując, w którym kierunku się poruszają, w razie potrzeby koryguje ich kroki. N. mówi: *Zapraszam was na spacer do wyobrazonego lasu. Kiedy klasnę, znajdziemy się w środku historii o dziewczynkach i olbrzymce. Nie znamy dokładnie lasu ani leśnych ścieżek, dlatego proszę was, żebyście poruszali się zgodnie z moimi wskazówkami, bo w przeciwnym razie możemy się zgubić. Spójrzcie w lewo, następnie w prawo i zróbcie 5 kroków do przodu. Przykucnijcie, żeby sprawdzić, czy żadna wskazówka nie ukryła się pod kamieniem. Wstańcie i skoczcie na lewej nodze do przodu trzy razy. Spójrzcie w lewo i zróbcie 2 kroki w lewą stronę. Wygląda na to, że poszliśmy za daleko. Zróbcie zatem 2 kroki do tyłu i 1 w prawo. Pochylcie głowy i dotknijcie ścieżki. Sprawdźcie, czy są na niej jakieś ślady. Przejdźcie na czworakach tyle kroków, ile wam się uda, gdy policzę do 3 (N. liczy: 1, 2, 3). Zróbcie jeden krok w lewo i 3 kroki do przodu. Jesteśmy w pobliżu domu olbrzymki. Wyciągnijcie przed siebie prawą dłoń, żeby się przywitać z gospodynią. Możemy wracać do sali. Kiedy klasnę w dłonie, wszyscy znajdziemy się w przedszkolu. Utwórzcie koło na dywanie.*

● „Ręka olbrzymki” – **zabawa dydaktyczno-manipulacyjna**. N. prosi dzieci, żeby przygotowały figury geometryczne z WM. Zwraca się do dzieci: *Położcie płasko na podłodze lewą dłoń. Przyciśnijcie mocno wszystkie palce do podłogi i policzcie je. Powoli podnoście do góry po jednym palcu, zaczynając od małego, czyli od lewej strony. Następnie nad każdym palcem połączcie dowolną figurę geometryczną i podnieście dłoń. Teraz zamieńcie odpowiednie figury geometryczne na inne, tworząc nowy zestaw figur: żółte figury zamieńcie na niebieskie, kwadraty zamieńcie na trójkąty, koła zamieńcie na prostokąty, czerwone trójkąty zamieńcie na niebieskie kwadraty.* N. zwraca uwagę na to, że każde dziecko może mieć różny zestaw figur i wciąż tworzyć nowe. Ochotnicy mogą wymyślać polecenia dla grupy. • **WM**

● „Boogie-woogie” – **zabawa ruchowa na podstawie piosenki**. Dzieci stoją w rzędzie lub dwóch w pewnej odległości od siebie. Ilustrują treść piosenki ruchem. Przed rozpoczęciem zabawy N. prosi dzieci o wyprostowanie lewej ręki, potem prawej, następnie lewej, a później prawej nogi. Jeśli w grupie są dzieci, które nie mają jeszcze utrwalonego schematu ciała (w tym stronności), N. może wszystkim lub tylko niektórym dzieciom zrobić na lewej ręce pieczętkę lub nakleić nalepkę. • **uczę.pl, pieczątki lub nalepki**

Boogie-woogie

sł. i muz. tradycyjne

Do przodu prawą rękę daj.
Do tyłu lewą rękę daj.
I potrząsać trzeba nią.
Bo przy woogie-boogie-boogie trzeba zręcznie kręcić się,
no i klaskać w dłonie swe! Raz, dwa, trzy!

Woogie-boogie ahoj! (x 3)
I od nowa zaczynamy taniec ten.

Do boku prawą rękę daj.
Do boku lewą rękę daj.
I potrząsać trzeba nią.
Bo przy woogie-boogie-boogie trzeba zręcznie kręcić się,
no i klaskać w dłonie swe! Raz, dwa, trzy!

Woogie-boogie ahoj! (x 3)
I od nowa zaczynamy taniec ten.

Do góry prawą rękę daj.
Do góry lewą rękę daj.
I potrząsać trzeba nią.
Bo przy woogie-boogie-boogie trzeba zręcznie kręcić się,
no i klaskać w dłonie swe! Raz, dwa, trzy!

Woogie-boogie ahoj! (x 3)
I od nowa zaczynamy taniec ten.

Do przodu prawą nogę daj.
Do tyłu prawą nogę daj.
I potrząsać trzeba nią.
Bo przy woogie-boogie-boogie trzeba zręcznie kręcić się,
no i klaskać w dłonie swe! Raz, dwa, trzy!

Woogie-boogie ahoj! (x 3)
I od nowa zaczynamy taniec ten.

Do przodu lewą nogę daj.
Do tyłu lewą nogę daj.
I potrząsać trzeba nią.
Bo przy woogie-boogie-boogie trzeba zręcznie kręcić się,
no i klaskać w dłonie swe! Raz, dwa, trzy!

Woogie-boogie ahoj! (x 3)
I od nowa zaczynamy taniec ten.

ZABAWY PRZY STOLIKACH

Aktywna matematyka

pięciolatek	sześciolatek
<ul style="list-style-type: none"> ● Praca z KPI.5 – karta ze wzorem do ułożenia. Układanie rytmu złożonego z kamyków i patyków, przeliczanie ich. ● KPI.5, kamyki i patyczki ● Praca z KPI.6 – karta ze wzorem do ułożenia. Układanie patyczków według wzoru, przeliczanie elementów, układanie wskazanej liczby patyczków. ● KPI.6, kamyki i patyczki ● Praca z KPI.7 – przeliczanie szafek na ilustracji, nalepianie nalepek, rysowanie. ● KPI.7, nalepki: 4 różne czapki letnie, kredki 	<ul style="list-style-type: none"> ● Praca z KPI.5 – karta manipulacyjna ze wzorem do ułożenia. Układanie rytmu złożonego z kamyków i patyków, przeliczanie ich. ● KPI.5, kamyki, patyczki ● Praca z KPI.6 – karta ze wzorem do ułożenia. Rysowanie palcem po śladzie, układanie o jeden element więcej, przeliczanie elementów. ● KPI.6, kamyki i patyczki ● Praca z KPI.7 – kodowanie, rysowanie linii zgodnie z instrukcją ● KPI.7, kredki ● Praca z KPI.8 – rysowanie wzorów po śladzie. N. zaprasza dzieci do swobodnych wypowiedzi o tym, co widzą na ilustracji, o wyglądzie miejsc do odpoczynku w sali oraz do opisu takich miejsc w ich przedszkolu. Dzieci mogą też podzielić się własnymi pomysłami na ulubione formy odpoczynku od hałasu. ● KPI.8, kredki

ZABAWY NA DWORZE

- **Zabawy w ogrodzie przedszkolnym.** Korzystanie z huśtawek, sprzętów, zabawy swobodne.

III CZĘŚĆ DNIA

- **„Dźwięki w naszej sali” – zabawa ruchowa.** Dzieci siedzą w kole tak, żeby wszystkie widziały N., który wyklaskuje krótką sekwencję dźwięków, np. klaszcze w dłonie, przerywa, klaszcze w dłonie. Zadaniem grupy jest powtórzenie sekwencji. Warto wykorzystywać również tupanie, uderzanie dłońmi o uda lub podłogę. Stopniowo warto zwiększać liczbę dźwięków do odtworzenia przez dzieci. Ochotnicy mogą wymyślać rytm ruchowo-słuchowy dla grupy, ale wtedy warto ustalić liczbę dźwięków do odtworzenia.

- **„Ile dźwięków słyszysz?” – zabawa ruchowo-dydaktyczna.** N. prosi dzieci o przygotowanie kamyków, które zebrały na wczorajszym spacerze i ułożenie ich przed sobą: *Za chwilę będę wrzucać moje kamyki do tego metalowego pudełka. Posłuchajcie dźwięku.* (N. wrzuca kamyki pojedynczo i powoli, tak aby zawsze po wrzuceniu jednego kamyka, rozlegał się tylko jeden dźwięk). *Waszym zadaniem będzie ułożenie tylu kamyków, ile dźwięków usłyszycie.* Początkowo N. wrzuca 3 kamyki w pewnych odstępach, następnie sygnalizuje zakończenie tego etapu zabawy i prosi dzieci, żeby ułożyły tyle kamyków, ile dźwięków usłyszały. Następnie zaprasza chętne dziecko, aby sprawdziło, ile kamyków znajduje się w pudełku. Dzieci porównują swoje rozwiązania z prawidłową liczbą kamyków i wykonują tyle skłonów, ile było dźwięków. N. powtarza zabawę kilka razy, za każdym razem zwiększając liczbę kamyków. Może również zachęcić dzieci, aby zaproponowały zadania dla swoich kolegów i koleżanek. • **kamyki, metalowe pudełko**
- **Praca indywidualna z wybranymi dziećmi.**
- **Słuchanie tekstów literackich wybranych przez N. i dzieci.**
- **Zabawy swobodne i konstrukcyjne w grupach.**

Bibliografia

1. Argyle M., *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa 2002.
2. Bałachowicz J., Witkowska-Tomaszewska A., *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2015.
3. Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*, PWN, Warszawa 2007.
4. Bogdanowicz M., *Metoda Dobrego Startu*, WSiP, Warszawa 1995.
5. Bogdanowicz M., Kisiel B., Przasnyska M., *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*, WSiP, Warszawa 1994.
6. Bogdanowicz M., Okrzesik D., *Opis i planowanie zajęć według Metody Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne*, Harmonia, Gdańsk 2012.
7. Borowski H., *Wartość jako przeżycie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1992.
8. Boyd D., Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Zysk i S-ka, Poznań 2004.
9. Bruner J.S., *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania*, PWN, Warszawa 1978.
10. Buckingham M., *Wykorzystaj swoje silne strony*, MT Biznes, Warszawa 2010.
11. Cybulska R., Derewlana H., Kacprzak A., Pęczek K., *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*, ORE, Warszawa 2017.
12. Demel G., *Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola*, WSiP, Warszawa 1978.
13. Eisenberg N., *Empatia i współczucie*, [w:] M. Lewiss, J.M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji*, GWP, Gdańsk 2005.
14. Faber A., Mazlish E., *Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały. Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły*, Media Rodzina, Poznań 2013.
15. Fisher R.J., *Uczymy, jak się uczyć*, WSiP, Warszawa 1999.
16. Frątczakowie E.J., *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991.
17. Freud Z., *Wstęp do psychoanalizy*, PWN, Warszawa 1984.
18. Furmanek W., *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*, [w:] S. Juszczyk, M. Musioł, A. Watała (red.), *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*, Agencja Artystyczna PARA, Katowice 2007.
19. Gruszczyk-Kolczyńska E., *Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki*, WSiP, Warszawa 1994.
20. Gruszczyk-Kolczyńska E. (red.), *Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego i w pierwszym roku szkolnej edukacji*, Edukacja Polska, Warszawa 2009.
21. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu*, Bliżej Przedszkola, Kraków 2012.
22. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Dziecięca matematyka 20 lat później*, Bliżej Przedszkola, Kraków 2015.
23. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1997.
24. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Starsze przedszkolaki. Jak skutecznie je wychowywać i kształcić w przedszkolu i w domu*, Bliżej Przedszkola, Kraków 2014.
25. Gruszczyk-Kolczyńska E., Zielińska E., *Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczną naukę w szkole*, Edukacja Polska, Warszawa 2009.
26. Hopkins A., *Co mógłbyś (od)powiedzieć? Ćwiczenia kształtujące umiejętności społeczne*, Harmonia, Gdańsk 2019.
27. *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*, MEN, Warszawa 2010.
28. Klus-Stańska D., *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.
29. Knopp K., *Inteligencja emocjonalna oraz możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2010.
30. Kohn A., *Wychowanie bez nagród i kar*, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2013.

31. Korwin A., Lewandowska E., Witkowska A. (red.), *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w perspektywie wyzwań społeczeństwa wiedzy*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2016.
32. Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat wartości*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2018.
33. Kranowitz C.S., *Nie-zgrane dziecko w świecie gier i zabaw*, Harmonia, Gdańsk 2012.
34. Kwiatowska M. (red.), *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, WSiP, Warszawa 1985.
35. Lasala T., McVittie J., Smitha S., *Pozytywna dyscyplina w szkole i klasie*, Pozytywna Rodzina, Milanówek 2018.
36. Lewowicki T., *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*, PWN, Warszawa 1997.
37. Malko D., *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu*, WSiP, Warszawa 1988.
38. Mannix A., *Kształtowanie umiejętności społecznych u dzieci z trudnościami wychowawczymi*, CTB Wydawnictwo, Gdańsk 2014.
39. Mass V.F., *Integracja sensoryczna a neuronauka – od narodzin do starości*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2007.
40. Matczak A., Markowska K., *Z badań nad uwarunkowaniami kompetencji emocjonalnych*, „Studia Psychologica” nr 11(1), 2011.
41. McGinnis E., *Kształtowanie umiejętności małego dziecka*, Instytut Amity, Warszawa 2012.
42. McGinnis E., Goldstein A.P., *Skillstreaming. Kształtowanie umiejętności ucznia*, Fundacja KARAN, Warszawa 2001.
43. Mystkowska H., *Rozwijamy mowę i myślenie dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991.
44. Nelsen J., *Pozytywna dyscyplina*, CoJaNaTo, Warszawa 2015.
45. Odowska-Szlachcic B., *Metoda integracji sensorycznej we wspomaganiu rozwoju mowy u dzieci z uszkodzeniami ośrodkowego układu nerwowego*, Harmonia, Gdańsk 2016.
46. Odowska-Szlachcic B., *Terapia integracji sensorycznej. Strategie terapeutyczne i ćwiczenia stymulujące układy: słuchowy, wzrokowy, węchu i smaku oraz terapia światłem*, zeszyt 2, Harmonia, Gdańsk 2020.
47. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, wyd. 4, PWN, Warszawa 1987.
48. Piaget J., *Studia z psychologii dziecka*, wyd. 2, PWN, Warszawa 2006.
49. Pink D.H., *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.
50. Piotrowska K., Żychowicz A., *Smart Hand Model. Diagnoza i terapia ręki u dzieci*, Harmonia, Gdańsk 2017.
51. Płóciennik E., *Rozwijanie mądrości dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
52. Przyrowski Z., *Neurobiologiczne podstawy integracji sensorycznej*, PSTIS, Warszawa 2014.
53. Robinson K., Aronica L., *Uchwycić żywioł. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, Wydawnictwo Element, Kraków 2012.
54. Rosenberg M.B., *Porozumienie bez przemocy*, Czarna Owca, Warszawa 2016.
55. Sajdak A., *Indywidualizacja w nauczaniu*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.
56. Seligman M.E.P., *Pełnia życia*, Media Rodzina, Poznań 2011.
57. Sowińska A., Sowiński R., *Od nauczania do uczenia się. Nasz plan daltoński*, SOR, Łódź 2017.
58. Spitzer M., *Jak uczy się mózg*, PWN, Warszawa 2012.
59. Śliwerski B., *Współczesne nurty i teorie wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
60. Węglarz J., Bentkowska D., *Trening umiejętności społecznych dzieci i młodzieży*, Harmonia, Gdańsk 2020.
61. Wolny H., *Zasada indywidualizacji w nauczaniu języka polskiego*, WSiP, Warszawa 1979.
62. Wygotski L.S., *Wybrane prace psychologiczne*, PWN, Warszawa 1971.
63. Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, KPSW, Jelenia Góra 2012.
64. Żuchelkowska K., *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2017.
65. Żylińska M., *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2013.

AKTY PRAWNE

1. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2017, poz. 356 ze zmianami).*
2. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. 2020, poz. 1309).*
3. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2020, poz. 1280).*
4. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz.U. 2019, poz. 502).*
5. *Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. UE z dnia 4 czerwca 2018 r.).*

.....
miejsowość, data

WNIOSEK DO DYREKTORA

.....

O DOPUSZCZENIE DO UŻYTKU PROGRAMU

Na podstawie art. 22a ustawy z 7 września 1991 r o systemie oświaty (Dz.U. z 2020 r. poz. 1327 ze zmianami) zespół nauczycieli

.....

w składzie:

.....

.....

.....

wnioskuje o dopuszczenie do użytku programu wychowania przedszkolnego „Drużyna marzeń” autorstwa Jolanty Wasilewskiej, opublikowanego przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.

Po wnikliwej analizie treści programu stwierdzamy:

- program stanowi opis sposobu realizacji celów kształcenia i treści nauczania opisanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- program zawiera szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści programu są zgodne z treściami nauczania zawartymi w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- w programie określone zostały sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania z uwzględnieniem możliwości indywidualnej pracy, w zależności od potrzeb i możliwości dzieci oraz warunków, w jakich będzie on realizowany;
- program zawiera opis założonych osiągnięć dziecka;
- program zawiera propozycję kryteriów oceny i metod monitorowania procesu edukacyjnego i rozwoju dziecka;
- program jest poprawny pod względem merytorycznym i dydaktycznym.

Proponowany przez nas program jest zgodny z misją placówki oraz przyjętą strategią edukacyjną. Uwzględnia całość podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Biorąc pod uwagę wymienione walory programu, prosimy o dopuszczenie programu wychowania przedszkolnego „Drużyna marzeń” do użytku w roku szkolnym

.....
.....
podpisy nauczycieli

Plan pracy wychowawczo-dydaktycznej na miesiąc dla grupy

Tydzień

Temat kompleksowy:

Tematy dnia:

Poniedziałek:

Wtorek:

Środa:

Czwartek:

Piątek:

Umiejętności kluczowe	Forma aktywności dziecka	Umiejętności dziecka	Monitoring realizacji
<p>(Tutaj wpisujemy: numer obszaru z podstawy programowej i umiejętności, które chcemy kształtować).</p>	<p>Zajęcia kierowane według wybranego programu</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Aktywność słowna <ul style="list-style-type: none"> • temat lub tematy zajęć w zależności od grupy wiekowej 2. Aktywność muzyczna <ul style="list-style-type: none"> • temat zajęć 3. Aktywność plastyczno-konstrukcyjna <ul style="list-style-type: none"> • temat zajęć 4. Aktywność ruchowa <ul style="list-style-type: none"> • poranna zabawa ruchowa lub zestaw ćwiczeń porannych nr • zestaw ćwiczeń gimnastycznych nr 5. Aktywność matematyczna <ul style="list-style-type: none"> • temat zajęć <p>Zajęcia niekierowane</p> <p>Zabawy ruchowe prowadzone przed obiadem</p> <p>Pobyty na powietrzu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • spacer • zabawy na placu zabaw • gry i zabawy ruchowe • zajęcia sportowe <p>Czynności samoobsługowe</p> <p>Ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej</p> <p>Ćwiczenia grafomotoryczne</p> <p>Ćwiczenia ortofoniczne</p> <p>Zabawy tematyczne</p> <p>Zabawy twórcze w kącikach zainteresowań</p> <p>Oglądanie ilustracji i wypowiedanie się na jej temat, rozmowy o aktualnych wydarzeniach i zainteresowaniach dzieci</p> <p>Rozmowy w czasie zabaw dowolnych mające na celu realizację treści zawartych w programie wychowania przedszkolnego, m.in. rozwijanie umiejętności interpersonalnych</p> <p>Praca indywidualna z dziećmi zdolnymi oraz takimi, które mają problemy</p>	<p>(Tutaj wpisujemy: umiejętności, wiedzę, postawy dzieci w formie celów operacyjnych, mierzalnych).</p>	<p>(Tutaj wpisujemy: datę realizacji zaplanowanego działania).</p>
<p>Inne formy aktywności dzieci po realizacji podstawy programowej</p>			

NOTATKI

DRUZYNA MARZEN

Nowy cykl do wychowania przedszkolnego
Dołącz do Drużyny marzeń!

DLA DZIECKA

trzylatek

czterolatek

pięciolatek

sześciolatek

DLA NAUCZYCIELA

Praca z grupami
jednorodnymi wiekowo

trzylatek

czterolatek

trzylatek i czterolatek

pięciolatek

sześciolatek

pięciolatek i sześciolatek

Studio
marzeń

Nowe multimedialne możliwości
pracy z grupą przedszkolną

WYDAWNICTWA
SZKOLNE
i PEDAGOGICZNE

wsip.pl
sklep.wsip.pl
infolinia: 801 220 555

ProfiLingua
profi-lingua.pl

orke.pl